
ULUSLARARASI TİCARET

Editör: Doç.Dr. İlker KEFE

ULUSLARARASI TİCARET

Editör

Doç. Dr. İlker KEFE

yaz
yayınları

2024

ULUSLARARASI TİCARET

Editör: Doç. Dr. İlker KEFE

© YAZ Yayınları

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Yaz Yayınları'na aittir, tüm hakları saklıdır. Kitabın tamamı ya da bir kısmı 5846 sayılı Kanun'un hükümlerine göre, kitabı yayınlayan firmanın önceden izni alınmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemiyle çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

E_ISBN 978-625-6104-97-6

Ekim 2024 – Afyonkarahisar

Dizgi/Mizanpaj: YAZ Yayınları

Kapak Tasarım: YAZ Yayınları

YAZ Yayınları. Yayıncı Sertifika No: 73086

M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar/AFYONKARAHİSAR

www.yazyayinlari.com

yazyayinlari@gmail.com

info@yazyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının Dış Ticaret Firmaları Açısından Değerlendirilmesi	1
<i>Perihan ATEŞ, İpek GÜRSOY</i>	
Foreign Trade of Japan	17
<i>İlker İbrahim AVŞAR</i>	
Yüksek Hızlı Demiryolu Ağlarının Uluslararası Ticaret Rotalarını Yeniden Şekillendirmesi: Karbon Emisyonlarını ve Ticaret Maliyetlerini Azaltmadaki Rolü.....	37
<i>Esra ULUÇAY</i>	
Decision-Making in International Trade and AI-Supported Strategies	53
<i>Yunus Emre SÜRMEN</i>	
Kur Sistemi Tercihine Dönük Yaklaşımlar: Türkiye'de Uygulanan Kur Rejimi ve Politikaları	85
<i>Sabri AZGÜN</i>	

"Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk da yazarlara aittir."

SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASININ DIŞ TİCARET FİRMALARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Perihan ATEŞ²

İpek GÜRSOY³

1. GİRİŞ

Avrupa Yeşil Mutabakatı çerçevesinde 2050 yılına kadar karbon emisyonlarının sıfırlanması amaçlanmakta ve bu amaç doğrultusunda Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması (SKDM) uygulanması hedeflenmektedir (Kaçamak ve Uygun, 2022). Bu mekanizma, Avrupa Birliği (AB)’nin ithal ettiği bazı ürünlerin karbon içeriklerine göre sınırda belirli oranlarda “karbon salınımı” vergisi alınmasını ifade etmektedir (İmer-Ertunga ve Seyhun, 2022). Sınırdaki karbon düzenlemesine ilişkin taslak tüzükte karbon içeriği üzerinden alınacak mali yükün türü için herhangi bir belirleme yapılmamakla birlikte, mali yükün “karbon kredisi”, “vergi”, “prelevman (tarım ürünleri ithalatında referans kıymet üzerinden alınan vergi” veya “gümrük vergisi” şeklinde olabileceği ileri sürülmektedir (Gültekin, 2022).

2026 yılında uygulamaya konulması beklenen SKDM kapsamında AB ilk olarak; çimento, demir-çelik, gübre ve alüminyum gibi sektörlerde karbon fiyatlaması uygulanacağını vurgulamaktadır (Uçak ve Villi, 2021). Bu sebeple, SKDM’nin

¹ Bu çalışma TÜBİTAK tarafından 2209-A Projesi olarak desteklenmiştir.

² Lisans Öğrencisi, Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gümrük İşletme Bölümü, 22604010@tarsus.edu.tr.

³ Dr. Öğr. Üyesi., Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gümrük İşletme Bölümü, ipekgursoy@tarsus.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6409-7177.

hayata geçişi ile yüksek karbon salınımı yapan ürünler ile bu ürünleri üreten sektörlerin AB'ye ihracatlarının olumsuz yönde etkilenebileceği düşünülmektedir (İmer-Ertunga ve Seyhun, 2022). AB Komisyonu'nun teklif metinde, SKDM'ye potansiyel olarak en fazla maruz kalabilecek ülkelerin başında Rusya, Ukrayna ve Türkiye'nin geldiği görülmektedir (zsoy, 2022).

Ticaret Bakanlığı verilerine göre Türkiye'den Avrupa Birliği'ne 2023 yılında yaklaşık 10 milyar dolarlık ihracat yapılmış ve toplam ihracat içinde imento, demir-elik, alüminyum, gübre, hidrojen ve elektrik sektörlerinin %42'lik paya sahip olduğu tespit edilmiştir (Türk Yapısal elik Derneği, 2024). Dolayısıyla, SKDM gibi bir yeşil dönüşümün Türkiye'ye de ciddi bir maliyetinin olacağı düşünülmektedir (Yılmaz, 2022). Bununla birlikte, Türkiye'nin bu maliyeti kaçınılmaz yeni karbon nötr ekonomi ya da döngüsel ekonomiye geçiş için bir dönüşüm fırsatı olarak görmesi gerektiği ifade edilmektedir (Ecer vd., 2021).

Literatür incelendiğinde, SKDM'nin Türkiye açısından olası etkilerinin değerlendirildiği çalışmaların (Karakaya, 2021; Gültekin, 2022; İmer-Ertunga ve Seyhun, 2022; zsoy, 2022; Koç ve Kaynak, 2023; Alpay ve Karahan Gökmen, 2023; zsalman ve Derindağ, 2023; Eken ve Yazıcı, 2024; imen, 2024) mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Bu alışma ile Türkiye'de faaliyet gösteren dış ticaret firmalarının Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasına yönelik girişimleri araştırılmıştır. Çalışmada ilk olarak, literatür taraması yapılarak SKDM'ye açıklık getirilmiştir. Yöntem kısmında, araştırma kapsamında görüşülen uzmanların görüşleri betimsel analiz yöntemi ile doğrudan alıntılar şeklinde aktarılmıştır. Sonuç kısmında, araştırmadan elde edilen bulgular yorumlanarak çalışma sonuçlandırılmıştır.

2. SINIRDA KARBON DÜZENLEME MEKANİZMASI

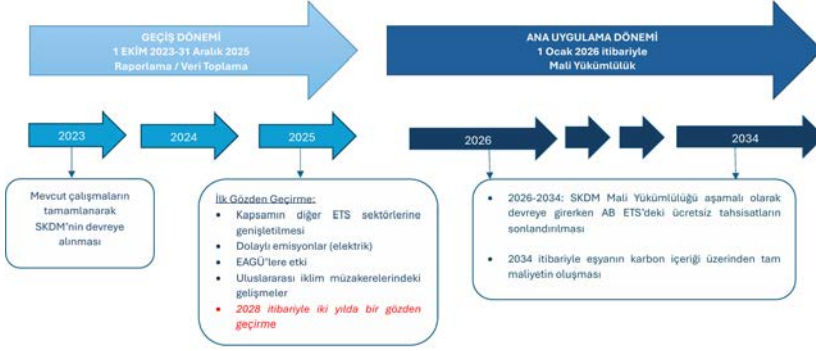
Paris İklim Anlaşması ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nin hedeflerine ulaşmak, Avrupa Yeşil Mutabakatı'nın merkezinde yer almaktadır (Dobranschi vd., 2024: 4). Uluslararası ticarette karbon kaçağını azaltmak ve Avrupa Birliği (AB) içindeki ürünlerin rekabet gücünü artırmak için AB, Aralık 2019'da Avrupa Yeşil Mutabakatı'nda ilk kez Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması'nı (SKDM) önermiştir (Zhu vd., 2024: 1). Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında geliştirilen ve uygulama yol haritası şekillenmekte olan SKDM ile öncelikle enerji yoğun sektörlerin karbon emisyonlarının azaltılması ve ithal edilen ürünlerin Avrupa Birliği pazarına girişinde bir karbon bedeli uygulanması önerilmektedir (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2024: 46). SKDM'nin amacı, uzun süredir devam eden karbon kaçağı sorununu ele almak amacıyla yerli ürünler ile ithalatlar arasındaki karbon fiyatını eşitlemektir (Sun vd., 2024: 660).

SKDM, başlangıçta aşağıdaki sektörlerdeki malların ithalatına uygulanacaktır (Union, 2023: 57; Bayer ve Schaffer, 2024: 1; Boute, 2024: 171):

- Çimento
- Demir ve Çelik
- Alüminyum
- Gübre
- Hidrojen
- Elektrik

Şekil 1'de SKDM'nin uygulama takvimine yer verilmiştir.

Şekil 1. SKDM Uygulama Takvimi: Aşamalı Geçiş

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024.

Şekil 1'den de anlaşılacağı üzere, 1 Ekim 2023'te başlayıp 31 Aralık 2025'e kadar sürecek olan geçiş döneminde, ithalatçının yükümlülükleri bildirim yükümlülüğü ile sınırlıdır (Union, 2023: 86). Bildirimde bulunan beyan sahibi (ithalatçı veya dolaylı gümrük temsilcisi), her çeyreğin sonunda üç aylık dönemler halinde ithal edilen SKDM mallarına gömülü emisyonları mali bir yükümlülük olmaksızın bildirmek zorundadır (Taxation and Customs Union, 2024: 11). Mali yükümlülükler ise 1 Ocak 2026 tarihi itibarıyla başlayacaktır (Türkiye İhracatçıları Meclisi, 2024: 50). 2025'in son çeyreği için sunulacak rapor olan son SKDM raporu, 31 Ocak 2026'ya kadar sunulmalıdır (Union, 2023: 60).

SKDM, ithalatçıların sertifika satın almasına dayalı bir sistem olması anlamında Emisyon Ticaret Sistemi'ni yansıtacaktır. SKDM sertifikalarının fiyatı, CO₂ eşdeğeri emisyon tonu başına € olarak ifade edilen AB ETS izinlerinin haftalık ortalama açık artırma fiyatına bağlı olarak hesaplanacaktır. İthalatçılar, SKDM'ye katılmak ve SKDM sertifikaları satın almak için bireysel olarak veya bir temsilci aracılığıyla kayıt yaptıracaklardır. SKDM beyan sahibi tarafından teslim edilen sertifikalar, ilgili mallar CO₂ cinsinden ifade edilen

gömülü emisyon miktarına karşılık gelecektir. SKDM sertifikalarının yıl boyunca satın alma olanağı bulunmakla beraber ancak yetkili SKDM beyan sahipleri satın alabilecektir. Bu sertifikalar, 2026 yılında gerçekleşen ithalatların gömülü emisyonları için her yıl 31 Mayıs'a kadar, ilk kez 2027'de olmak üzere SKDM sicili aracılığıyla teslim edilecektir (Taxation and Customs Union, 2024: 38).

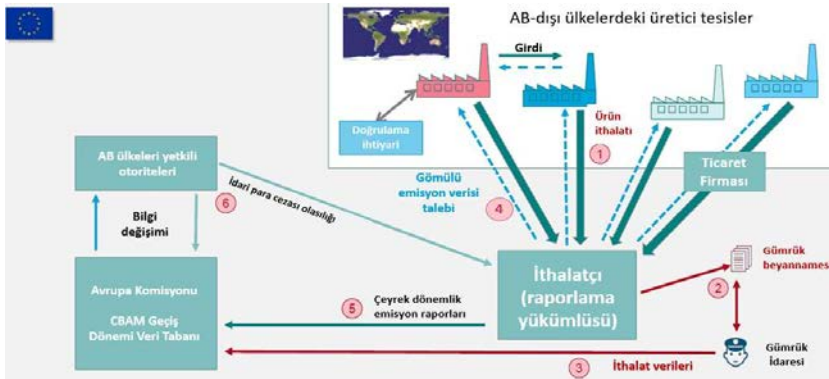
Şekil 2. SKDM Mali Yükümlülüğün Hesaplanması: 2026 Sonrası

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024.

SKDM mali yükümlülüğünün hesaplanmasına ilişkin görsele Şekil 2'de yer verilmiştir.

Şekil 3. SKDM Geçiş Dönemi Raporlama Yükümlülüğü Süreç & Aktörler

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024.

Şekil 3'te, SKDM geçiş dönemi raporlama yükümlülüğündeki süreç ve aktörler yer almaktadır.

SKDM Tüzüğü kapsamındaki ürünlerin ithalatı ya doğrudan ithalatçı firmaların kendileri tarafından ya da ithalatçı firmaların gümrük temsilcileri tarafından gerçekleştirilecektir (Türkiye İhracatçıları Meclisi, 2024: 52). Gümrük idareleri, geçiş dönemi boyunca gümrük beyan sahiplerine bilgi raporlama yükümlülükleri hakkında bilgi verecektir (Taxation and Customs Union, 2024: 13). İthalatçı, her biri gümrük beyannamesinde tanıttığı belirli SKDM mallarından sorumlu olan farklı dolaylı gümrük temsilcileri kullanmakta serbesttir. Her temsilci, SKDM raporlama yükümlülüğünden kimin sorumlu olduğunun kanıtı olan kendi EORI (Ekonomik Operatörler Kayıt ve Kimlik) numarasını gümrükte gösterecektir. Bu nedenle, gömülü emisyonların iki kez sayılması söz konusu olmayacaktır (Taxation and Customs Union, 2024: 14). İthalatçılar, SKDM ürünlerine yönelik verileri düzenli olarak Avrupa Komisyonu'na aktaracaktır. Bununla birlikte, Avrupa Komisyonu gümrük idarelerinden de veri alacak ve SKDM raporlarını kontrol edecektir. Bu kontrol sonucunda, yükümlülüğü yerine getirmeyen ithalatçılara ilgili üye ülke yetkili otoritesi tarafından para cezası uygulanacaktır (Türkiye İhracatçıları Meclisi, 2024: 52).

3. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, toplumsal veya insani bir sorunu araştırma ve sorgulama sürecidir. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı karmaşık, bütünsel bir resim oluşturmakta, kelimeleri analiz etmekte ve verilen bilgileri ayrıntılı rapor etmektedir (Khan, 2014: 225).

Veriler, yargısal örnekleme metodu kullanılarak elektronik ortamda hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme

formu ile toplanmıştır. Yargısal örneklemede, araştırmacının uygun gördüğü birimler araştırmaya dahil edilmektedir (Koçak ve Arun, 2006: 26). Toplamda 5 uzmandan görüş alınarak veriler toplanmıştır. Toplanan veriler, araştırmacının görüşmüş olduğu kişilerin görüşlerini doğrudan alıntılar şeklinde aktarabildiği betimsel analiz (Yıldırım ve Şimşek, 2003; Özdemir: 2010: 336) yöntemi ile analiz edilmiştir.

Uzmanlara ait detaylı bilgilere Tablo 1’de yer verilmektedir.

Tablo 1. Uzman Bilgileri

Uzman	Sektör	Tecrübe (Yıl)	Unvan
K-1	Demir-Çelik	20 yıldan fazla	Yönetici
K-2	Gübre	20 yıldan fazla	Yönetici
K-3	Elektrik	6-10 yıl	Operasyon
K-4	Hidrojen	1-5 yıl	Yönetici
K-5	Çimento	20 yıldan fazla	Yönetici

Araştırmada, katılımcıların firma isimlerine yer verilmeyip “K1”, “K2”, “K3”, “K4” ve “K5” olarak kodlanmıştır.

İlk olarak katılımcılara, *Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasına yönelik görüşleriniz nelerdir?*” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcılar, SKDM ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Avrupa birliğinin ana amacı kendi pazarını korumak için çıkardığı yönetmelik.” (K1)

“Farkındalığı global düzeyde arttırmak için önemli” (K2)

“Gerekli olduğunu düşünüyorum.” (K3)

“Almanya’nın, yeşil dönüşüm için finans kaynağı.” (K4)

“Karbon ayak izinin takibi açısından çok önemli olduğunu düşünüyorum. Karbon fiyatlama sistemini

ticaret ortaklarına yaygınlaştırmayı, böylelikle karbon düzenlemesi kaynaklı maliyet dezavantajını AB-içi üreticiler lehine dengelemeyi ve küresel sera gazı emisyonlarında gereken azaltımı sağlamayı hedefliyor.” (K5)

Katılımcılar, Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının gerekli olduğunu ve SKDM’ye yönelik farkındalığın küresel düzeyde artırılması gerektiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda katılımcılar SKDM’nin, Avrupa Birliği pazarının korunmasına yönelik bir düzenleme olduğunu ve AB üyesi ülkelerin yeşil dönüşümlerine finansal destek sağlayacak bir mekanizma olduğu dile getirmektedir.

İkinci olarak katılımcılara, “İklim krizi çerçevesinde karbon kaçağı riskinin önüne geçilmesine yönelik girişimler” sorulmuş olup verilen yanıtlar şu şekildedir:

“Üretimlerin az gelişmiş ülkelere kayması” (K1)

“Tabii ki tedbir alınmalı” (K2)

“Bütün ülkelerin SKDM gibi çalışmaları zorunlu hale getirmesi gerekli. Özel şirketlerin bu konuda hizmet alması ve önemine dair eğitim alması gerekli.” (K3)

“Karbon ayak izi tespitinin standartlaşması ve yaptırım belirlenmesi.” (K4)

“Karbon emisyonunun kaynağında elimine edilmesi veya düşük karbon yüküne sahip ürünlerin pazarda kullanımını sağlamak, karbon yüküne paralel alınacak fiyatlandırma ile karbon vergisi ödeyen ürünler açısından rekabet koşullarını hazırlamak.” (K5)

Katılımcılar, karbon kaçağı riskinin önüne geçilebilmesi için bütün ülkelerin Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasını uygulamaları gerektiğine ve SKDM’ye yönelik eğitimler verilmesinin yararlı olacağına vurgu yapmaktadır. Bununla

birlikte, piyasada düşük karbonlu ürünlerin kullanımı ve karbon yüküne yönelik fiyatlandırma yapılması ile karbon kaçağı riskinin azaltılabileceği ifade edilmektedir.

Son olarak katılımcılara, “*Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasına yönelik firmanızın herhangi bir girişimi bulunmakta mıdır?*” sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların görüşlerine, Tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2. Uzman Yanıtları

Yanıt/Katılımcı	K-1	K-2	K-3	K-4	K-5
Evet		✓	✓		✓
Hayır	✗			✗	

Tablo 2’de görüldüğü üzere, demir-çelik sektöründe faaliyet gösteren K-1 yöneticisi ile hidrojen sektöründe faaliyet gösteren K-4 yöneticisinin yanıtları, firmalarında Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasına yönelik herhangi bir girişim olmadığı yönündedir. Gübre sektöründe çalışan K-2 yöneticisi, elektrik sektöründe çalışan K-3 operasyon sorumlusu ve çimento sektöründe çalışan K-5 yöneticisi ise firmalarında SKDM’ye yönelik faaliyetlerde bulunduklarını ifade etmektedir. Özellikle çimento sektöründe faaliyet gösteren firmanın karbon ayak izini azaltma konusunda yüksek bilince sahip oldukları ve buna yönelik adımlar attıkları anlaşılmaktadır. K-5 bu konuyu detaylı olarak şu şekilde açıklamaktadır:

Yeşil enerji ve düşük karbon yükü ürünleri öne çıkarmak ve yaygınlaştırmamızın yanı sıra Avrupa’ya ihracat yapılması durumunda öncelikle sertifikalandırma yoluna gidilmekle beraber, hazırlanan sürdürülebilirlik raporları ile ürün güvenliğini koruma altına alarak geleceğe ait taahhütleri vermenin yanı sıra ETS (emisyon ticaret sistemi) üzerinde ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Ancak önceliğimiz karbon emisyonlarının azaltılması

ve/veya yakalanması üzerinde yoğun Ar-Ge çalışmaları yaparak İklim Değişiklik Bakanlığı'nın taahhütlerini sağlamaya çalışmaktır.” (K5)

4. SONUÇ

Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması, 1 Ekim 2023'te geçiş aşamasında uygulamaya girmiş ve ithalatçılar için ilk raporlama dönemi 31 Ocak 2024'te sona ermiştir. SKDM'nin kademeli olarak uygulama konması, AB ve AB dışı işletmeler ile kamu otoriteleri için dikkatli, öngörülebilir ve orantılı bir geçişe olanak tanımaktadır. Geçiş döneminin amacı, tüm paydaşlar (ithalatçılar, üreticiler ve otoriteler) için bir pilot uygulama ve öğrenme dönemi olarak hizmet etmek ve kesin dönem için metodolojiyi iyileştirmek üzere gömülü emisyonlar hakkında yararlı bilgiler toplamaktır (European Commission, 2024). 1 Ocak 2026 itibarıyla SKDM Mali Yükümlülüğü aşamalı olarak devreye girerken 2034 yılına kadar AB Emisyon Ticaret Sistemindeki (ETS) ücretsiz tahsisatların sonlandırılacağı ve 2034 yılı itibarıyla eşyanın karbon içeriği üzerinden tam maliyetin oluşacağı belirtilmektedir (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024). SKDM'nin, başlangıçta üretimi karbon yoğun ve en fazla karbon sızıntısı riski taşıyan belirli malların ve seçilmiş öncüllerin; çimento, demir-çelik, alüminyum, gübre, elektrik ve hidrojen ithalatına uygulanacağı ifade edilmektedir. Bu genişletilmiş kapsamla SKDM tamamen uygulamaya konulduğunda ETS kapsamındaki sektörlerdeki emisyonların %50'sinden fazlasını kapsayacağı öngörülmektedir (European Commission, 2024). Dolayısıyla, AB ile uluslararası ticaret yapan Türkiye'deki firmaların bu düzenlemeden büyük oranda etkileneceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, SKDM'nin dış ticaret firmaları açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma

yöntemi ve yargısal örnekleme metodu kullanılmıştır. Çevrimiçi ortamda hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile demir-çelik, gübre, elektrik, hidrojen ve çimento olmak üzere beş farklı sektörde faaliyet gösteren uzmanlardan toplanan verilerin betimsel analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, gübre, elektrik ve çimento sektöründe faaliyet gösteren dış ticaret firmalarının SKDM'ye yönelik girişimleri olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, demir-çelik ve hidrojen sektöründeki firmalarda çalışan yöneticilerin SKDM hakkında bilgi sahibi oldukları ancak firmalarının bu konuda henüz bir ilerleme kaydedemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, SKDM için henüz hazır olunmadığını ve firmaların gerekli alt yapı çalışmalarının hız kazanması gerektiğini ifade eden Alpay ve Karahan Gökmen (2023)'in çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. İlk etapta bir gümrük tarifesi olarak gözlemlense de AB'nin 2050 yılı itibarıyla karbon nötr bir kıta olma hedefi doğrultusunda alacağı kararlar ile SKDM'nin adeta bir tarife dışı engel haline gelmesi olasıdır. Bu durumda, başta Türkiye olmak üzere ihracat portföyünde SKDM ürünleri önemli yer tutan ülkeler için fırsattan ziyade tehlikeye dönüşebileceği ifade edilmektedir (Özsalman ve Derindağ, 2023). Ayrıca, AB'ye gerçekleştirilen ihracatın %65'inin SKDM uygulamasından olumsuz yönde etkilenebileceği ileri sürülmektedir. Bu sebeple, SKDM'nin AB ihracatı üzerinde uzun vadede ortaya çıkabilecek olumsuz etkilerini önleyebilmek adına Ticaret Bakanlığı tarafından ortaya konular Yeşil Mutabakat Eylem Planı'ndaki unsurların ivedilikle hayata geçirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Eken ve Yazıcı, 2024). Bununla birlikte, 12. Kalkınma Planı'nda SKDM ile ilgili sektörlerin emisyonlarının izlenmesi ve raporlanması konularında rehberlik faaliyetleri yürütüleceği ve bu sektörler için en düşük maliyetle emisyon azaltımına yönelik çalışmaların destekleneceği yer almaktadır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023). Dolayısıyla, dış ticaret firmalarının SKDM'ye yönelik

farkındalık kazanmaları ve proaktif bir yaklaşımda bulunmaları ihracatta rekabet gücü açısından büyük bir önem taşımaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, TÜBİTAK tarafından 2209-A Projesi olarak desteklenmiştir. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde destek sağlayan TÜBİTAK’a teşekkürlerimizi sunarız.

KAYNAKÇA

- Alpay, E. E., & Karahan Gökmen, M. (2023). Sınırdaki karbon düzenleme (SKD) mekanizması çerçevesinde karbon salınımı açıklamalarının incelenmesi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(4), 970-986.
- Bayer, P., & Schaffer, L. M. (2024). Distributional consequences shape public support for the EU carbon border adjustment mechanism: evidence from four European countries. *Environmental Research Letters*, 19(8), 084040.
- Boute, A. (2024). Accounting for carbon pricing in third countries under the EU carbon border adjustment mechanism. *World Trade Review*, 23(2), 169-189.
- Çimen, Z. A. (2024). Sınırdaki Karbon Düzenlemesi ve Seçilmiş Sektörlerde Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücü. *Politik Ekonomik Kuram*, 8(1), 1-17.
- Dobranschi, M., Nerudová, D., Solilová, V., & Stadler, K. (2024). Carbon border adjustment mechanism challenges and implications: The case of Visegrád countries. *Heliyon*, 10(10).
- Ecer, K., Güner, O., & Çetin, M. (2021). Avrupa yeşil mutabakatı ve Türkiye ekonomisinin uyum politikaları. *İşletme ve iktisat çalışmaları dergisi*, 9(2), 125-144.
- Eken, A. A., & Yazıcı, D. (2024). Sınırdaki Karbon Düzenlemesi Mekanizmasının Türkiye'nin AB İhracatına Olası Etkileri. *Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-15.
- European Commission (2024). Carbon Border Adjustment Mechanism. 14.08.2024 tarihinde <https://taxation->

customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en adresinden erişildi.

- Gültekin, R. (2022). Avrupa Birliği Sınırdaki Karbon Düzenlemesi ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 8.
- İmer-Ertuğ, E., & Seyhun, Ö. K. (2022). Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması ve Türkiye'nin İhracatına Olası Etkileri. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 13(1), 1-13.
- Kaçamak, H., & Uygun, Ö. (2022). Yeşil Yönetim Modeli Önerisi. *Sürdürülebilir Çevre Dergisi*, 2(2), 12-17.
- Karakaya, E. (2021). Sorun “Karbon Sınır Düzenlemesi” değil, Siz Daha Anlamadınız mı? 14.08.2024 tarihinde <https://www.iklimhaber.org/sorun-karbon-sinir-duzenlemesi-degil-siz-daha-anlamadiniz-mi/> adresinden erişildi.
- Khan, S. N. (2014). Qualitative research method: Grounded theory. *International journal of business and management*, 9(11), 224-233.
- Koç, B. E., & Kaynak, S. (2023). Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasının Türkiye-AB-27 Dış Ticaret İlişkisi Üzerine Olası Etkisi. *Verimlilik Dergisi*, 57(2), 273-288.
- Koçak, A., & Arun, Ö. (2006). İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu. *Selçuk iletişim*, 4(3), 21-28.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem-bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özsalman, E., & Derindağ, Ö. F. (2023). Modern Tarife Dışı Engel Olarak Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 10(31), 31-42.

- Özsoy, C. E. (2022). Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması: Türkiye İçin Yeni Bir Risk mi Fırsat mı. VI. Anadolu International Conference on Economics May 13-15, 2022, Eskişehir, Turkey.
- Sun, X., Mi, Z., Cheng, L., Coffman, D. M., & Liu, Y. (2024). The carbon border adjustment mechanism is inefficient in addressing carbon leakage and results in unfair welfare losses. *Fundamental Research*, 4(3), 660-670.
- Taxation and Customs Union (2024). Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM). 05.10.2024 tarihinde https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2023-12/Questions%20and%20Answers_Carbon%20Border%20Adjustment%20Mechanism%20%28CBAM%29.pdf adresinden erişildi.
- T.C. Ticaret Bakanlığı (2024). AB Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizması. 14.08.2024 tarihinde https://ticaret.gov.tr/data/66040b6613b876cad0db94ae/Ticaret%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20SKDM%20Sunumu_25032024.pdf adresinden erişildi.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2023). “On İkinci Kalkınma Planı 2024- 2028”. 15.08.2024 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf adresinden erişildi.
- T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2024). Enerji Verimliliği 2030 Stratejisi ve II. Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı (2024-2030). 07.10.2024 tarihinde https://enerji.gov.tr/Media/Dizin/BHIM/tr/Duyurular/T%C3%BCrkiyeninEnerjiVerimlili%C4%9Fi2030Stratejisi veIIUlusalEnerjiVerimlili%C4%9FiEylemPlan%C4%B1_202401161407.pdf adresinden erişildi.

- Türkiye İhracatçılar Meclisi (2024). İhracat Raporu. 04.10.2024 tarihinde
https://tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/ihracat_2024_raporu-2.pdf adresinden erişildi.
- Türk Yapısal Çelik Derneği (2024). Türkiye'den AB'ye Yapılan İhracatın %42'si SKDM'den Etkilenecek. 05.10.2024 tarihinde
https://tucsa.org.tr/haber_detay.aspx?haber=4551 adresinden erişildi.
- Uçak, S., & Villi, B. (2021). Avrupa Yeşil Mutabakatının Çelik Sektörüne Olası Etkileri. *Journal of Empirical Economics and Social Sciences*, 3(2), 94-113.
- Union, E. (2023). Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism. *Official Journal of the European Union*, 66, 130-152.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2003). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, F. (2022). Enerji Yönetimi ve Türkiye: Avrupa Yeşil Mutabakatı Çerçevesinde Bir Değerlendirme. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 19-37.
- Zhu, J., Zhao, Y., & Zheng, L. (2024). The Impact of the EU Carbon Border Adjustment Mechanism on China's Exports to the EU. *Energies*, 17(2), 509.

FOREIGN TRADE OF JAPAN

İlker İbrahim AVŞAR¹

1. INTRODUCTION

Japan is a country that was occupied by the United States of America (USA) after the Second World War, but underwent a rapid post-occupation recovery process. Japan is known as the “*miracle economy*” due to its successful management of the post-occupation economic recovery process (Koç, 2020: 127).

For a developed country, Japan's success in education is remarkable. As a result of its success in education, the country has invested in many sectors and, as a result of this investment, has achieved a high export capacity (Emre, 1965: 354). Today, Japan is known as a country that invests in human resources (Pehlivan Türk & Çanakçı, 2022: 113). In addition, Japan emphasizes entrepreneurship and uses project-based applications to develop entrepreneurial skills in the educational process. It is important to have an interdisciplinary approach to entrepreneurship education. In addition, studies should be carried out at all levels of education to raise awareness of entrepreneurship (Tarhan & Gülmez, 2021: 196-187).

Japan is made up of people who have adopted the principle of discipline in business life and have a business ethics-oriented perspective. Centralization and hierarchy are also strong in Japanese society. Japan's geography is one of the regions where fighting is a must. Although Japan is not a country rich in underground resources, its industrial and service sectors are

¹ Assistant Professor, Osmaniye Korkut Ata University, BMYO, Department of Logistics, iibrahimavsar@osmaniye.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2991-380X.

among the most remarkable in the world (Mankan & Türkoğlu, 2020: 89).

Japan has experienced low growth in recent years. It is also experiencing deflation. This situation has an impact on the country's economy. This situation is taken into account in macroeconomic planning. This unfavourable process is to be managed mainly through monetary policy-based studies (Şahin & Kalaycı, 2016: 126).

This study first analyses Japan's foreign trade partners. It also focuses on the products that Japan imports and exports. The study aims to provide an economic framework for Japan. This framework is valuable in providing a general view of the country.

The study is divided into five chapters. The first chapter contains the introduction, the second chapter economic indicators, the third chapter demographic indicators, the fourth chapter political conjuncture about Japan and the fifth chapter conclusion

2. ECONOMIC INDICATORS

According to 2022 Wordbank data, Japan's "Exports of goods and services (% of GDP)" is 21.54. "Imports of goods and services (% of GDP)" is 25.38. "Agriculture, forestry and fishing, value added (% of GDP)" is 1.02 and "Industry (including construction), value added (% of GDP)" is 26.92. Regarding the population in this economic climate, "Life expectancy at birth, total (years)" is 84.00 and "Fertility rate, total (births per woman)" is 1.26% (Worldbank).

Birth data; Sey & Aydın (2019) show that Japanese society is among the best countries in the world in terms of life expectancy at birth. At the same time, this is consistent with Cantürk (2021) explanation that the younger generation in

Japanese society is declining, which will be a problem in terms of human capital in the long run.

The economic ranking of countries varies according to the value of their exports and the innovation rate of the product they export. In this context, the product exported, and the content of the product are important (Erkan & Bozduman, 2021: 146). It is also important to integrate with the global economy (Alkan, 2021: 148). In this context, this section analyses foreign trade, which is an important indicator of economic integration with the rest of the world. Japan's foreign trade is assessed in two different categories: product and country.

2.1.Japan's Major Import Partner Countries

Table 1 shows Japan's top 10 import partners. The data covers the period between 2019 and 2023, and there are fluctuations in this period that can be considered as covid-oriented. For example, Japan's imports are at their lowest level in 2020, but there is a significant increase in 2022.

Japan's largest import partner is China, followed by the US. As noted by Erkan (2023), China is a threat to both Japan and the US. In this threat environment, it is notable that China is Japan's top import partner.

Table 1. Japan's All Products Imports (Thousand)

Export ers	Import ed value in 2019	Import ed value in 2020	Import ed value in 2021	Import ed value in 2022	Import ed value in 2023
World	\$720.964.445	\$634.678.167	\$773.720.906	\$905.098.532	\$786.365.263
China	\$169.236.468	\$163.760.523	\$185.800.620	\$190.223.513	\$174.260.232
USA	\$81.259.414	\$71.703.352	\$83.130.275	\$91.341.148	\$83.832.265
Australia	\$45.461.975	\$35.654.301	\$52.447.436	\$89.039.881	\$64.878.617
UAE	\$26.196.772	\$16.391.766	\$27.147.184	\$46.136.111	\$37.067.123
Taipei,C	\$26.860.116	\$26.762.797	\$33.530.408	\$38.917.274	\$35.650.203
S.Arabia	\$27.665.618	\$18.452.565	\$27.524.404	\$42.657.588	\$34.772.571
Korea,R.o	\$29.629.342	\$26.591.377	\$32.099.820	\$33.818.223	\$31.114.771
Viet Nam	\$22.476.790	\$22.042.028	\$23.022.781	\$26.617.965	\$25.871.833
Thailand	\$25.362.817	\$23.764.572	\$26.373.709	\$26.809.393	\$25.753.663
Indonesia	\$18.148.266	\$15.406.849	\$19.662.679	\$28.925.067	\$24.345.758

Source: Trademap

From a general point of view, the relations between Türkiye and Japan include mutual contacts after 1930. These contacts emphasized the importance of trade relations. However, the foreign investment policies, customs systems and foreign credit systems of the two countries are different. Therefore, the trade relations between the two countries could not reach a sufficient level (Özden Cankara & Cankara, 2021: 515).

The list in Table 1 is an indicator of this situation. Türkiye is not among the top 10 countries in terms of imports and exports from Japan. For these reasons, Yüksel & Baran (2018) emphasize that mutual trade agreements between the two countries are crucial, and efforts should be increased in this regard.

Table 2 shows the top 10 import partners of Japan in terms of change between 2015 and 2023. Here there is a decrease in Japan's total imports in 2015, 2016, 2019, 2020 and 2023 and an increase in the other years. It can be seen that a similar line is followed with China as the country with the highest imports.

Table 2. Japan's All Products Imports (Growth in value)

Exporters	Imported growth in value between 2014-2015, %	Imported growth in value between 2015-2016, %	Imported growth in value between 2016-2017, %	Imported growth in value between 2017-2018, %	Imported growth in value between 2018-2019, %	Imported growth in value between 2019-2020, %	Imported growth in value between 2020-2021, %	Imported growth in value between 2021-2022, %	Imported growth in value between 2022-2023, %
World	-20	-6	11	11	-4	-12	22	17	-13
China	-11	-2	5	6	-3	-3	13	2	-8
USA	-7	2	7	13	-3	-12	16	10	-8
Australia	-28	-12	28	18	-1	-22	47	70	-27
United Arab Emirates	-43	-26	20	33	-5	-37	66	70	-20
Taipei, Chinese	-4	-1	10	7	-1	0	25	16	-8
Saudi Arabia	-47	-22	42	22	-18	-33	49	55	-18
Korea, Republic of	-20	-6	12	14	-8	-10	21	5	-8
Viet Nam	-2	8	14	14	6	-2	4	16	-3
Thailand	-6	-1	13	10	1	-6	11	2	-4
Indonesia	-23	-8	9	9	-16	-15	28	47	-16

Source: Trademap

2.2.Japan's Major Export Partner Countries

An analysis of the Japanese economy in recent years shows that the country has experienced economic recessions since 1990. The centre of economic gravity in Far Asia has shifted from Japan to China. In this changing economic environment, Japan has tried to overcome stagnating domestic demand by exporting to the US and China (Akkemik, 2011: 180).

Akkemik (2011) highlights the US and China as Japan's foreign trade partners for the period 2003-2005. Today, the US and China remain Japan's main export partners (Table 3).

Table 3 shows Japan's top 10 export partners. The United States is Japan's largest export partner. The US is followed by China. On the import side, Japan's top 2 export partners are the USA and China. Between 2019 and 2023, Japan's imports from China are higher than its exports to China. The situation is different with the US. Japan exports more to the US than it imports.

Table 3. Japan's All Products Exports (Thousand)

Importers	Exported value in 2019	Exported value in 2020	Exported value in 2021	Exported value in 2022	Exported value in 2023
World	\$705.842.013	\$640.953.137	\$757.461.387	\$752.071.999	\$719.844.077
USA	\$140.468.605	\$118.723.609	\$136.046.461	\$140.775.993	\$145.500.824
China	\$134.719.884	\$141.322.302	\$163.945.539	\$145.584.397	\$126.765.775
Korea,R.o	\$46.282.733	\$44.658.431	\$52.595.406	\$54.432.482	\$46.973.194
Taipei,C.	\$43.013.040	\$44.403.796	\$54.587.373	\$52.527.961	\$42.930.492
Hong Kong,C.	\$33.632.061	\$31.993.214	\$35.464.968	\$33.376.395	\$32.673.313
Thailand	\$30.195.432	\$25.514.386	\$33.041.857	\$32.687.182	\$29.363.105
Germany	\$20.233.415	\$17.592.633	\$20.775.846	\$19.693.624	\$19.387.662
Singapore	\$20.173.990	\$17.694.529	\$20.061.019	\$22.503.833	\$18.776.678
Viet Nam	\$16.488.929	\$17.109.773	\$19.114.504	\$18.776.889	\$17.248.795
Australia	\$14.495.808	\$12.146.209	\$15.265.489	\$16.643.288	\$16.812.755

Soruce: Trademap

Table 4 shows Japan's top 10 export partners in terms of annual change between 2015 and 2023. Japan's total exports

decrease in 2015, 2019, 2020, 2022 and 2023 and increase in the remaining years.

Table 4. Japan's All Products Exports (Growth in value)

Importers	Exported growth in value between 2014-2015, %	Exported growth in value between 2015-2016, %	Exported growth in value between 2016-2017, %	Exported growth in value between 2017-2018, %	Exported growth in value between 2018-2019, %	Exported growth in value between 2019-2020, %	Exported growth in value between 2020-2021, %	Exported growth in value between 2021-2022, %	Exported growth in value between 2022-2023, %
World	-9	3	8	6	-4	-9	18	-1	-4
USA	-3	3	3	4	0	-15	15	3	3
China	-13	4	17	9	-6	5	16	-11	-13
Korea, Republic of	-14	5	15	-1	-12	-4	18	3	-14
Taipei, Chinese	-8	6	3	4	1	3	23	-4	-18
Hong Kong, China	-8	-4	5	-2	-3	-5	11	-6	-2
Thailand	-11	-2	7	10	-6	-16	30	-1	-10
Germany	-15	9	7	10	-3	-13	18	-5	-2
Singapore	-5	0	14	3	-14	-12	13	12	-17
Viet Nam	6	4	16	9	0	4	12	-2	-8
Australia	-9	10	13	7	-15	-16	26	9	1

Source: Trademap

Japan cooperates with the US on security issues. On the other hand, we can see that Japan has commercial relations with China in the interest of its national economy. We can also see that China does not ignore Japan in its economic relations. In terms of national interests, Japan has a balanced relationship with the US and China (Şakı, 2013: 141). The results of this balanced relationship can also be seen in terms of Japan's import and export partners. Japan's first two trading partners are the US and China (Table 1-4).

2.3.Japan's Major Import Items

Table 5 shows the top 10 products imported by Japan. It can be seen that Japan is the largest importer of mineral fuels etc. When analyzing these imports, the significant decrease in 2023 compared to 2022 is a notable data. Electrical machinery etc. is in second place and nuclear reactor materials etc. is in third place.

Energy is becoming more and more critical every day. Countries have turned to renewable energy, but this is not enough for some countries. In this inadequate environment, it is seen that countries such as Japan, France and the USA are turning to nuclear energy (Güllü & Güngül, 2019: 480-481). This reality is reflected in Japan's imports.

Table 5. Japan's All Goods Import (Thousand)

Product label	Imported value in 2021	Imported value in 2022	Imported value in 2023
All products	\$773.720.906	\$905.098.532	\$786.365.263
Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances; mineral ...	\$155.154.898	\$256.499.455	\$195.164.367
Electrical machinery and equipment and parts thereof; sound recorders and reproducers, television ...	\$113.521.258	\$120.960.386	\$115.380.864
Nuclear reactors, boilers, machinery and mechanical appliances; parts thereof	\$71.216.108	\$72.300.076	\$69.489.826
Pharmaceutical products	\$37.507.878	\$39.320.553	\$30.904.325
Optical, photographic, cinematographic, measuring, checking, precision, medical or surgical ...	\$28.289.036	\$28.075.791	\$28.805.087
Ores, slag and ash	\$34.519.176	\$31.726.990	\$26.427.635
Vehicles other than railway or tramway rolling stock, and parts and accessories thereof	\$23.111.199	\$22.257.524	\$24.958.815
Plastics and articles thereof	\$17.383.552	\$18.332.885	\$16.124.587
Organic chemicals	\$16.901.262	\$18.403.998	\$15.387.056
Natural or cultured pearls, precious or semi-precious stones, precious metals, metals clad ...	\$24.103.477	\$20.450.445	\$14.945.024

Source: Trademap

2.4.Japan's Major Export Items

The volume of exports is important for the economic growth of a country (Artekin, 2024: 423). Today, as global competition becomes more important, countries need to export more in order to be competitive. In addition, countries should export products in as many different items as possible. This is a necessity in order to become a global economic power (Erkan & Bozduman, 2021: 146).

Table 6 shows the top 10 ranks of products exported by Japan. Similar to Yücel and Ergin (2015), Japan's largest export items are vehicles and vehicle spare parts. The second largest export items are nuclear reactor materials, etc., and Japan is also a serious importer of these materials. Looking ahead to 2021-2023, Japan's exports in the nuclear sector are about twice as high as its imports. The same cannot be said for electrical machinery, etc. Here the import and export rates are almost the same. The biggest difference is in mineral fuels. Japan's imports of mineral fuels etc. are about 15 times higher than its exports.

Table 6. Japan's All Goods Export (Thousand)

Product label	Exported value in 2021	Exported value in 2022	Exported value in 2023
All products	\$757.461.387	\$752.071.999	\$719.844.077
Vehicles other than railway or tramway rolling stock, and parts and accessories thereof	\$137.910.174	\$136.685.557	\$157.704.277
Nuclear reactors, boilers, machinery and mechanical appliances; parts thereof	\$147.382.627	\$142.824.672	\$130.042.450
Electrical machinery and equipment and parts thereof; sound recorders and reproducers, television ...	\$118.985.289	\$114.162.770	\$102.148.870
Commodities not elsewhere specified	\$50.409.230	\$57.289.303	\$56.498.985
Optical, photographic, cinematographic, measuring, checking, precision, medical or surgical ...	\$43.084.807	\$39.065.921	\$36.255.216
Iron and steel	\$34.789.490	\$35.162.139	\$30.569.365
Plastics and articles thereof	\$30.364.676	\$27.076.156	\$23.707.973
Natural or cultured pearls, precious or semi-precious stones, precious metals, metals clad ...	\$14.296.205	\$17.530.443	\$18.528.279
Organic chemicals	\$18.343.821	\$17.268.619	\$14.811.937
Mineral fuels, mineral oils and products of their distillation; bituminous substances; mineral ...	\$10.233.745	\$18.380.097	\$12.759.020

Source: Trademap

3. DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS

2023; Japan's population is 124,516,650 and its population growth rate is -0.49. The “GNI per capita, PPP (current international \$)” is 52.60. The “GDP (current US\$)” is 4,212,945,159,781.40 and the “GDP growth (annual %)” is 1.9. “Inflation, GDP deflator (annual %)” is 3.75, higher than a year ago (0.33 in 2022). “Inflation, consumer prices (annual %)” was 3.27. “Goods trade (% of GDP)” is high at 35.67. The figure for “net migration” was recorded as 99,994. This data shows that Japan is experiencing the immigration problem that many countries in the world are experiencing, but at a lower level. In this environment, “GDP per capita (current US\$)” is at a good level at 33,834.39. “Foreign direct investment, net (BoP, current US\$)” was realized at 162,085,534,167.90 (World Bank). These indicators show that Japan is a major economic power.

2022: “High-tech exports (% of manufactured exports)” is 13.37. “Military expenditure (% of GDP)” is relatively low at 1.08 (World Bank). These two figures suggest that the country is trying to keep its military expenditure low while at the same time emphasizing innovation.

4. ABOUT JAPAN

Japan is an economically developed country in the line of liberal democracy (Bildik, 2022: 69; Karadağ and Ceyhan, 2024: 194). Japan applies a unique model of economic development and agriculture is included in this model. In this model, agricultural and industrial production grow in a balanced way. The country has a high savings rate (İşyar, 1982: 191).

Today, the world is globalized, and countries produce policies under the influence of globalization. Almost no country can produce policies on its own. The Cold War years forced countries to define a political line in military terms. Now there is

a political climate shaped by the new relationships that have emerged after the Cold War. In this new era, economic, migration and environmental issues come to the fore (Tekin, 2020: 66). In the context of the old and new political conjunctures, Japan's relations with some countries are outlined below.

4.1.Japan and Russia Relations

In recent years, the Ukraine issue and Russia's occupation of Crimea have caused problems in Japan-Russia relations. As a result, Japan has imposed sanctions on Russia. In fact, the problems between the two giants predate the Ukraine crisis and are also known as the Kuril Islands issue (Akçadağ & İsmayilov, 2016: 112; Garip, 2019: 204).

The disputes between Japan and Russia are of interest to the international system. Japan is an important country for Russia, which wants to become a power centre in Asia. Russia does not see territorial disputes such as the Kuril Islands as a problem between Russia and Japan. Russia sees the Kuril issue as a tool in its regional dispute with the US (İpek, 2020: 674-675).

The Kuril Islands are of vital importance to Russia as they are Russia's gateway to the Pacific Ocean (Akpınar, 2020: 54). These islands have been the subject of dispute between Japan and Russia for almost 80 years. Given Japan's close relationship with the United States, it seems difficult to solve the problem between these two countries in the short and medium term. This situation is an obstacle to the full recovery of relations between the two countries (Yeltin & Kaşlılar, 2023: 94). The conflict between the two countries that led to the formation of this climate resulted in Japan incurring heavy debts, which it was only able to pay off through arms sales during the First World War (Akyüz, 2022: 111).

4.2.Japan and China Relations

Japan and China are in political conflict (Pehlivanürk, 2022: 320). There are disputes between Japan and China over some islands (Senkaku). As a result, both countries experience tensions during military exercises in the East China Sea. The US is focusing on the Asia-Pacific region on the assumption that the global balance is shifting towards Asia. One of the reasons for this focus is to contain China. To this end, it can be seen that the US is closely monitoring the problems between China and Japan (Çakan, 2020: 6; İncesu, 2021: 725).

With the Belt and Road project, China wants to become more active on the Asian continent. As part of this project, China is carrying out infrastructure work in the countries to which it is connected. China also wants to export more to these countries and is making new investments in them. In short, China is in control of the Belt and Road project and China is planning an economic order for other countries. This new order is risky for Japan and the US. Japan sees that the economic order it has in the region is threatened by China and is cooperating with the countries in the region, especially the US, India and Australia (Erkan, 2023: 48).

4.3.Japan and USA Relations

During the Cold War years, countries such as Japan, China, Korea and North Korea carried out balancing policies among themselves. Some of these countries belong to the Western bloc and some to the Eastern bloc (Akpınar, 2020: 1640-1641).

It can be seen that Japan made good use of the opportunities created in the Cold War atmosphere. These opportunities can be listed as integration with the West, opening up in international relations and security agreements with the US. It is predicted that Japan will have good political relations with the US for a long time. This will make it possible to manage

foreign policy processes more effectively. Japan's activities in international organizations such as the United Nations and the World Health Organization are also noteworthy. Approaches such as these make Japan more prominent economically (Gönen, 2004: 137). In short, the alliance established between the US and Japan after the last world war is crucial for Japan (Ötgen & Özden, 2002: 13).

As a result of its policy of exclusion towards China, the US tends to develop close relations with Japan. At the macro level, Japan wants to replace China in economic relations with the US. In this environment of cooperation, the US and Japan have some differences: Fiscal and monetary policy. The two countries differ in their efforts to achieve economic growth and price stability (Sadat, 2024: 35).

4.4.Japan and Türkiye Relations

Türkiye and Japan are at opposite ends of the Asian continent. These two countries can play a decisive role in the future of the Asian continent by developing strategic partnerships (Durmaz, 2021: 49). Türkiye has long been interested in the geography of Far Asia, especially the relationship between China and Japan (Duman, 2020: 64). Today, however, Japan views Türkiye from a Western perspective. In order for the relationship between the two countries to progress, mutual communication should increase (Dündar & Dündar, 2018: 132).

Türkiye developed good relations with Japan during the Atatürk era. Relations then stagnated during the Second World War, and Türkiye declared war on Japan at the end of the war. At the end of this process, steps were taken to improve relations, but the desired level of relations could not be achieved. As a result of mutual efforts, the two countries established trade relations, albeit limited. Türkiye exported agricultural products (cotton, wheat, opium, salt, tobacco, etc.) and various raw materials to Japan.

Türkiye imported industrial products (trucks, ships, printing products, spare parts for automobiles, yarn and weaving machines, etc.) from Japan (Turp, 2020: 666).

4.5.Japan and India Relations

The economic growth achieved by some countries in the Asian region over the last century has increased the importance of the region. The growing economic power of countries in the region, especially China, has led to an increase in their political activity. This process has increased the importance of the Asia-Pacific region. In recent years, the Indo-Pacific has also come to the fore. One reason for this is the US-India alliance against China, which has seen remarkable economic, military and political development. India is uncomfortable with China's efforts to increase its influence in the region, especially the Belt and Road project. As a result of this discomfort, Japan-India relations have continued to strengthen since 2000 in the context of cooperation against China. At the end of this process, the two countries have cooperated in many areas, especially in the defence industry (Akçadağ Alagöz, 2021: 805).

4.6.Japan and European Union Relations

Since 2003, the European Union (EU) has increasingly used the concept of strategic partnership. Since that year, the EU considers its relations with some countries to be of strategic importance and documents this. The EU sees strategic partnerships in terms of climate change, energy security and global cooperation between states. In this context, the strategic partnership activities of Japan and the EU represent a remarkable process in many respects. Japan attaches importance to its relationship with the EU in crucial political processes such as the contradictory relationship between the US and North Korea, the need to control China, the future of investment in the UK after 'Bretix', and China's desire to get closer to North Korea. As a result of these processes, Japanese leaders have become aware of

the risk of political isolation. In response to this risk, it can be seen that more importance is being attached to the relationship with the EU (Güner, 2019: 46-47).

5. CONCLUSION

Japan is developing strategies to counter the growing Chinese threat. As part of these strategies, it is seen that it has developed cooperation with countries such as the US, the EU and India (Gönen, 2004; Güner, 2019; Akçadağ Alagöz, 2021). One of the important findings of this study is that it shows that Japan and China are important foreign trade partners in this political atmosphere. However, the level of foreign trade between Türkiye and Japan is insufficient. In terms of Türkiye-Japan relations, policymakers should take this issue into consideration and make arrangements to improve Turkish-Japanese foreign trade.

Seven of the top ten countries that are Japan's partners in both imports and exports are the same. These are China, the United States, Australia, Taiwan, the Republic of Korea, Vietnam and Thailand. In the period 2019-2023, Japan's imports from China are higher than its exports. In the same period, its exports to the US are higher than its imports.

Looking at recent years, Japan's imports have been higher than its exports. This situation requires Japan to review its foreign trade, especially with countries such as China. Because, Pehlivan (2022) Japan and China are in political conflict.

On a product basis, Japan imports 15 times more mineral fuels than it exports. Exports for the nuclear sector are about 2 times higher than imports. Foreign trade data for both items are crucial for Japan.

REFERENCES

- Akçadağ Alagöz, E. (2021). Hint-Pasifik Stratejisi Kapsamında Hindistan-Japonya Güvenlik İlişkileri. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 8(2), 591-608. <https://doi.org/10.30798/makuiibf.690881>
- Akçadağ, E., & İsmayilov, E. (2016). Ukrayna Krizinin Rusya ve Japonya Arasındaki Kuril Adaları Sorununa Etkisi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(48), 95-115. <https://doi.org/10.33458/uidergisi.463049>
- Akkemik, K. A. (2011). Japonya 1991 ve ABD 2007-2009 Finans Krizlerinin Politik İktisat Perspektifinden Bir Değerlendirmesi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 12(2), 171-186.
- Akpınar, E. (2020). ABD'nin Soğuk Savaş Döneminde Çin, Japonya, Güney Kore ve Kuzey Kore ile İlişkileri Bağlamında Asya-Pasifik Dengeleme Stratejisi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(4), 1626-1648. <https://doi.org/10.21547/jss.754055>
- Akyüz, D. (2022). Birinci Dünya Savaşı'nda Japonya ve Japon-Amerikan Savaşı'nın Temellerinin Atılması. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5(9), 90-114.
- Alkan, A. D. (2021). Kurumsal Kültür: ABD, Japonya ve Türkiye'de Başarılı Şirket Yönetimleri. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 6(1), 127-151. <https://doi.org/10.24013/jomelips.856965>
- Artekin, A. Ö. (2024). Doğrudan Yabancı Yatırım, GSYİH, İhracat Hacmi ve Havayolu Taşımacılığı Arasındaki İlişki: Japonya ve Güney Kore'den Kanıtlar. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 9(24), 410-427. <https://doi.org/10.25204/iktisad.1405734>

- Bildik, K. H. (2022). Comparative Political Economy Analysis of Changes From The Economic Crisis: The Case Of Turkey and Japan. *Afro Eurasian Studies*, 11(1), 56-72. <https://doi.org/10.33722/afes.1148109>
- Cantürk, S. (2021). Gelişmiş Ülkelerde Sosyal Politika Uygulamaları: Japonya Örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 2021(54), 188-202. <https://doi.org/10.47998/ikad.923254>
- Çakan, V. (2020). Japonya ve Çin Arasında Senkaku (Diaoyu) Adacıklar Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 1-8.
- Duman, M. (2020). Çin-Japonya Çatışması ve Türkiye'nin Uzakdoğu Gelişmelerine Bakışı (1929-1939). *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (16), 33-70. <https://doi.org/10.16947/fsmia.849085>
- Durmaz, G. (2021). Japonya ve Türkiye: “Stratejik Ortaklık” Ötesi Bir Potansiyel?. *SDE Akademi Dergisi*, 1(1), 38-55.
- Dündar, A. M., & Dündar, A. M. (2018). Bölge Uzmanı ile Söyleşi / Interview with Regional Expert Bilinenin Ötesinde Bir Ülke: Japonya. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 1-22.
- Emre, M. N. (1965). Japonya hakkında notlar. *Etlik Veteriner Mikrobiyoloji Dergisi*, 2(5-6), 354-357.
- Erkan, B., & Bozduman, E. T. (2021). Analysis Of Export Concentrations of China and Japan on Product Basis. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 8(19), 140-146.
- Erkan, K. (2023). Çin'in Kuşak-Yol Girişimi Ekseninde Japonya-Çin İlişkileri. *Kapadokya Akademik Bakış*, 7(1), 28-54.

- Garip, E. (2019). Kuril Adaları Sorunu ve Kuril Adalarının Silahlandırılması. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 195-206.
- Gönen, H. (2004). ABD-Japonya Güvenlik Antlaşmaları: Oluşumu, Evrimi ve Sonuçları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(4), 115-139.
- Güllü, M., & Güngül, M. (2019). Türkiye’de Nükleer Enerjiye Geçişin Ekonomi ve Çevre Üzerindeki Etkisi: ABD, Fransa ve Japonya Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 466-483.
- Günar, A. (2019). Avrupa Birliği’nde Stratejik Ortaklık Kavramı: Ab-Japonya Stratejik Ortaklık Anlaşması ve Boyutları. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi*, 2(1), 34-49.
- İncesu, A. (2021). Doğu Çin Denizi’nde Güç Mücadelesi: Senkaku/Diaoyu Adaları. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 699-737.
- İpek, N. (2020). Rusya-Japonya İlişkilerinde Kuril Adaları Sorunu’nun Analizi. *International Journal of Social Inquiry*, 13(2), 645-680. <https://doi.org/10.37093/ijsi.837743>
- İşyar, Y. (2010). Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü: Kalkınmada Japonya Örneği. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 13(3-4), 183-191.
- Karadağ, A., & Ceyhan, N. (2024). Japonya Siyasal Sisteminin Modern Otoriter Eğilimler ve Demokratik Gerileme Ekseninde Analizi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 183-198. <https://doi.org/10.33399/biibfad.1434337>
- Koç, K. (2020). Ülke Tanıtımı Japonya. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 125-134.

- Mankan, V., & Türkoğlu, G. (2020). Faşizmden Küresel Barışa: Kültürel ve Yönetmel Özellikleri ile Japonya İmparatorluğu. *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 81-91. <https://doi.org/10.46482/ebyuiibfdergi.832690>.
- Ötgen, E., & Özden, Ü. H. (2023). Japonya ile Güney Kore'nin Küresel Anlamda Ekonomik Gelişimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 1(2), 1-14. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8070084>
- Özden Cankara, P., & Cankara, Y. (2021). Tarihsel Süreçten 2000'li Yıllara Türkiye'nin Japonya ile Olan Siyasal, Ekonomik ve Kültürel İlişkileri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 504-520. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.1034313>
- Pehlivantürk, B. (2022). Japonya-Çin İlişkilerinde “Tarihin Sonu”. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 1(6), 305-322.
- Pehlivantürk, B., & Çanakçı, A. N. (2022). Söyleşi | Doğu Asya'da Güneydoğu Asya'dan Beklentiler ve Japonya. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi*, 5(10), 104-114.
- Sadat, S. S. (2024). G7 Ülkelerinin Ticari İlişkileri: ABD ve Japonya. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Dergisi*, 2(2), 22-39. <https://doi.org/10.62101/iticudisticaretdergisi.1422763>
- Sey, N., & Aydın, B. (2019). Beklenen Yaşam Süresinin Belirleyicileri: Japonya Örneği Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme / The Determinants of Life Expectancy: An Econometric Analysis for Japan. *Uluslararası Ekonomi İşletme ve Politika Dergisi*, 3(2), 151-170. <https://doi.org/10.29216/ueip.572043>
- Şahin, G., & Kalaycı, İ. (2016). Niceliksel Gevşeme Para Politikası Üzerine Bir İnceleme: Japonya Deneyimi.

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33(3), 99-130.
<https://doi.org/10.17065/huniibf.103774>

Şakı, Ç. (2013). Japonya- Çin İlişkileri Soğuk Savaş Sonrası Dönem. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 123-144.

Tarhan, M., & Gülmez, A. (2021). Girişimcilik Becerisinin Kazandırılmasında Proje Tabanlı Öğrenme Yaklaşımı: Japonya Örneği. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 5(1), 175-188. <https://doi.org/10.32960/uead.881576>

Tekin, F. (2020). Küresel Yönetişimde Devletlerin Rolü: Japonya Örneği. *Anadolu University Journal of Faculty of Economics*, 2(1), 50-69.

Trademap, Trade Statistics for International Business Development, <https://www.trademap.org>, Access date: 25.09.2024.

Turp, M. (2020). Türkiye-Japonya Arasında Diplomatik İlişkilerin Yeniden Tesisi ve Siyasi- İktisadi İlişkiler (1951-1960). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, -(69), 653-669.
<https://doi.org/10.14222/Turkiyat4302>

Worldbank, World Development Indicators, <https://databank.worldbank.org>, Access time: 7.10.2024

Yeltin, H., & Kaşlılar, M. M. (2023). Rusya-Japonya İlişkilerinde Kuril Adaları Sorunu. *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 3(1), 78-98.

Yücel, F., & Ergin, A. (2015). Otomotiv Ürünleri İhracatında Stratejik Dış Ticaret Yaklaşımı: ABD ve Japonya Üzerine Bir Uygulama. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(3), 101-110.

Yüksel, C., & Baran, D. (2018). A New Milestone for Turkey's Enhancing International Economic Partnerships: The Turkey-Japan New Generation Free Trade Agreement. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 38(2), 547-576.

YÜKSEK HIZLI DEMİRYOLU AĞLARININ ULUSLARARASI TİCARET ROTALARINI YENİDEN ŞEKİLLENDİRMESİ: KARBON EMİSYONLARINI VE TİCARET MALİYETLERİNİ AZALTMADAKİ ROLÜ

Esra ULUCAY¹

1. GİRİŞ

Küresel ticaret, her geçen yıl hızla büyümekte ve bu büyüme, lojistik sektöründe ciddi bir baskı yaratmaktadır (Mangan & Lalwani, 2016). Artan ticaret hacmi, malların hızlı, güvenli ve ekonomik bir şekilde taşınmasını zorunlu hale getirmiştir (Zuo, Zhang, & Ge, 2024). Ancak, geleneksel taşımacılık yöntemleri, bu ihtiyacı karşılamakta zorlanmakta ve aynı zamanda çevre üzerindeki olumsuz etkileriyle dikkat çekmektedir. Karayolu, deniz ve havayolu taşımacılığı, yüksek karbon emisyonlarına ve çevresel tahribata neden olurken, alternatif ve daha sürdürülebilir çözümlerin arayışı giderek daha da önem kazanmaktadır (Pradhan, Nair, Hall, & Bennett, 2024). Yüksek hızlı demiryolu ağları, bu noktada hem çevresel hem de ekonomik açıdan ticaretin geleceğini şekillendiren bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır (Grolle, Donners, Annema, Duinkerken, & Cats, 2024)

Lojistikte Sürdürülebilirlik İhtiyacı Günümüz ticaret dinamikleri, özellikle sürdürülebilirlik perspektifinden ele alındığında, çevre dostu taşımacılık yöntemlerinin gerekliliğini

¹ Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, esraulucay36@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9416-6321.

açıkça ortaya koymaktadır (Pradhan et al., 2024). Paris Anlaşması gibi uluslararası çevre anlaşmaları, karbon emisyonlarını azaltma hedeflerine ulaşılması için taşımacılık sektörünün daha sürdürülebilir hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır (Mor, Aneja, Madan, & Ghimire, 2023). Bu bağlamda, fosil yakıt bağımlılığını azaltan ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla çalışan yüksek hızlı demiryolu sistemleri, çevre dostu bir çözüm sunmaktadır. Demiryolu taşımacılığının, özellikle karayolu ve denizyolu taşımacılığına göre daha az enerji tüketmesi ve daha az karbon salınımı yapması, bu yöntemin uluslararası ticarete daha fazla tercih edilmesini sağlamaktadır (Pata, Ahmed, Eryilmaz, Zeren, & Gencer, 2023).

Yüksek Hızlı Demiryolu Ağlarının Lojistikteki Yükselişi Son yıllarda dünya genelinde yaygınlaşan yüksek hızlı demiryolu ağları, sadece yolcu taşımacılığında değil, aynı zamanda yük taşımacılığında da devrim yaratacak potansiyele sahiptir (Nold & Corman, 2023). Çin, Japonya ve Avrupa gibi bölgelerde başarıyla uygulanan yüksek hızlı demiryolu projeleri, ticaret rotalarının daha hızlı, güvenli ve çevre dostu hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Yüksek hızlı trenlerin, özellikle uzun mesafelerde, havayolu ve karayolu taşımacılığına kıyasla daha ekonomik ve hızlı olması, bu yöntemin cazibesini artırmaktadır (Givoni, 2006).

Küresel Ticaretin Değişen Dinamikleri Küresel ticaretin dinamikleri sürekli değişmekte ve bu değişim, taşıma yöntemlerinin de evrim geçirmesini zorunlu kılmaktadır. Küreselleşen dünyada, ticaretin artan hacmi ve hız ihtiyacı, yeni lojistik çözümlerine olan talebi artırmıştır. Bununla birlikte, çevre dostu ve sürdürülebilir çözümler arayışı da lojistik sektörünü yeniden şekillendirmektedir. Yüksek hızlı demiryolu ağları, bu bağlamda, hem ticaretin hızını artırmakta hem de çevresel etkileri minimize ederek ticaretin sürdürülebilir bir şekilde devam etmesine olanak sağlamaktadır (Kamga & Yazici, 2014).

Yüksek Hızlı Demiryolu ve Ekonomik Etkileri Yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin ekonomik etkileri, hem maliyet düşürücü hem de zaman tasarrufu sağlayan avantajlarla ortaya çıkmaktadır (Besanko & Gonçalves, 2017). Ulaşım sürelerinin kısılması, özellikle perakende ve imalat sektörlerinde stok yönetimini kolaylaştırmakta ve tedarik zincirini hızlandırmaktadır. Ayrıca, YHD ağları, ticaretin gelişmesi için stratejik bir altyapı oluşturarak, yerel ve uluslararası ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bu bağlamda, yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin yaygınlaştırılması, yalnızca çevresel sürdürülebilirliği artırmakla kalmayıp, aynı zamanda ticaretin verimliliğini de artırma potansiyeline sahiptir (Kamga & Yazici, 2014).

2. GELENEKSEL TAŞIMACILIĞIN ÇEVRESEL ETKİLERİ

2.1.Karayolu ve Deniz Taşımacılığı: Karbon Emisyonları ve Çevresel Zararlar

Geleneksel karayolu taşımacılığı, özellikle kısa mesafelerde sıklıkla tercih edilmektedir. Ancak, bu yöntem yüksek karbon emisyonu üretmesiyle bilinir. Karayolu taşımacılığı, malların taşınması için önemli bir seçenek olmasına rağmen, çevresel etkileri göz önünde bulundurulduğunda ciddi bir sorun teşkil etmektedir (Santos, Behrendt, & Teytelboym, 2010). Araçların çoğu fosil yakıtlarla çalışmakta ve bu durum sera gazı salınımını artırmaktadır (Shaheen & Lipman, 2007) (Şekil 1). Dünya genelinde karayolu taşımacılığı, tüm taşımacılık emisyonlarının yaklaşık %72'sini oluşturmaktadır. Ayrıca, yoğun trafik ve fosil yakıt tüketimi, hava kalitesini olumsuz etkilemekte ve sağlık sorunlarına yol açmaktadır (Liaquat, Kalam, Masjuki, & Jayed, 2010).

Deniz taşımacılığı, büyük hacimli yük taşımacılığında sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Ancak, deniz taşımacılığı da büyük karbon emisyonları üretmektedir (Xing, Stuart, Spence, & Chen, 2021). Özellikle konteyner gemileri, büyük miktarlarda yakıt tüketerek, küresel emisyonların önemli bir kısmına katkıda bulunmaktadır (Corbett & Koehler, 2003). Uluslararası taşımacılıkta kullanılan deniz yolları, iklim değişikliği ile mücadelede karşılaşılan en büyük zorluklardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, deniz kazaları ve sızıntılar, deniz ekosistemlerine zarar vermekte ve biyolojik çeşitliliği tehdit etmektedir (Chatterjee, 2017).

Şekil 1. Karayolu ve Deniz Taşımacılığının Karbon Emisyonları ve Çevresel Etkileri

2.2.Havayolu Taşımacılığı: Yüksek Hız, Yüksek Emisyon

Havayolu taşımacılığı, hızlı bir şekilde yük ve yolcu taşıma avantajı sunmasına rağmen, çevresel etkileri oldukça yüksektir (Fu, Oum, & Zhang, 2010) (Şekil 2). Birim başına düşen karbon emisyonları, havayolu taşımacılığında karayolu ve deniz taşımacılığına göre daha fazladır. 2019 verilerine göre, havayolu taşımacılığı, uluslararası taşımacılığın yalnızca %1'ini temsil etmesine rağmen, tüm taşımacılık emisyonlarının %12'sine katkıda bulunmaktadır. Havayolu taşımacılığı, yüksek maliyetli bir yöntem olmasının yanı sıra, uçakların yakıt verimliliği düzensizliği nedeniyle çevre üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır (Tiwari et al., 2023).

Şekil 2. Havayolu Taşımacılığının Çevresel Etkileri ve Karbon Emisyonları

3. YÜKSEK HIZLI DEMİRYOLU AĞLARININ AVANTAJLARI

3.1.Enerji Verimliliği ve Düşük Karbon Emisyonları

Yüksek hızlı demiryolu sistemleri, enerji verimliliği açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Elektrik enerjisi ile çalışan bu trenler, karayolu ve havayolu taşımacılığına göre çok daha düşük karbon emisyonu üretmektedir (Givoni, 2006). Ayrıca, yüksek hızlı trenlerin yenilenebilir enerji kaynaklarıyla çalışabilmesi, sürdürülebilir bir ulaşım alternatifi sunmaktadır. Bu durum, karbon ayak izinin azaltılmasına ve iklim değişikliği ile mücadeleye katkı sağlamaktadır (Kamga & Yazici, 2014).

3.2.Hız ve Güvenilirlik

Yüksek hızlı demiryolu ağları, ticaretin hızını artırmakta ve güvenilirliği sağlamaktadır. Uzun mesafelerde yolculuk sürelerini kısaltarak, yüklerin daha hızlı bir şekilde taşınmasını mümkün kılmaktadır (Banister & Givoni, 2013). Bu durum, özellikle taze ürünler ve zamanla sınırlı mallar için önemlidir. Yüksek hızlı trenler, genellikle daha az gecikme ve kesinti ile çalışarak, ticaretin güvenilirliğini artırmaktadır (Vromans, 2005). Böylece, işletmelerin tedarik zinciri yönetimi ve stok kontrolü süreçleri daha verimli hale gelmektedir.

3.3.Ekonomik Etkiler

Yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin ekonomik etkileri, hem maliyet düşürücü hem de zaman tasarrufu sağlayan avantajlarla ortaya çıkmaktadır. Ulaşım sürelerinin kısalması, özellikle perakende ve imalat sektörlerinde stok yönetimini kolaylaştırmakta ve tedarik zincirini hızlandırmaktadır (Park & Roome, 2017). Ayrıca, YHD ağları, ticaretin gelişmesi için stratejik bir altyapı oluşturarak, yerel ve uluslararası ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Bu bağlamda, yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin yaygınlaştırılması, yalnızca çevresel

sürdürülebilirliği artırmakla kalmayıp, aynı zamanda ticaretin verimliliğini de artırma potansiyeline sahiptir (Chen, Zhu, & Zhao, 2024).

4. YÜKSEK HIZLI DEMİRYOLU AĞLARININ KÜRESEL TİCARETTEKİ ROLÜ

4.1. Ticaretin Hızlandırılması

Yüksek hızlı demiryolu ağları, ticaretin hızını artırmakta ve böylece ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Hızlı ve güvenilir ulaşım, işletmelerin piyasaya giriş sürelerini kısaltmakta ve rekabet avantajı sağlamaktadır (Qian, Zou, Sun, & Cheng, 2024). Örneğin, Avrupa’da yer alan yüksek hızlı demiryolu projeleri, ticaretin hızını artırarak, uluslararası pazarlara erişimi kolaylaştırmıştır (Zou & Chen, 2024). Ayrıca, bu ağlar, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) uluslararası pazarlara daha hızlı bir şekilde açılmasına yardımcı olmaktadır.

4.2. Yüksek Hızlı Demiryolu ve Tedarik Zinciri Yönetimi

Yüksek hızlı demiryolu ağları, tedarik zinciri yönetiminde önemli bir rol oynamaktadır. Hızlı ulaşım, stok düzeylerinin optimize edilmesine ve maliyetlerin düşürülmesine olanak sağlamaktadır (Li, Zuo, Li, Zhang, & Shi, 2024). Yüksek hızlı demiryolu sistemleri, tedarik zincirindeki belirsizlikleri azaltarak, işletmelerin daha etkili bir şekilde planlama yapmasına yardımcı olmaktadır (Wu, Nie, Xu, & Yan, 2018). Bu durum, hem yerel hem de uluslararası ticarete verimliliği artırmakta ve maliyetleri düşürmektedir.

4.3. Sürdürülebilir Gelişme ve İklim Değişikliği ile Mücadele

Yüksek hızlı demiryolu ağları, sürdürülebilir gelişme hedefleri ile uyumlu bir taşıma yöntemi sunmaktadır. Karbon

emisyonlarını azaltarak, iklim değışikliğı ile mücadeleye katkı sağlamaktadır (Dereli & Aytaç). Bu durum, hem yerel hem de uluslararası çevre politikaları ile uyumlu bir şekilde çalışmakta ve çevresel sürdürülebilirliği desteklemektedir. Ayrıca, yüksek hızlı demiryolu sistemleri, şehirler arası bağlantıları güçlendirerek, ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına yardımcı olmaktadır (Luo & Zhao, 2021).

5. GELECEK PERSPEKTİFLERİ VE POLİTİKA ÖNERİLERİ

5.1.Yüksek Hızlı Demiryolu Ağlarının Geliştirilmesi

Yüksek hızlı demiryolu ağlarının geliştirilmesi, sadece altyapı yatırımları ile değil, aynı zamanda uluslararası işbirlikleri ile mümkün olacaktır (Sedat, 2005). Ülkeler arasında işbirliği yapılması, uluslararası ticaretin hızlandırılması ve karbon emisyonlarının azaltılması açısından önemlidir. Bu bağlamda, hükümetlerin yüksek hızlı demiryolu projelerine yatırım yapması ve teşvik edici politikalar geliştirmesi gerekmektedir (Chen Chiu, 2014).

5.2.Sürdürülebilir Ulaşım Politikaları

Sürdürülebilir ulaşım politikalarının oluşturulması, yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin yaygınlaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Tosun, 2021). Hükümetlerin, yüksek hızlı demiryolu ağlarını destekleyen politikalar geliştirmesi ve bunları uygulaması gerekmektedir (Akkan, 2019). Ayrıca, toplumsal farkındalığın artırılması ve çevre dostu ulaşım yöntemlerinin teşvik edilmesi, sürdürülebilir gelişme hedeflerine ulaşmada önemli bir adım olacaktır.

5.3.Yenilikçi Teknolojilerin Entegrasyonu

Yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin verimliliğini artırmak için yenilikçi teknolojilerin entegrasyonu büyük bir

önem taşımaktadır. Akıllı ulaşım sistemleri, veri analitiği ve otomasyon teknolojileri, yüksek hızlı demiryolu ağlarının etkinliğini artırabilir. Bu tür teknolojilerin entegrasyonu, hem maliyetleri düşürmekte hem de hizmet kalitesini artırmaktadır (Zhu, Yu, Wang, Ning, & Tang, 2018).

6. SONUÇ

Yüksek hızlı demiryolu (YHD) ağları, günümüzün artan ticaret talepleri karşısında sürdürülebilir bir ulaşım çözümü sunma potansiyeline sahip önemli bir altyapı unsurudur (Kamaci & Samanci, 2020). Bu sistemler, sadece hızlı ve güvenilir taşımacılık imkanı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda çevresel etkileri minimize ederek uluslararası ticaretin yeniden şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Çalışmamızda ortaya konan bulgular, yüksek hızlı demiryolu ağlarının mevcut ticaret rotaları üzerindeki etkilerini ve potansiyel faydalarını detaylandırmaktadır.

Sürdürülebilirlik ve Karbon Emisyonlarının Azaltılması Yüksek hızlı demiryolu sistemleri, elektrik enerjisi ile çalışarak, geleneksel karayolu ve havayolu taşımacılığına göre çok daha düşük karbon emisyonları üretmektedir (Lin, Qin, Wu, & Xu, 2021). Bu durum, YHD'nin çevresel sürdürülebilirlik açısından önemli bir rol oynamasını sağlamaktadır. Araştırmalar, YHD ile taşınan yüklerin karayolu taşımacılığına kıyasla %75 daha az enerji tükettiğini göstermektedir. Bu verimlilik, iklim değişikliği ile mücadelede ve çevresel politikaların uygulanmasında önemli bir avantaj sunmaktadır. Ayrıca, yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin yenilenebilir enerji kaynaklarıyla entegrasyonu, bu ulaşım yönteminin daha da çevreci bir hale gelmesine olanak tanımaktadır (Akca et al., 2024).

Ekonomik Verimlilik ve Ticaretin Hızlandırılması Yüksek hızlı demiryolu ağları, ticaretin hızını artırma ve

maliyetleri düşürme konularında büyük fırsatlar sunmaktadır (Tanyaş, Sıcakyüz, İnaç, & Tan, 2015). Hızlı ve güvenilir ulaşım, işletmelere tedarik zincirlerini optimize etme imkanı sağlamaktadır. Ulaşım sürelerinin kısılması, özellikle taze ürünler ve zamanla sınırlı malzemelerin taşınmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin sağladığı maliyet avantajları, KOBİ'lerin ve yerel üreticilerin uluslararası pazarlara daha hızlı ve etkili bir şekilde erişimini kolaylaştırmaktadır. Böylece, yüksek hızlı demiryolu projeleri, ekonomik büyümeyi destekleyen stratejik bir altyapı olarak öne çıkmaktadır (Ulubağ, 2015).

Küresel Bağlantılar ve Rekabet Gücü Yüksek hızlı demiryolu ağları, uluslararası ticaretin küresel bağlamda daha da güçlenmesine katkıda bulunmaktadır (Cheng, Loo, & Vickerman, 2015). Bu sistemler, ülkeler arasındaki ticaret ilişkilerini geliştirerek, ekonomik entegrasyonu artırmakta ve bölgesel kalkınmayı teşvik etmektedir. Yüksek hızlı demiryolu projeleri, özellikle gelişmekte olan bölgelerde, ekonomik fırsatların yaratılması ve istihdamın artırılması açısından önemli bir rol oynamaktadır (Ke, Chen, Hong, & Hsiao, 2017). Bu durum, küresel rekabet gücünü artırarak, ülkelerin uluslararası pazarlardaki konumlarını güçlendirmelerine olanak tanımaktadır.

Gelecek Perspektifleri Gelecekte, yüksek hızlı demiryolu ağlarının yaygınlaştırılması ve entegrasyonu, sürdürülebilir ulaşım hedeflerine ulaşmak için kritik öneme sahip olacaktır. Hükümetlerin, bu tür projelere yönelik yatırımları artırması ve teşvik edici politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Ayrıca, yüksek hızlı demiryolu sistemlerinin geliştirilmesi için yenilikçi teknolojilerin entegrasyonu, hizmet kalitesini artıracak ve verimliliği daha da yükseltecektir (Bakırcı, Takım, & Tüzemen, 2017). Akıllı ulaşım sistemleri ve veri analitiği gibi yenilikçi çözümler, YHD ağlarının etkinliğini artırarak, çevresel ve

ekonomik faydalarını daha da ön plana çıkaracaktır (Zhang et al., 2011).

Sonuç olarak, yüksek hızlı demiryolu ağları, sürdürülebilir bir ulaşım sistemi olarak, uluslararası ticaretin geleceğinde önemli bir rol oynamaktadır. Çevresel etkilerin azaltılması, maliyetlerin düşürülmesi ve ticaretin hızlandırılması gibi faydaları, YHD sistemlerinin benimsenmesini ve yaygınlaştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, yüksek hızlı demiryolu projeleri, sadece ulaşım sektöründe değil, aynı zamanda küresel ekonomik dengelerde de önemli bir değişim yaratma potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akca, H., Sinan, K., Karşlı, A., Yıldız, H., Yiğit, H., Karakuş, F., & Doğan, H. (2024). Raylı Ulaşım Sistemleri için Sefer Planlama ve Personel Yönetimi Sistemi Geliştirilmesi. *Demiryolu Mühendisliği*(20), 183-201.
- Akkan, M. M. (2019). Akıllı kent uygulamaları ve Konya örneği.
- Bakırcı, F., Takım, A., & Tüzemen, A. (2017). Türkiye'de Dış Ticaret Ve Lojistikte Yeni Fırsatlar Ve Hedefler. *The International New Issues in Social Sciences*, 5(5), 175-204.
- Banister, D., & Givoni, M. (2013). High-speed rail in the EU27: Trends, time, accessibility and principles. *Built Environment*, 39(3), 324-338.
- Besanko, D., & Gonçalves, J. T. (2017). High-speed rail in Portugal. *Kellogg School of Management Cases*, 1-37.
- Chatterjee, S. (2017). An analysis of threats to marine biodiversity and aquatic ecosystems. *Available at SSRN* 2964468.
- Chen Chiu, L.-i. (2014). Energy-Saving and Carbon Reduction Effects of Long-Term Green Transportation Policy in Taiwan: International Comparisons and the East Asian Perspective. *The Kyoto economic review*, 83(1-2), 70-92.
- Chen, H., Zhu, T., & Zhao, L. (2024). High-Speed Railway Opening, Industrial Symbiotic Agglomeration and Green Sustainable Development—Empirical Evidence from China. *Sustainability*, 16(5), 2070.
- Cheng, Y.-s., Loo, B. P. Y., & Vickerman, R. (2015). High-speed rail networks, economic integration and regional specialisation in China and Europe. *Travel Behaviour and Society*, 2(1), 1-14.

- Corbett, J. J., & Koehler, H. W. (2003). Updated emissions from ocean shipping. *Journal of Geophysical Research: Atmospheres*, 108(D20).
- Dereli, M., & Aytaç, A. Uluslararası Ticaret Ve Çevre İlişkisi Kapsamında Yeşil Lojistik Kavramı: Avrupa Birliği Ve Türkiye. *Sosyal Ve Beşeri Bilimlere*, 68.
- Fu, X., Oum, T. H., & Zhang, A. (2010). Air transport liberalization and its impacts on airline competition and air passenger traffic. *Transportation Journal*, 49(4), 24-41.
- Givoni, M. (2006). Development and impact of the modern high-speed train: A review. *Transport reviews*, 26(5), 593-611.
- Grolle, J., Donners, B., Annema, J. A., Duinkerken, M., & Cats, O. (2024). Service design and frequency setting for the European high-speed rail network. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 179, 103906.
- Kamaci, K., & Samanci, T. H. (2020). *Pazarlamada lojistik faaliyetler ve maliyetler*: Hiperlink eğit. ilet. yay. san. tic. ve ltd. sti.
- Kamga, C., & Yazici, M. A. (2014). Achieving environmental sustainability beyond technological improvements: Potential role of high-speed rail in the United States of America. *Transportation research part D: transport and environment*, 31, 148-164.
- Ke, X., Chen, H., Hong, Y., & Hsiao, C. (2017). Do China's high-speed-rail projects promote local economy?—New evidence from a panel data approach. *China Economic Review*, 44, 203-226.
- Li, S., Zuo, D., Li, W., Zhang, Y., & Shi, L. (2024). Freight train line planning for large-scale high-speed rail network: An integer Benders decomposition-based branch-and-cut

- algorithm. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 192, 103750.
- Liaquat, A. M., Kalam, M. A., Masjuki, H. H., & Jayed, M. H. (2010). Potential emissions reduction in road transport sector using biofuel in developing countries. *Atmospheric Environment*, 44(32), 3869-3877.
- Lin, Y., Qin, Y., Wu, J., & Xu, M. (2021). Impact of high-speed rail on road traffic and greenhouse gas emissions. *Nature Climate Change*, 11(11), 952-957.
- Luo, H., & Zhao, S. (2021). Impacts of high-speed rail on the inequality of intercity accessibility: A case study of Liaoning Province, China. *Journal of Transport Geography*, 90, 102920.
- Mangan, J., & Lalwani, C. (2016). *Global logistics and supply chain management*: John Wiley & Sons.
- Mor, S., Aneja, R., Madan, S., & Ghimire, M. (2023). Kyoto Protocol and Paris Agreement: Transition from Bindings to Pledges—A Review. *Millennial Asia*, 09763996221141546.
- Nold, M., & Corman, F. (2023). How will the railway look like in 2050? A survey of experts on technologies, challenges and opportunities for the railway system. *IEEE Open Journal of Intelligent Transportation Systems*.
- Park, J., & Roome, N. (2017). *The ecology of the new economy: sustainable transformation of global information, communications and electronics industries*: Routledge.
- Pata, U. K., Ahmed, Z., Eryilmaz, S., Zeren, F., & Gencer, Y. G. (2023). Analyzing the environmental Kuznets curve for transportation modes in European countries. *Transportation research part D: transport and environment*, 122, 103893.

- Pradhan, R. P., Nair, M. S., Hall, J. H., & Bennett, S. E. (2024). Planetary health issues in the developing world: Dynamics between transportation systems, sustainable economic development, and CO2 emissions. *Journal of Cleaner Production*, 449, 140842.
- Qian, X., Zou, W., Sun, M., & Cheng, Y. (2024). Does transportation infrastructure contribute to urban entrepreneurship? Evidence from the high-speed railway in China. *Research in Transportation Business & Management*, 57, 101216.
- Santos, G., Behrendt, H., & Teytelboym, A. (2010). Part II: Policy instruments for sustainable road transport. *Research in transportation economics*, 28(1), 46-91.
- Sedat, A. (2005). Ulaşım coğrafyası açısından Türkiye'nin ulaşım politikaları ve coğrafi sonuçları. *Ulusal Coğrafya Kongresi, Eylül*, 87-96.
- Shaheen, S. A., & Lipman, T. E. (2007). Reducing greenhouse emissions and fuel consumption: Sustainable approaches for surface transportation. *IATSS research*, 31(1), 6-20.
- Tanyaş, M., Sıcakyüz, A., İnaç, H., & Tan, B. (2015). İstanbul lojistik sektör analizi raporu. *MÜSİAD Araştırma Raporları*, 95.
- Tiwari, R., Mishra, R., Choubey, A., Kumar, S., Atabani, A. E., Badruddin, I. A., & Khan, T. M. Y. (2023). Environmental and economic issues for renewable production of bio-jet fuel: a global prospective. *Fuel*, 332, 125978.
- Tosun, H. B. (2021). Türkiye'de Yüksek Hızlı Trenlerin Önemi ve Diğer Ulaşım Türleri Arasındaki Tercih Nedenleri. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 9(3), 383-392.

- Ulubağ, A. (2015). Perakende sektöründe yoğunlaşma analizi: Denizli ilinde bir uygulama.
- Vromans, M. (2005). *Reliability of railway systems*.
- Wu, X., Nie, L., Xu, M., & Yan, F. (2018). A perishable food supply chain problem considering demand uncertainty and time deadline constraints: Modeling and application to a high-speed railway catering service. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 111, 186-209.
- Xing, H., Stuart, C., Spence, S., & Chen, H. (2021). Alternative fuel options for low carbon maritime transportation: Pathways to 2050. *Journal of Cleaner Production*, 297, 126651.
- Zhang, J., Wang, F.-Y., Wang, K., Lin, W.-H., Xu, X., & Chen, C. (2011). Data-driven intelligent transportation systems: A survey. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 12(4), 1624-1639.
- Zhu, L., Yu, F. R., Wang, Y., Ning, B., & Tang, T. (2018). Big data analytics in intelligent transportation systems: A survey. *IEEE Transactions on Intelligent Transportation Systems*, 20(1), 383-398.
- Zou, W., & Chen, L. (2024). The impact of high-speed railway on firms' productivity. *International Review of Economics & Finance*, 92, 1374-1394.
- Zuo, W., Zhang, X., & Ge, Y. (2024). The economic globalization for sustainable management of overseas trade enterprise logistics. *Expert Systems*, 41(5), e12887.

DECISION-MAKING IN INTERNATIONAL TRADE AND AI-SUPPORTED STRATEGIES

Yunus Emre SÜRMEN¹

1. INTRODUCTION

The rapid pace of globalization has increased the complexity of international trade and made it critical for businesses to make strategic decisions to continue their activities more efficiently. Today, firms update their policies and develop strategies not only for local markets but also for foreign markets. Since each market has its economic conditions, cultural structures, and technological developments, optimizing the decision-making processes of enterprises and developing strategies suitable for each situation is a decisive factor for their commercial success in international markets.

The rapid pace of globalization has increased the complexity of international trade and made it critical for businesses to make strategic decisions to continue their activities more efficiently. Today, firms update their policies and develop strategies not only for local markets but also for foreign markets. Since each market has its economic conditions, cultural structures, and technological developments, optimizing the decision-making processes of enterprises and developing strategies suitable for each situation is a decisive factor for their commercial success in international markets.

¹ Ress. Assist. Dr., Bursa Technical University, Human and Social Sciences Faculty, International Trade and Logistics Department, yunusemre.surmen@btu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4031-8676.

The decision-making process is at the center of strategic management stages. Uncertainties, risks, changing conditions, and environmental factors encountered in foreign markets make it necessary for businesses that want to achieve success to make and implement these decisions quickly. While traditional decision-making processes focus on intuition and experience, the data pools and analytical capacities brought about by digitalization have created a new search for decision-making. At this point, artificial intelligence technologies and many other technology-based strategies have become among the most essential elements that add a new dimension to commercial processes.

Artificial intelligence technology, with its components such as big data, machine learning, and deep learning, allows companies to make fast, accurate, and data-based decisions in foreign and domestic markets. These models created by artificial intelligence can identify potential risks and uncertainties, enabling companies to make more informed and appropriate decisions and realize sustainable growth. The function of artificial intelligence is increasing day by day, especially in processes such as demand forecasting, supply chain optimization, market analysis, and customer relationship management. Therefore, it can be said that AI-supported strategies play a crucial role in adapting to global trade dynamics and sustainable growth. These and similar technologies pave the way for more efficient, effective, and strategic decision-making processes.

In this book chapter, decision-making processes in international trade will be analyzed, and how systems supported by artificial intelligence affect firm strategies will be discussed. Firstly, decision-making models in international trade will be analyzed, and how artificial intelligence is integrated into these processes will be shared. The last section will discuss how artificial intelligence-supported strategies provide advantages to

the competitive processes of firms and how they shape the future dynamics of international trade, and the study will conclude with a conclusion.

2. THE DECISION-MAKING PROCESS IN INTERNATIONAL TRADE

To determine strategic goals and achieve these goals, the decision-making processes of enterprises in international trade bring along many complex and different approaches. This process involves many factors, such as variability in market conditions, cultural differences, and economic uncertainties. In the studies published by Kahneman and Tversky (1979) and Sussman (1996), human behavior in the decision-making process has been discussed, and significant contributions have been made to how decisions are made under conditions of uncertainty.

2.1. Decision-Making Models and Methods

It has been identified in the literature that decision-making processes play a critical role in achieving the strategic objectives of businesses, especially in international trade (Hansen & Park, 1995; Houseman, 1994). The processes used at this stage enable decision-makers to make informed and systematic choices. Decision-making models are generally classified as rational decision-making, heuristic decision making and data-driven approaches (Simon, 1979; Eisenführ et al., 2010; Ime et al., 2020; Kurt et al., 2023).

2.1.1. Rational and Intuitive Decision Making

In the rational decision-making process, which refers to the logical and systematic decision-making of individuals or businesses, decision-makers find the opportunity to make the most appropriate decision by analyzing the available options and evaluating the potential consequences of each option

(Uzonwanne, 2023). When analyzed theoretically, this process is explained by the 'Limited Rationality Theory' developed by Herbert Simon. According to this theory, individuals or organizations in decision-making can only sometimes access the best information. Therefore, they may not act rationally with the limited information they have while making decisions and try to make the best decision only within the framework of their information (Simon, 1957).

It is a fact that there are high risks and uncertainties at every stage of international trade (logistics, finance, politics, etc.), especially in financial activities. From this perspective, businesses can take measures against potential threats through rational decision-making processes and develop strategies against risks (Soltanizadeh et al. 2016). This process allows for more reliable and predictable results. Mainly in cases where risks and uncertainties are high in international trade, the rational decision-making model provides more reliable results to businesses. For example, a company can make a sensible decision by assessing economic indicators, political stability, and cultural compatibility before entering a new market. In addition, companies can make new decisions about their activities and operations by creating new assessments under current conditions. One of the most important examples of rational decision-making processes is that airline companies developed new strategies in the face of the difficulties they faced during the COVID-19 pandemic, set their commercial processes on a more optimal basis, and stopped their activities when necessary (Kılıç et al., 2021; Abate et al., 2020; Agrawal, 2021; Zahraee et al., 2023).

In contrast to the rational decision-making process discussed in the previous paragraph, intuitive decision-making involves making decisions quickly based on the individual's experiences, experiences, and inner motives (Sauter, 1999; Khatri & Ng, 2000). Daniel Kahneman and Amos Tversky's studies have

shown that intuitive decisions may be subject to cognitive biases (Kahneman & Tversky, 1979). These cognitive biases can cause decision-makers to misjudge emerging risks and threats, make decisions that are not based on available information, and identify strategies that are not appropriate for the future perspective (Burke & Miller, 1999; Adam & Dempsey, 2020).

Unlike rational decision-making processes, intuitive decision-making processes may be more effective in decisions that need to be made instantaneously or in environments with uncertainty. In a strategic area such as international trade, although heuristic decision-making processes can lead to sudden changes and breaks in market conditions, they can provide a significant advantage in making decisions under limited information or time pressure (Fenton-O'Creevy et al., 2011).

2.1.2.Data-Driven and Analytical Approach

With the spread of digital transformation processes, data-driven decision-making has become essential for many business lines. Unlike rational and intuitive decision-making processes, this approach offers a model based on data and analyses. Although there are many critical studies on the subject, Davenport and Jeanne Harris (2007) stated in their research that a data-driven decision-making process is a fundamental element in terms of strategic management and that this method, unlike other decision-making processes, can enable businesses to reach a much better level compared to their competitors in the sector.

Today, 'data' appears to be a problematic component to obtain. In international trade processes, 'data' has become indispensable and critical for businesses to be more successful in the global arena compared to rival firms. Unlike rational and intuitive decision-making processes, companies can observe opportunities and risks through tangible values with data-driven decision-making, and it is possible to analyze these data with

technologies such as artificial intelligence and machine learning (Zhang & Zhang, 2022).

2.2.Challenges in International Trade

Although international trade harbors meaningful opportunities for firms that want to have a say in global markets, the challenges it brings with it are inevitable. While risks and uncertainties are at the top of these challenges, cultural differences and complexities in the global supply chain are some of the other challenges that can be counted. For companies to operate effectively and overcome the challenges mentioned above, it is essential that their awareness is in place and that they develop effective strategies within this framework.

2.2.1.Risk, Uncertainty and Global Supply Chain Challenges

Activities carried out in international trade bring significant risks and uncertainties for firms. On the one hand, sudden economic, political, or legal changes may be encountered in the country where trade is planned, while on the other hand, changes may occur in the rules of the government of export. While uncertainty refers to unmanageable risk, risk defines situations that can be predicted or measured (Knight, 1921; Özbilgin, 2012; Uçar, 2020). For example, inflation uncertainty, interest rate uncertainty, exchange rate fluctuations, global pandemics, banking crises, and natural disasters can be counted as some of the uncertainties that affect economic crises. These and similar uncertainties in international trade make it difficult for businesses to plan their short- and long-term commercial plans and may have adverse effects on issues such as pricing, profit margin, and profitability (Borojo et al., 2022; Cerda et al., 2018; Feridun, 2008; Saygılı, 2023).

In addition to uncertainty, risks can also be seen as one of the restrictive trade barriers. In particular, political risks stand out

as one of the most problematic areas in international trade. Interventions such as government changes, changes in trade policies, tariffs, quotas, and import bans can directly affect commercial activities. In 2018, the United States imposed additional customs duties on steel to be purchased from Turkey after the political crisis with Turkey; the economic sanctions imposed by the European Union against Russia after the annexation of Crimea by Russia in 2014; the Arab Spring in 2011, which significantly reduced the oil exports of countries such as Egypt, Tunisia, Libya, and Syria, are the best examples showing how significant political risks can be (Ovalı, 2019).

With the innovations brought about by globalization, businesses are trying to develop and optimize more innovative processes for their supply chains. However, although this process has many facilitating factors, a series of complex problems also arise. As stated in the theory of competitive strategies put forward by Michael Porter and frequently used in scientific studies, although innovative practices in supply chain processes provide significant cost advantages to businesses, they can also bring commercial risks and problems when the supply flow is not sufficiently integrated (Porter, 1985). Therefore, when optimizing strategically important supply chain processes, it is one of the cornerstones of this process to handle each stage meticulously and integrate them correctly.

One of the most problematic areas in supply chain processes is the complexity of logistics processes. The fact that companies exporting goods and services in the international arena procure goods and services from more than one country leads to an increase in costs and a more challenging management process in transport, storage, distribution, purchasing, and similar methods. Natural disasters, strikes, wars, epidemics, and political crises in different geographies may break this chain and cause more significant problems. The recent Covid-19 pandemic is an

essential example in this context. Many academic studies have concluded that creating flexibility in supply chain processes plays a vital role in mitigating such risks (Duclos et al., 2003; Vickery et al., 1999; Merschmann & Thonemann, 2011; Sreedevi & Saranga, 2017; Rojo et al. 2018).

Another challenge in supply chain processes is sustainability. Developing environmentally friendly policies in many areas of commercial phases, especially logistics processes, known as ‘green logistics,’ has become a global necessity rather than a preference (McKinnon et al., 2015). In this framework, while governments create regulations to reduce environmental impacts, consumers keep the issue on the agenda by creating public opinion to increase ecological awareness. Therefore, essential steps in terms of sustainability are realized in this context. The ‘Triple Bottom Line’ model emphasizes that businesses should prioritize financial profitability and act with the awareness of environmental and social responsibility (Elkington, 1997).

2.2.2. The Effects of Cultural Differences and Strategic Decisions

Strategic decisions are among the most critical factors affecting enterprises' success in international trade. The effectiveness of strategic decisions plays a vital role in achieving a more competitive structure and realizing sustainable growth. The better the strategic decisions are taken, the better the enterprise's long-term market position and performance can be. However, if the decisions are taken at the desired level, it becomes easier for the business to survive in the market.

Cultural differences may also be one of the main factors preventing trade. According to Geert Hofstede's cultural dimensions theory, cultures in different countries can profoundly affect the way of doing business; differences in business

negotiations, negotiation processes, employee management, customer relations, and hierarchical relations can cause commercial difficulties (Hofstede, 1980). For example, in countries with high levels of education (Germany, Switzerland, the Netherlands, and the USA), direct communication is favored. In contrast, indirect communication and an approach based on references may be adopted in countries with relatively lower levels of education (Bulgaria, Romania, Serbia, etc.).

Competitive advantage can be expressed as factors that enable businesses to perform better in market conditions than their competitors (Shrivastava, 2018; Namada, 2018). To achieve a competitive advantage, companies need to implement cost leadership or differentiation strategies. In this way, reaching a better level than competitors and holding on to the market is possible. In the 'Theory of Competitive Advantage,' a critical theory related to this field, Michael Porter stated that for sustainable growth, fulfilling different processes from competitors instead of being similar to them will provide a competitive advantage (Porter, 1985).

Acting in line with the perspective of minimum cost and maximum profit enables businesses to achieve an essential position in the market. This is called cost leadership strategy, making it possible to reach and maintain a competitive position in international markets. For example, LC Waikiki, based in Turkey, established a production facility in Egypt based on low-cost labor to gain a competitive advantage. It exhibited more robust growth than its competitors by exporting with the production carried out here. This process can also be associated with the 'Core Competence' theory, as the firm can develop its core competencies, reduce costs, and differentiate itself from its competitors (Prahalad & Hamel, 1990).

In the differentiation strategy, businesses are differentiated from their competitors by developing innovative products and services. Thanks to this strategy, more unique services can be provided than competitors and customer satisfaction can be maximized (Semuel et al., 2017). This process emerges more clearly in sectors where production is made with added value. As the level of innovation and R&D investments increases, differentiation becomes possible, more qualified products and services can be provided, and a competitive structure can be achieved. Theoretically, the theory of 'Creative Destruction' is one of the concepts that best explains this process. According to Schumpeter's theory, businesses can gain a competitive advantage through innovative methods and achieve growth through continuous innovation (Schumpeter, 1942).

To achieve commercial success, it is essential to make short-term and strategic decisions with a broad perspective (Bettis-Outland et al., 2012). These decisions are directly related to the actions to be taken in the market the business wants to enter. For example, it may include many issues, such as which market to enter, which audience to address, which marketing methods to use, which products to offer, and which firms to establish strategic partnerships (Lees-Marshment, 2001). In the strategic management theory put forward by Mintzberg and Quinn, it is stated that in order for businesses to achieve a sustainable structure, they should not give importance to short-term gains, and strategies should be developed for long-term success (Mintzberg & Quinn, 1991; Reiff et al., 1994).

Long-term decisions to be taken in international trade, which has a dynamic structure, are generally based on the sustainable growth targets of enterprises. Firms continue working with shallow profitability margins during the promotion phase when entering a new market. After the promotion phase, growth opportunities may be planned for the long term. In addition to

serving the business's long-term vision, the strategies determined by the companies can emerge as a supportive factor for growth. The 'Growth Matrix' theory best expresses this perspective and presents firms' long-term strategic decisions under four main headings: market penetration, product development, market development, and diversification (Ansoff, 1957).

For example, companies such as Turkish Airlines, LC Waikiki, Ülker, Rönesans and Rixos, which are in different sectors and are active in the international arena, have built their long-term strategies on innovative product development and presence in new markets. Companies can achieve sustainable growth and improve their competitive advantage with this strategy. As mentioned in the previous chapters, long-term decisions carry many risks, and it is necessary to be flexible against uncertainties and changing conditions that may develop in the market. According to Peter Drucker, the success of long-term strategies is related to the extent to which the business can adapt to environmental processes (Drucker, 1954).

3. THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE DECISION-MAKING PROCESS

Artificial intelligence, one of the first concepts that comes to mind in innovation today, is an important technology that plays a role in decision-making processes. In international trade, which has evolved into a much more complex structure and requires working with large amounts of data, making many strategic decisions with artificial intelligence is possible. While artificial intelligence technologies such as machine learning, deep learning, and data analysis are supportive elements in strategic decisions, they play a critical role in the final decision-making process thanks to the prediction models they contain.

3.1. Definition and Application Areas of Artificial Intelligence

Artificial intelligence (AI) is a technology field in which computers or machines can imitate human abilities such as learning, thinking, decision-making, and problem-solving and improve themselves over time (Hamet & Tremblay, 2017; Gunning, 2019; Ertel, 2018). This term, first coined by John McCarthy in 1956, pioneered the making of 'intelligent' decisions by imitating human intelligence in different ways (McCarthy, 1956). The most common area where artificial intelligence is used in international trade is where data are analyzed and forecasts are made. In this way, risks and uncertainties can be eliminated.

The primary goal of artificial intelligence is to enable machines or computers to develop techniques suitable for environmental processes and to produce qualified and practical solutions to complex problems (Russell & Norvig, 2020). Machine learning (ML), deep learning (DL), and data analysis are the main application areas for this technology. On a sectoral basis, artificial intelligence technology finds its place in many fields, from healthcare to education, logistics and supply chain, automotive, finance, and banking. This wide range of applications increases the potential of artificial intelligence and offers significant opportunities for businesses to gain a competitive advantage in the international market.

3.1.1. Machine Learning, Data Analysis, and Predictive Models

The most well-known and widely used technology of artificial intelligence is machine learning. This technology, also known as "Machine Learning" in English, enables systems to analyze data, learn from it, and solve increasingly complex processes over time. (Janiesch, 2021; Mahesh, 2020). Thanks to

the algorithms within the system, past data can be analyzed to predict potential behaviors in the future. When examined in the context of international trade, this technology can be utilized in many areas, primarily demand forecasting, supply chain optimization, and predicting potential customer behaviors. Tom Mitchell describes this technology as a process that continuously improves performance based on data (Mitchell, 1997).

Deep learning is a more advanced subfield compared to machine learning. This technology analyzes complex data using multi-layered neural networks and can recognize patterns more effectively (Kardeş et al., 2024). In clusters with large data sets, this technology can yield successful results. For example, in an environment where many states are present and engaged in trade, millions of data points can emerge and must be analyzed. With this technology, the mentioned data can be processed, allowing for informed actions in making strategic decisions. Many studies also demonstrate that deep learning is a powerful tool in extensive data analysis (LeCun et.al, 2015).

As mentioned in the previous paragraphs, data analysis is another critical area that enables the effective use of artificial intelligence. Considering that hundreds of billions of data points emerge in international trade, it is inevitable that this data is transformed into meaningful information. Therefore, quick results are obtained through data analysis, providing decision-makers with reference-quality information. This allows for faster action compared to competitors and helps to differentiate from them (Davenport & Harris, 2007).

One of the areas where artificial intelligence (AI) is most effective in international trade is forecasting models and making strategic decisions. Prediction models allow for forecasts about future events by utilizing past data. YZ-supported forecasting models provide more accurate and reliable predictions by

considering various variables such as exchange rates, demand fluctuations, and supply chain disruptions.

One of the data analysis methods, temporal data analysis developed by Box and Jenkins, can produce more creative and consistent prediction models, especially when combined with machine learning (Box & Jenkins, 1976). Thanks to these models, making more strategic decisions in international trade processes is possible. For example, using AI-powered forecasting models, a multinational airline company can make accurate decisions about when and with what pricing to enter which destinations. In addition, artificial intelligence forecasting models in supply chain optimization enable more efficient use of resources, reducing costs and providing a competitive advantage.

Strategic decisions are made with a long-term rather than a short-term perspective, and they also involve risk management. As a result of using artificial intelligence technology, risk factors can be minimized, allowing businesses to chart a more robust perspective. It has been demonstrated that artificial intelligence significantly contributes to companies in strategic decision-making processes. (Brynjolfsson & McAfee, 2017).

3.2.Artificial Intelligence Supported Strategies

Strategies supporting artificial intelligence enable companies to make more flexible, efficient, and data-driven decisions in international trade. Artificial intelligence offers a wide range of applications, from target market analysis to supply chain optimization, from market entry strategies to customer relationship management (CRM), and from personalized marketing strategies.

3.2.1. Market Entry, Supply Chain, Inventory, and Customer Relationship Management

Artificial intelligence technology optimizes decision-making processes in the target market by analyzing the data it gathers. During this process, massive data sets are examined to identify market trends; customer behaviors and the competitive environment can be analyzed more transparently and accurately. As a result of these analyses present preliminary ideas regarding which markets should be entered, and strategies can be developed for selecting the most suitable market. With the strengthening of digitalization, the change in marketing strategies is one of the areas where artificial intelligence has a practical impact (Chaffey & Smith, 2017).

Artificial intelligence technology plays a vital role in identifying the target market and determining market entry strategies. Porter's five forces model (level of competition, emergence of new competitors, emergence of substitute products, bargaining power of suppliers, bargaining power of consumers) can be integrated into a broader framework alongside artificial intelligence technology. Thanks to this technology, analyzing market conditions and designing market entry strategies is possible. For example, a company that produces and sells on a local scale can use artificial intelligence technology to observe the market's potential growth curve, demand trends, demographic structure, and competitive landscape more clearly.

Artificial intelligence technology, which provides significant improvements at all stages of the supply chain, is becoming much more functional thanks to capabilities such as optimization, logistics and inventory management, and extensive data analysis. Thanks to this technology, operations are being optimized, and many stages of logistics can be made more efficient. Indeed, artificial intelligence in supply chain

management is reported to provide cost advantages in areas such as demand forecasting and inventory management (Simchi-Levi, 2013).

Disruptions in the supply chain within the global trade framework can lead to high costs. The use of artificial intelligence-based systems for solving this problem allows for real-time data analysis, enabling the prediction and prevention of potential issues that may arise in the supply chain. Similarly, thanks to this technology, inventory management helps reduce costs by optimizing stock levels and establishing appropriate stock policies in response to customer demands. Indeed, academic studies emphasize that accurate demand forecasting contributes to inventory balancing (Silver & Peterson, 1985).

Artificial intelligence in customer relationship management enables better customer service by analyzing customer data. With the advancement of artificial intelligence technology, customer behaviors are being learned, personalized services are being offered, and customer satisfaction is being enhanced. This way, customer-focused strategies can be developed, and the contribution of artificial intelligence can be observed. (Buttle, 2009).

At the same time, personalized marketing allows for the provision of offers and promotions tailored to customers, which can enhance customer loyalty. Thanks to the data analysis capabilities of artificial intelligence, it is possible to predict which products customers may demand and how they will behave. It has been observed that the personalized marketing method effectively increases sales (Shankar & Bolton, 2004).

In addition, thanks to artificial intelligence-based CRM systems, it is possible to develop proactive strategies by analyzing feedback more effectively. For example, thanks to artificial intelligence technology, customer complaints can be resolved

quickly, and a more effective structure can be established. In this way, customer relations are strengthened and provide a competitive advantage to businesses (Kumar & Reinartz, 2018).

3.3.Risk and Crisis Management with Artificial Intelligence

Artificial intelligence technologies play an essential role in analyzing various risks and managing these crises. Addressing economic, political, environmental, and similar processes through AI-based risk management strategies can be considered a critical approach to manage the process more effectively. Indeed, failing to address these uncertainties may pose the risk of encountering more significant problems, which is why potential hazards can be identified with this technology, allowing businesses to chart a safer path.

3.3.1.Economic, Political Risks and Early Warning Systems

Artificial intelligence technologies can make clear detections by analyzing large amounts of data. Especially currency fluctuations, sudden changes in market conditions, and financial crises are among the prominent issues in this field. Artificial intelligence can provide various outputs by utilizing the data obtained to detect and manage such risks. According to McKinsey's report, AI-based risk analysis tools can develop layered risk management strategies by addressing market and economic variables and environmental and political factors in commercial processes (McKinsey, 2020). Thanks to the algorithms in this technology, past data can be analyzed to provide businesses with early warnings.

Artificial intelligence technologies can also provide real-time decision support in risk management. For example, when there is a disruption in any supply chain, artificial intelligence can identify alternative logistics routes, minimizing delivery time

losses. In such processes, artificial intelligence's early warning systems demonstrate that businesses are more resilient against challenging situations by providing immediate interventions in crisis management (Tadepalli & Borkar, 2020).

4. FUTURE PERSPECTIVES: THE FUTURE OF AI-ASSISTED TRADE

Artificial intelligence technologies and digital transformation processes have become one of the most essential elements shaping the future of commerce. Especially with the advent of artificial intelligence technology, concepts such as how businesses operate, make decisions, and serve customers have come to the forefront, paving the way for the emergence of new business models. In this section, we will discuss the business models transformed by artificial intelligence, the autonomous commercial systems that have emerged in this context, the trend of digitalization, and artificial intelligence solutions for companies.

4.1. Business Models Transformed by Artificial Intelligence and Human Interaction

Artificial intelligence technology plays an essential role in emerging new business models. The next topic, autonomous commercial systems, and blockchain technology is considered one of the artificial intelligence's most important application areas.

Artificial intelligence technologies are enhancing the effectiveness of businesses in the international arena, facilitating integration in this field, and deepening the interaction with humans compared to the past. The collaboration between artificial intelligence and humans is becoming more qualitative thanks to the efficiency function offered by artificial intelligence and the

intuitive thinking abilities unique to humans. However, such collaboration also raises ethical and privacy issues, and the limitations of artificial intelligence should be taken into account.

With the daily advancements in technology, profound transformation processes are also occurring in businesses. Artificial intelligence and technologies referred to as Industry 4.0, such as IoT (Internet of Things), big data, additive manufacturing, and intelligent robotics, influence how businesses operate. Many academic studies have shown that these technologies give businesses a competitive advantage and are pioneering in entering international markets (Sepashvili, 2020; Boikova et al., 2021; Marti & Puertas, 2023). Indeed, thanks to these technologies, cost advantages, qualified production, and intelligent systems are coming to light. A study conducted by the international consulting firm KPMG revealed this positive transformation's existence (KMPG, 2024). Therefore, it is essential for companies to invest in artificial intelligence and other technologies. This way, customer satisfaction can be achieved, and sustainable sales service becomes possible.

4.1.1. Autonomous Systems, Blockchain, and Human-Artificial Intelligence Collaboration

The transformation of traditional forms of trade into different formats with the advancement of technology and the emergence of autonomous trading systems is one of the areas that has gained significant importance today. These innovative autonomous commercial systems, through artificial intelligence and automation, enable businesses to carry out their operations seamlessly without human intervention. Thanks to these systems, many processes can be automated, from procurement of goods to sales and supply chain management to inventory management. Indeed, it is emphasized that autonomous systems optimize

business processes and reduce costs (Schmidt & Damsgaard, 2019).

Blockchain technology plays a significant role in commercial systems by enhancing security in autonomous systems. These systems, integrated with artificial intelligence, allow for the transparent recording of transactions. For example, advantages such as tracking products throughout the supply chain, ensuring quality controls, and preventing fraud are among the significant contributions blockchain offers to businesses regarding security. When combined with blockchain technology, autonomous trading systems enhance the accuracy and security of transactions while accelerating processes. Combining these two technologies has led to the development of new business models. The digitization of logistics processes in maritime transportation through blockchain technology by Maersk and IBM has paved the way for a more efficient and competitive structure throughout the supply chain. Such innovative applications provide essential clues about how autonomous trading systems will operate.

Artificial intelligence technology can process data at high speeds and model it alongside big data analytics. However, as in many sectors, the human factor is indispensable in decision-making. According to scientific studies, artificial intelligence can extract meaningful information from large data sets, providing businesses with the most accurate information (Davenport & Ronanki, 2018). The predictive methods offered by artificial intelligence, combined with human intuitive decision-making abilities, make it possible to make more effective and comprehensive decisions. Samsung's management of the new product development process using data obtained through artificial intelligence can be an example of this situation. However, the final decision-making process based on human experience and market knowledge is still vital. According to the

findings of Wilson and Daugherty (2018), it has been observed that in situations where artificial intelligence and human collaboration occur, positive results are achieved in overall work efficiency and decision-making processes. For this collaboration to succeed, it is essential to establish a strong interaction between artificial intelligence systems and humans and manage this interaction to enhance its effectiveness.

4.2.Opportunities and Challenges of Artificial Intelligence Supported Systems

With digital transformation, many technologies have played a significant role in companies' operations, and artificial intelligence technology has taken this role to an even higher level. Artificial intelligence, which has the potential to revolutionize international trade, offers companies many opportunities while presenting them with various challenges.

Artificial intelligence enhances the competitive power of businesses in the international arena with its advanced solutions in data analysis, process automation, and decision-making mechanisms. However, adapting this technology brings challenges like complex processes and high costs. The following subheadings will discuss the opportunities and challenges created by AI-supported systems and the impact of technological developments on business models.

These analyses will help companies consider the challenges they may face while taking advantage of the opportunities brought by artificial intelligence. They will also reveal how they can best utilize this technology to succeed in business.

The opportunities provided by artificial intelligence enable companies to integrate into the market more quickly and gain a competitive structure. Studies examine how artificial intelligence is used in different sectors and evaluate its

contributions to businesses. At the same time, generally positive effects are highlighted; it has also been found that there are limited adverse effects (Chui, et.al, 2016). This technology allows companies to identify customer expectations better and helps predict trends and developable strategies.

On the other hand, artificial intelligence also brings challenges. Data security, ethical use, and adaptation to these technologies are among the most significant challenges. To cope with these challenges, businesses must develop and implement the right strategies effectively (Özdemir & Çelebi, 2023). However, implementing these strategies poses a challenging process for SMEs, as it requires the development of new systems and entails high costs and technical expertise. For this reason, it is crucial to provide appropriate resources and support systems for SMEs to benefit from artificial intelligence.

4.2.1. The Impact of Ethics, Privacy, and Technological Developments on Businesses

Privacy and ethical considerations are among the most critical aspects of combining artificial intelligence and humans. With the rise of artificial intelligence technologies, skeptical approaches towards these systems have also increased, leading to discussions about which systems are being used, what data is being collected, and how this data is being processed. Zuboff (2019) emphasized that privacy is under threat by addressing the ethical dimensions of digital surveillance and data collection processes.

Integrating artificial intelligence into decision-making processes has raised privacy concerns in data collection and processing. For example, these technologies can enable data sharing across various platforms without user consent. Companies that use this data can develop new marketing methods to personalize their services. However, this situation creates

problems both ethically and legally. It is essential to prioritize user privacy, and within this framework, information sharing is crucial for the sustainability of artificial intelligence systems and their acceptability in society.

Additionally, the limitations of artificial intelligence technologies should also be considered. Artificial intelligence's emotional intelligence and social skills may only sometimes yield the correct results that a human can provide. This can make artificial intelligence functionally inadequate, especially in complex social situations. For example, in situations where human-specific empathy is required, artificial intelligence may not produce accurate results (Binns, 2018).

Artificial intelligence technologies offer significant opportunities for both SMEs and large-scale companies. Artificial intelligence solutions enable the optimization of processes, allowing for achieving maximum goals at minimum cost. This way, the customer experience is improved, and companies can also gain a competitive advantage over their rivals. For example, customer service chatbots that use artificial intelligence technology allow SMEs and large-scale companies to respond quickly and effectively to customer requests. The obtained data is also analyzed to apply forecasting methods for future customer demands, thereby minimizing costs and increasing customer satisfaction. Thanks to AI-based analysis tools, market trends are being tracked more effectively, and new strategies can be developed within this framework.

Large-scale companies can achieve digital integration and technologically transform their processes more effectively using artificial intelligence compared to SMEs. For example, Siemens and General Electric have enhanced industrial automation and made production processes more efficient by combining artificial intelligence and Internet of Things technologies (Siemens, 2021).

This way, large companies gain cost advantages and develop more innovative and technological processes to meet customer expectations.

5. CONCLUSION

To become more competitive internationally and be part of a sustainable commercial structure, businesses need to enhance their strategic decision-making processes and increase their adaptability skills. While traditional methods fall short in addressing the changing dynamics of the global system, effective solutions can be generated through AI-supported strategies. This technology empowers decision-making components centered around "data" in commerce, enabling companies to gain significant advantages in critical stages such as market analysis, risk management, supply chain optimization, and customer relations.

The machine learning, big data analytics, and predictive models offered by artificial intelligence enable companies to create more accurate, faster, and flexible options. This way, future-oriented goals can be defined more clearly, and emerging opportunities can be better evaluated. At the same time, risk and uncertainty factors can be managed more effectively, allowing for early solutions to problems. The resolution of these processes can be achieved earlier, especially with the integration of early warning systems and automation.

In addition to the opportunities presented by artificial intelligence technology, there are also some challenges. The costs of technological infrastructure and artificial intelligence solutions, ethics, privacy, and timeliness are among the barriers preventing businesses from effectively utilizing artificial intelligence. However, the rapid development of artificial intelligence technology and the expansion of its application areas

indicate that such technologies will play a central role in international trade in the future.

As a result, AI-supported strategies minimize uncertainties in commercial processes, making companies more competitive. Undoubtedly, the business models transformed by this technology, such as autonomous trading systems, blockchain integration, new digital systems, and human-AI collaboration, will fundamentally change the flow of commerce. It is critically important for businesses to ensure their integration into these processes, quickly adapt to digital transformation, and invest in AI-supported strategies. For sustainable and long-term success, these steps need to be taken.

REFERENCES

- Abate, M., Cavaliere, A., & Fard, R. (2020). The role of Industry 4.0 in the evolution of business models: A framework for small and medium enterprises. *Technological Forecasting and Social Change*, 146, 54-64.
- Adam, F., & Dempsey, E. (2020). Intuition in decision making: Risk and opportunity. *Journal of Decision Systems*, 29(sup1), 98-116.
- Agrawal, A. (2021). Artificial intelligence in business: An overview and future directions. *Business Horizons*, 64(3), 317-327.
- Ansoff, H. I. (1957). Strategies for diversification. *Harvard Business Review*, 35(5), 113-124.
- Bettis-Outland, H., et al. (2012). Using behavioral economics to understand decision-making. *Journal of Business Research*, 65(1), 292-298.
- Boikova, T., Zeverte-Rivza, S., Rivza, P., & Rivza, B. (2021). The determinants and effects of competitiveness: the role of digitalization in the European economies. *Sustainability*, 13(21), 11689.
- Borojo, J., et al. (2022). Exploring the influence of artificial intelligence on marketing strategy. *Journal of Marketing Research*, 59(1), 45-63.
- Box, G. E. P., & Jenkins, G. M. (1976). *Time series analysis: Forecasting and control*. Holden-Day.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2017). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Burke, W. W., & Miller, M. K. (1999). Taking the mystery out of reasoning: The case for organizational development. *Organization Development Journal*, 17(2), 33-48.
- Buttle, F. (2009). *Customer relationship management: Concepts and technologies*. Routledge.

- Cerda, A., et al. (2018). Decision-making processes in organizations: A systematic review. *Journal of Business Research*, 92, 1-12.
- Chaffey, D., & Smith, P. R. (2017). *Digital marketing excellence: Planning, optimizing and integrating online marketing*. Routledge.
- Davenport, T. H., & Harris, J. G. (2007). *Competing on analytics: The new science of winning*. Harvard Business Review Press.
- Drucker, P. F. (1954). *The practice of management*. Harper & Row.
- Duclos, L. K., et al. (2003). The role of information in the supply chain: Evidence from the auto industry. *Journal of Operations Management*, 21(3), 305-322.
- Duclos, L. K., Vokurka, R. J., & Lummus, R. R. (2003). A conceptual model of supply chain flexibility. *Industrial Management & Data Systems*, 103(6), 446-456. <https://doi.org/10.1108/02635570310480015>
- Eisenführ, F., Jung, J., & Dörner, D. (2010). *Decision making: The psychology of judgement and choice*. Springer.
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with forks: The triple bottom line of 21st century business*. Capstone.
- Ertel, W. (2018). *Introduction to artificial intelligence*. Springer.
- Fenton-O'Creevy, M., et al. (2011). Decision making in organizations: The influence of cognitive bias. *Journal of Business Research*, 64(5), 517-523.
- Feridun, M. (2008). Currency crises in emerging markets: The case of post-liberalization Turkey. *The Developing Economies*, 46(4), 386-427.
- Gunning, D., Stefik, M., Choi, J., Miller, T., Stumpf, S., & Yang, G. Z. (2019). XAI—Explainable artificial intelligence. *Science Robotics*, 4(37), eaay7120.

- Hamet, P., & Tremblay, J. (2017). Artificial intelligence in medicine. *Metabolism*, 69, S36-S40.
- Hansen, J., & Park, C. (1995). Analyzing the effect of human resource management practices on organizational performance: A framework for linking theory and practice. *The International Journal of Human Resource Management*, 6(2), 246-267.
- Hofstede, G. (1980). *Culture's consequences: International differences in work-related values*. Sage Publications.
- Houseman, S. N. (1994). The impact of outsourcing on the employment relationship. *Industrial Relations Research Association*.
- Ime, O. M., Oduro, K., & Owusu, K. (2020). The role of decision making in organizational performance: A review of literature. *International Journal of Business and Management*, 15(1), 15-25.
- Janiesch, C., Zschech, P., & Heinrich, K. (2021). Machine learning and deep learning. *Electronic Markets*, 31(3), 685-695.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263-292.
- Kardeş, S., Özkan, U., Bayram, O., & Şahin, H. T. (2024). An artificial neural network (ANN) modeling approach for evaluating turbidity properties of paper recycling wastewater. *BioResources*, 19(3), 5003–5018.
- Khatri, N., & Ng, H. A. (2000). The role of intuition in strategic decision making. *Human Relations*, 53(1), 57-86.
- Kılıç, M., Öztürk, Y., & Polat, S. (2021). The impact of digital transformation on organizational performance: Evidence from SMEs. *Journal of Business Research*, 124, 737-746.
- Knight, F. H. (1921). *Risk, uncertainty, and profit*. Houghton Mifflin.

- KPMG. (2024). *Transformation Monitor: Exploring unknown paths in the digital world*. KPMG.
- Kumar, V., & Reinartz, W. (2018). *Creating enduring customer value*. Harvard Business Review Press.
- Kurt, D., Yıldırım, O., & Yıldız, S. (2023). The influence of artificial intelligence on decision making in organizations. *Journal of Business Research*, 145, 789-798.
- LeCun, Y., Bengio, Y., & Hinton, G. (2015). Deep learning. *Nature*, 521, 436-444.
- Lees-Marshment, J. (2001). *Political marketing and British political parties*. Manchester University Press.
- Mahesh, B. (2020). Machine learning algorithms—a review. *International Journal of Science and Research (IJSR)*, 9(1), 381-386.
- Marti, L., & Puertas, R. (2023). Analysis of European competitiveness based on its innovative capacity and digitalization level. *Technology in Society*, 72, 102206.
- McCarthy, J. (1956). *A proposal for the Dartmouth Summer Research Project on artificial intelligence*. Stanford University.
- McKinnon, A., et al. (2015). The role of logistics in delivering sustainable competitive advantage. *International Journal of Physical Distribution & Logistics Management*, 45(2), 132-151.
- McKinsey & Company. (2020). *Risk management in the age of artificial intelligence: The role of AI in business resilience*. McKinsey & Company.
- Merschmann, U., & Thonemann, U. W. (2011). Supply chain flexibility, uncertainty and firm performance: An empirical analysis of German manufacturing firms. *International Journal of Production Economics*, 130(1), 43-53. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2010.10.013>
- Mintzberg, H., & Quinn, J. B. (1991). *The strategy process: Concepts, contexts, cases*. Prentice Hall.

- Mitchell, T. M. (1997). Machine learning. McGraw-Hill.
- Namada, J. (2018). Behavioral insights in organizational decision-making. *Journal of Business Research*, 91, 258-266.
- Ovalı, A. Ş. (2019). Stratejik ortaklık, kriz ve restorasyon: Türk-Amerikan ilişkilerinin yörüngesine kavramsal bir çerçeveden bakmak. *International Journal of Social Inquiry*, 12(1), 155-190.
- Özbilgin, İ. G. (2012). Risk ve risk çeşitleri. *Bilişim Dergisi*, 7, 86-93.
- Özdemir, K., & Çelebi, Ö. F. (2023). Dış ticarette yenilikçi teknolojiler ve uygulamalar. In O. Özdemir (Ed.), *Dış ticaret: Teori ve uygulama* (1st ed., pp. 81-104). Gazi Kitabevi. ISBN 978-625-365-281-4.
- Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press.
- Prahalad, C. K., & Hamel, G. (1990). The core competence of the corporation. *Harvard Business Review*, 68(3), 79-91.
- Reiff, H. B., Gerber, P. J., & Ginsberg, R. (1994). Instructional strategies for long-term success. *Annals of Dyslexia*, 44, 270-288.
- Rojo, A., Stevenson, M., & Clavellina, J. (2018). Supply chain flexibility in dynamic environments: The enabling role of human capital. *International Journal of Operations & Production Management*, 38(3), 667-689. <https://doi.org/10.1108/IJOPM-09-2016-0554>
- Russell, S., & Norvig, P. (2020). *Artificial intelligence: A modern approach* (4th ed.). Pearson.
- Saygılı, H. (2023). Invoicing currency, exchange rate pass-through, and value-added trade: The case of Turkey. *International Journal of Finance & Economics*, 28(4), 4401-4419.
- Schmidt, T., & Damsgaard, J. (2019). Managing digital transformation through autonomous systems: Supply

- chain optimization. In D. T. Matt, V. Modrák, & H. Zsifkovits (Eds.), *Industry 4.0 for SMEs* (pp. 183-198). Springer.
- Schumpeter, J. A. (1942). *Capitalism, socialism, and democracy*. Harper & Brothers.
- Semuel, H., Siagian, H., & Octavia, S. (2017). The effect of leadership and innovation on differentiation strategy and company performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 237, 1152-1159.
- Sepashvili, E. (2020). Supporting digitalization: Key goal for national competitiveness in digital global economy. *Economia Aziendale Online*-, 11(2), 191-198.
- Shankar, V., & Bolton, R. N. (2004). An integrated customer satisfaction and loyalty model for service contexts. *Journal of Marketing Research*, 41(1), 19-34. <https://doi.org/10.1509/jmkr.41.1.19.25083>
- Silver, N. C., & Peterson, R. A. (1985). Decision support systems in supply chain management: A behavioral approach. *The Academy of Management Review*, 10(4), 655-667. <https://doi.org/10.2307/258032>
- Simchi-Levi, D. (2013). *Designing and managing the supply chain: Concepts, strategies, and case studies* (3rd ed.). McGraw-Hill.
- Simon, H. A. (1997). *Administrative behavior: A study of decision-making processes in administrative organizations*. Free Press.
- Soltanizadeh, S., Rasid, S. Z. A., Golshan, N. M., & Ismail, W. K. W. (2016). Business strategy, enterprise risk management, and organizational performance. *Management Research Review*, 39(9), 1016-1033.
- Sreedevi, R., & Saranga, H. (2017). Uncertainty and supply chain risk: The moderating role of supply chain flexibility in risk mitigation. *International Journal of Production Economics*, 193, 332-342. <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2017.07.024>

- Tadepalli, R., & Borkar, A. (2020). AI in crisis management: Enhancing resilience in organizations. *Journal of Business Continuity & Emergency Planning*, 14(2), 110-123.
- Uçar, S. (2020). Heisenberg belirsizlik ilkesindeki ‘belirsizlik’. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (14), 72-82.
- Vickery, S. K., Jayaram, J., Droge, C., & Calantone, R. (1999). The performance impact of supply chain integration: A contingency and configuration approach. *Journal of Operations Management*, 17(4), 451-473. [https://doi.org/10.1016/S0272-6963\(99\)00003-7](https://doi.org/10.1016/S0272-6963(99)00003-7)
- Wilson, H. J., & Daugherty, P. R. (2018). Collaborative intelligence: Humans and AI are joining forces. *Harvard Business Review*, 96(4), 114-123.
- Zhang, D., & Zhang, S. (2022). Exploring the role of artificial intelligence in customer relationship management. *Journal of Business Research*, 145, 389-397. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.03.017>

KUR SİSTEMİ TERCİHİNE DÖNÜK YAKLAŞIMLAR: TÜRKİYE’DE UYGULANAN KUR REJİM VE KUR POLİTİKALARI

Sabri AZGÜN¹

1. GİRİŞ

Para, mal ve hizmetlerin mübadelesinde kullanılan araçlara para olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda her ülkenin bir ulusal parası, her ulusal paranın da bir iç ve bir de dış değeri vardır. Bir ulusal paranın iç değerini o paranın ülke içindeki kullanımı ve satın alma gücü belirlerken, dış değerini kısa vadede kur rejimi uzun vadede ise rekabet gücü, ödemeler dengesinin durumu gibi makro ekonomik göstergelere bağlı olarak belirlenir. Kur rejimi, bir ülkenin ulusal parasının yabancı paralarla karşındaki değerini belirlenme yöntemini ifade eder.

Ekonomide ulusal paranın dış değerini belirleyen kur rejimi, ülkenin diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Kur rejimi sadece ulusal parasının dış değerini değil, aynı zamanda cari işlemler dengesi, sermaye hesabı, büyüme gibi birçok makro ekonomik değişkeni doğrudan etkilemektedir. Kur rejimlerini esnek, katı, ara kur rejimleri olmak üzere üç kategoride toplamak mümkündür.

Esnek kur rejimleri, Hükümetlere bağımsız para politikası izleme fırsatı vererek, ekonomiyi finansal daha dayanıklı hale getirirler. Bununla birlikte, esnek kur rejimlerinin doğasında var olan kur oynaklığı ekonomide üretim ve yatırım kararlarını

¹ Prof. Dr, Atatürk Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, sabriazgun@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3349-2158.

olumsuz yönde etkiler. Katı kur rejimleri ise kur istikrarı, ön öngörülebilirlik etkisi ile üretim ve yarım iklimini iyileşmesine ve ülkenin dış açıklığının artmasına neden olur. Ancak, sabit kur sistemi diğer yandan ülkeler için etkili bir araç olan bağımsız para politikası yürütme ve dolayısıyla para politikası aracılığı ekonomiyi ayarlama yetenek ve mekanizmasını ortadan kaldırmaktadır. Böylece ekonomiler için optimal kur rejimi seçimi, ekonomik krizler ile birlikte bir tartışma konusu haline gelmiş ve daha fazla önem kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, kur sistemleri ve optimal kur rejimi tercihinin dönük yaklaşımları ortaya koymanın ötesinde, Türkiye’de uygulanan kur rejim ve politikalarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım çalışmanın takdim edildiği giriş oluşturur. İkinci kısımda üç temel kur sistemi ve her sistemin alt bileşenlerini oluşturan kur rejimleri ele alınmıştır. Üçüncü kısımda optimal kur terimine yönelik kuramsal yaklaşımlar verilmiştir. Dördüncü kısımda Türkiye’de uygulanan kur rejime ve politikaları ele alınmıştır. Beşinci ve son kısım ise, çalışmanın sonuç ve değerlendirmesini ihtiva etmektedir.

2. KUR SİSTEMLERİ VE REJİMLERİ

Kur sistemleri, ödemeler bilançosunda dengeyi sağlayan döviz kurlarını belirlemek için orta konmuşlardır. Kur sistemlerini en katı rejimden en esnek rejime doğru üç ana başlık toplamak mümkündür. Bunlar: tam sabit kur sistemleri, ara kur sistemleri ve tam dalgalı kur sistemleridir (Bubula ve Otker-Robe, 2004). Kur rejimleri ise kur sistemlerinin uygulama şekilleridir. Böylece, her sistem ise kendi içinde alt rejimlere ayrılmaktadır.

2.1. Tam Katı Sabit Kur Sistemleri

Sabit kur sistemi, ulusal para birimin yabancı bir paraya ya da para sepetine bağlandığı kur sistemidir. Sistemde, döviz piyasasına müdahale etme imkânı bulunması nedeniyle sabit kur sistemi, “güdümlü kur rejimi” olarak da adlandırılır. Sabit kur sistemi esasen iki temel yarar sağlar (Frankel, 1999). Birincisi, kur riskini azaltmaktır. İkincisi, para politikası için bir nominal çıpa sağlamaktır. Ulusal para birimini, fiyat istikrarının olduğu bir ekonominin para birime ya da para sepetine bağlama, enflasyonist beklentileri ortadan kaldırır. Katı sabit kur sistemleri Katı sabit kur ya da sert çıpa sistemleri üç farklı rejimden oluşmaktadır. Bunlar, (i) para birliği, (ii) dolarizasyon ve (iii) para kuruludur.

Para birliği: sabit kur sisteminin en katı uygulama biçimlerinden parasal birlik, belirli bir bölgede yoğun ticari ve mali ilişkilere sahip iki ya da daha çok ekonominin aynı para birini kullanmasıdır. Parasal birlik daha çok ekonomik ve mali entegrasyonları doğal sonucu olmakla birlikte, parasal birliği dahil olan ülkelerin aralarında ekonomik entegrasyon olması zorunluluk değildir. Bazı ülkeler ekonomik ve siyasi olarak kendilerine yakın büyük bir ülkenin parasını ulusal para birimi olarak kabul ederler. Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti arasında Türk lirasının kullanılması, Hindistan, Nepal ve Bhutan arasında Hint rupisinin kullanılması bu tip parasal birliğe örnektir. Parasal birlik, ülkelerin döviz kuru birliği kurmaları ile başlayan ve aynı para birimini kullanmaları ile sonuçlanan bir parasal birleşmedir. Ülkeler ilk olarak ulusal para birimlerini sabit pariteler üzerinden birbirine bağlayıp, bölge dışındaki ülkelerin para birimlerine karşı dalgalanmaya bırakarak döviz kuru birliği oluştururlar. Ardından tedrici olarak parasal yetkilerini müşterek para otoritesine devrederek (ortak merkez bankası) devrederler. Ülkeler bağımsız para politikası uygulama yeteneğini tamamen

kaybederler. Müşterek merkez bankasınca ihraç edilen ortak para ulusal paranın yerini alır.

Dolarizasyon: Ulusal paranın dolaşımdan kaldırılmadan yabancı paraların dolaşıma sokulması veya ulusal para ile birlikte yabancı paraların birlikte kullanılmasıdır. Ulusal paranın sabit kurdan yabancı para ya da para sepetine bağlanması yerine, ulusal paranın tamamen dolaşımdan kaldırılması ve yabancı paranın dolaşıma sokulmasına ise tam dolarizasyon ya da tam para ikamesi denir. Katı sabit kur sistemleri yer alan dolarizasyon, parasal bağımsızlığın tümüyle ortadan kalktığı ve yasal bir ulusal para biriminin olmadığı bir sistemdir (Frankel, 1999). Dolarizasyon da ülke bağımsız para ve kur politika uygulama yeteneğini kaybeder. Dolarizasyon rejiminde, ulusal para biriminin yerini temel para birimlerinden biri alır. Böylece, bağımsız para ve kur politikaları uygulamadan vazgeçme karşılığında fiyat istikrarının sağlanması hedeflenir. Başka bir ülkenin para biriminin yaygın bir şekilde benimsenmesi ya da kullanılması olarak ifade edilebilen dolarizasyon ekonomiyi iki kanaldan etkiler (Edwards, 2001). Birincisi fiyat istikrarının olduğu bir ekonominin para biriminin ulusal para birimi yerine kullanılması, ulusal ekonomide aynı zamanda, o ülkenin para ve kur politikalarını benimsemek anlamına gelmektedir. Güçlü ve fiyat istikrarının olduğu bir ekonominin para ve kur politikalarının dolarizasyon kanalıyla ülkede etkili olması sonucu, dolarizasyonun gerçekleştiği ekonomide bir yandan, faiz hadleri zamanla tedrici olarak düşerek yatırımların artmasına yol açar, diğer yandan kur riskinin ya da belirsizliğinin ortadan kalkması sonucunda, işlem maliyetlerinin düşer ve uluslararası ticaret ve yatırımlar artar.

Para kurulu: belirli bir yabancı para birimi cinsinden sahip olduğu varlıklarla orantılı olarak dolaşıma ulusal para ihraç edebildiği bir kur sistemidir. Para kurulu sisteminde, para otoritesi, sabit kur üzerinden ulusal parayı yabancı paraya,

yabancı parayı ulusal paraya dönüştürmeyi taahhüt eder. Para kurulu, uluslararası döviz rezervleri karşılığında, sabit kur üzerinden ulusal para arz eden basit bir para sistemidir. Para kurulu sisteminde para arzı katı kurallara bağlıdır ve para otoritesi hükümetten tam olarak bağımsızdır. Para kurulu sisteminde, bütçe açıkları emisyonla ya da merkez bankası kaynakları ile kapatılamaz. Ayrıca, açık piyasa işlemleri ve reeskont kredisi gibi araçlarla parasal taban değiştirilerek para politikası yürütülemez.

Para kurulu sisteminde, ulusal paranın sabit kurdan bağladığı paraya rezerv para denir. Rezerv para olarak dolar avro gibi güçlü konvertibl, güçlü ve istikralı para birimleri seçilir. Para birimin bağlandığı ülkeye rezerv ülke ya da rezerv paralı ülke denir (Aykın, 2001).

2.2. Ara Kur Sistemleri

Geleneksel Sabit Kur Rejimi: ulusal para biriminin temel bir yabancı para birimine ya da para sepetine sabit bir parite üzerinden bağlanmasıdır. Para sepeti, ülkenin ticari ve finansal ortaklarının para birimlerinden oluşur ya da IMF özel çekme hakları gibi standart sepeti de olabilir. Geleneksel sabit kur rejimi ya da geleneksel sabit çıpada, merkezi parite etrafındaki bant aralığı en fazla $\pm\%1$ ya da en az 3 aylık süre ile döviz kurunun en yüksek ve en düşük değerleri arasındaki fark $\%2$ 'ye eşit olur. Para otoritesi sabit kuru korumak amacıyla döviz piyasasına (açık piyasa işlemleri gibi) doğrudan ve (faiz politikası ve döviz piyasasına dönük düzenlemeler gibi) dolaylı müdahalelerde bulunur. Geleneksel sabit çıpa kur rejiminde, merkez bankası sınırlı bir para politikası çerçevesinde geleneksel fonksiyonlarını icra eder (Bubula ve Otker-Robe, 2004). Geleneksel sabit kur sisteminin beş yıldan az uygulandığı kur rejimlerine ve beş yıldan fazla uygulandığı kur rejimlerine, sırasıyla “kısa sabit geleneksel çıpa” ve “uzun sabit geleneksel çıpa” kur rejimleri adı verilmektedir (Levy-Yeyati ve Sturzenegger, 2001).

Yatay Bant: Hedef bölgesi ya da hedef değişme alanı, olarak ifade edilen yatay bantlar, döviz kurunun tek para birimi ya da para sepetinden oluşan merkezi parite etrafında dalgalanmaya bırakıldığı bir kur rejimidir. Yatay bantlar (yatay şeritler) kur rejiminde, merkezi bir kur bulunmaktadır. Yabancı bir para birimi ya da para sepetine bağlanan merkezi sabit döviz kurunun belirlenen aralık içerisinde dalgalanmasına imkân tanınmaktadır. Başka bir deyişle, yatay şerit merkez bankasının döviz kurunun belirlenen geniş bir bant etrafında hareket etmesini sağlamakla yükümlü olduğu bir kur sistemidir.

Parasal otoriteler önceden belirlenen alt ve üst sınırlara ulaşması durumunda döviz piyasasına müdahale edeceğini taahhüt eder. Döviz kurunun hedeflenen bölgenin dışına çıkması resmi müdahalelerle engellenir. Yatay bant kur rejiminde, döviz kur paritesi, temel ekonomik değişkenlere göre tedrici olarak düzenli olarak ayarlanır. Otoriteler döviz kurunun belirlenen sınırlar içinde sürdürülmesi için dolaylı ve doğrudan müdahaleler ile bant sınırlarını korumaya çalışırlar (Bubula ve Ötker- Robe, 2002). Avrupa Döviz Kuru Mekanizması (ERM), yatay bant kur rejimin en iyi uygulama örnekleri arasında yer alır. Yatay bant kur sisteminde, her ulusal para birimi için merkezi bir kur belirlenir ve para biriminin resmi ya da fiili bir merkezi kur etrafında en az ± 1 'lik bir dalgalanma marjı içinde hareket etmesine izin verilir. Merkezi kur düzenlemelerle değiştirilebilir.

Sürünen Parite: Geleneksel sabit kur sistemine göre daha esnek bir kur rejimi olan sürünen parite Yönlendirilmiş sabit parite” ya da “göstergeye göre ayarlanan kur rejimi” olarak da adlandırılmaktadır Williamson, 2000: 6). Sürünen parite kur sisteminde, ulusal para biriminin sabitlendiği tek para birimi ya da para sepeti karşısında döviz kuru belirli aralıklarla ve belirli sınırlar içinde ayarlanır. Sürünen parite, daha çok yüksek enflasyonlu ülkelerde uygulanan bir kur sistemidir. Sürünen parite sisteminde, sürekli ve küçük ayarlamalarla enflasyon

farkları ortadan kaldırılır ve reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi engellenir ve böylece yüksek oranlı devalüasyon riski ortadan kaldırılır. Kur ayarlamaları, temel ticaret ortaklarının geçmiş enflasyon oranları, yine ticaret ortaklarının enflasyon hedefi ve beklenen enflasyon oranları gibi gösteregele göre haftalık olarak gerçekleştirilebilir (Frankel, 1999).

Döviz kurunda “sürtünme oranı” olarak ifade edilen ölçüt çerçevesinde düzenli olarak ayarlamalar yapılır. Sürtünme oranı, geçmiş ya da beklenen (yurt içi ve yurt dışı) enflasyon oranlarına göre döviz kurundaki değişme oranını ifade eder. Kur ayarlamaları “sürtünme oranı” temelinde ileriye dönük ve geriye dönük olarak yapılır ve sürünen çıpa kur rejimi de bu nedenle ileriye ve geriye dönük sabit kur çıpa olmak üzere ikiye ayrılır (Pınar ve Erdal, 2016: 463).

Geriye dönük sabit kur çıpa rejiminde, döviz kuru fiyatlar genel düzeylerine göre belirlenir ve döviz kurunun aşırı değerlenmesi engellenir. Geçmiş enflasyon oranlarına bağlı olarak döviz kurunda ayarlamalar yapıldığından, geriye dönük sabit çıpa rejiminde kur ayarlamaları cari işlemler dengesizliklerini de ortadan kaldırır. Bununla birlikte, ileriye dönük hedeflenen bir kur düzeyi olmadığından “Geriye-dönük sürünen parite” ya da “pasif sürünen parite” olarak ta adlandırılan Geriye yönelik sabit kur kur rejimi enflasyon ataletine neden olabilir.

İleriye dönük sürüne parite kur sisteminde, döviz kurları önceden ilan edilen ve/veya hedeflenen enflasyon farklarına bağlı belirlenir. “İleriye-dönük sürünen parite” veya “aktif sürünen parite” olarak ta ifade edilen İleriye dönük sabit kur rejiminde, enflasyonun tedrici olarak düşürülmesi için döviz kuru ayarlamaları önceden kamuoyuna ilan edilmelidir. Böylece beklentiler ve fiyatlamalar daha rasyonel temelde şekillenir (Bubula ve Otker-Robe, 2002).

Sürünen Bant: yönlendirilmiş sabit aralık olarak ta ifade edilen sürünen bant sisteminde, merkez bankası döviz kurunun açıklanan geniş bir bant içerisinde hareket etmesini sağlar. Bant genişliğine bağlı olarak bağımsız para politikası uygulama esnekliği artmaktadır. Sürünen çıpaya göre daha esnek bir kur sitemidir.

Pariteyi, esasen yurt içi ve yurt dışı enflasyon arasındaki farkları belirler. Böylece enflasyonun dış rekabet gücünü azaltması engellenir. Kur bandının ya da aralığının fonksiyonu, temel değişkenlerdeki değişime bağlı olarak resmi merkezi paritenin ya da sürünme oranının herhangi bir zaman gecikmesi olmaksızın ayarlanmasıdır. Böylece sürünme oranı çerçevesinde, düzenli kur ayarlamaları, döviz spekülasyonuna bağlı olarak kar sağlama fırsatlarını ortadan kaldırır. Sürünme oranı (yani döviz kurundaki değişme oranı) = hedeflenen yurtiçi enflasyon oranı- beklenen yurtdışı enflasyon oranı- öngörülen verimlilik oranıdır (Williamson, 1998).

Sürtünme oranı göre, düzenli döviz kuru ayarlamaları yapılmaması durumunda döviz kurunun bandın dışına çıkmasıyla beraber spekülatif saldırılar ve dolayısıyla döviz kurunu bant içerisinde tutma ve sürdürme maliyeti yükselir. Bandın genişliği genellikle %1 ile %10 arasında değişir. Avrupa döviz kur mekanizması tipik bir sürünen şerit döviz kur rejimidir (Williamson,1998). Kur bandının genişliği oranında bağımsız para politikası uygulama olanağı artar. Merkez bankası müdahalelerle kuru bant içerisinde tutmaya çalışır.

Sürünen bant kur siteminin ileriye ve geriye dönük sürünen bant olmak üzere iki tür uygulaması vardır. İleriye dönük sürünen bantta, döviz kuru ayarlamaları ülkelerin beklenen enflasyonları arasındaki farklara göre yapılır. İleriye dönük sürünen bant rejimi, belirli ölçüde para politikasında bağımsızlığa izin vermekle birlikte, enflasyon hedefinin tutturulması, döviz

kurlarının aşır değ erlenmesine ve d v z piyasasında spe ulatif ataklara neden olabilmektedir. Geriye dönük sürünen bantta rejiminde ise, ülkelerin geçmiş dönemdeki enflasyon farklarına göre d v z kuru ayarlamaları yapılır. Geçmiş dönem enflasyon oranları yüksek ise geriye dönük sürünen bant rejimi enflasyon ataletine neden olabilmektedir.

Sıkı Yönetimli dalgalı kur sistemi: para otoritesi, bir kur hedefi koymadan d v z kuru istikrarını sağlamak amacıyla d v z piyasasına müdahalede bulunur. Para otoritesi bir kur taahhüdünde bulunmadığından, d v z kurunun nasıl bir patika izleyeceği öngörülemez. D v z piyasasına müdahale, d v z kuru oynaklığının yüksek olduğu dönemlerde,  demeler dengesinin durumu ve d v z rezervleri gibi değişkenler dikkate alınarak yapılır. Sıkı Yönetimli dalgalı kur sisteminde, para otoritesi d v z piyasasındaki kısa-vadeli dalgalanmaları azaltmak için yeterli düzeyde d v z rezervlerine ihtiyaç duyar. D v z kuru oynaklıkları, fiyatlar ve üretim düzeyinde ve finansal sistemde istikrarsızlıkların artmasına yol açması nedeniyle para otoritesi kur oynaklığını azaltmak amacıyla d v z piyasasına müdahale eder (Bubula ve Otker-Robe, 2002). Sıkı yönetimli kur rejiminde, para otoritesinin kur taahhüdünün olmadığı için para krizi olasılığı düşüktür (LeClair, 2007: 43). D v z piyasasına müdahaleler ile rekabet gücün de ve ekonomide iyileşme sağlanırsa, kur rejimi “kirli dalgalanma” olur. Kirli dalgalanmanın sıkı yönetimli dalgalı kurdan farkı müdahaleler ile bandın geni lemesidir. Para otoritesinin müdahalesinin önceden öngörülememesi belirsizliğe neden olur.

BBC (Basket-Band-Crawl) Kuralı: Yükselen ekonomilerle dar bir alanda hareket eden d v z kur rejimlerini korumak ve sürdürmek zordur. Bundan dolayı, “Para sepeti-kur bandı-sürünen parite” olarak ifade edilen BBC Kuralı, Wilson (2000) tarafından farklı kur rejimlerinin “Para sepeti-kur bandı-sürünen parite” sırasıyla uygulanması sonucunda ortaya

çıkılmıştır. Liberal ekonomik dönemle birlikte uygulanan BBC kuralı esasen üç farklı kur sisteminin sırasıyla uygulamasıdır. Birinci safha para sepeti, ikinci safhada kur bandı, üçüncü safhada ise sürünen parite rejimi uygulanır.

İkinci safhada kur bandı uygulamasına geçilir. Kur bandına geçilmesi ile birlikte, döviz kurunun simetrik ve uygun bir bant aralığında dalgalanması sağlanır. Böylece dalgalanma hem şoklara karşı bir esneklik sağlar hem de belirli bir ölçüde bağımsız para politikası uygulanmasına olanak tanır. Resmi döviz rezervleri ($\pm\%10$ ya da $\%15$ 'e kadar bir aralıkta değişen) kur bandının süresi ve genişliğini belirler. Para otoritesi kur bandı uygulaması ile dört amaç gerçekleştirmeye çalışır. Bunlar: (i) kurun denge döviz kurunda önemli oranda sapması engellemek, (ii) merkezi paritenin temel ekonomik değişkenlerle uyumlu olması sağlamak, (iii) daha esnek bir para politikası dış şoklara karşı iktisadi istikrarı korumak, (iv) geçici sıcak para girişlerini daha kolay yönetmek (Williamson, 2000).

BBC kuralı rejiminde, Üçüncü safhada merkezi kurun otomatik biçimde ufak ölçülerde ve sürekli değiştirilmesine dayalı sürünen parite rejimi uygulanır. Böylece, reel döviz kuru temel makro ekonomik göstergelerdeki değişime bağlı olarak tedrici olarak ayarlanır. Böylece, döviz kurunda ortaya çıkaracak olan sapmalar otomatik olarak ortadan kaldırılır (Fischer, 2001).

BBC kuralı, sıcak sermaye çıkışlarının olduğu dönemlerde yeterince esnek değildir. Yoğun sermaye çıkışlarının yaşandığı ile 1994'lerde yaşanan mali krizde Endonezya, Rusya ve Türkiye'de olduğu gibi birlikte kur bandı genişletilmiş ve sonunda dalgalı kura geçilmiştir. Diğer yandan, BBC kuralı Şili, Kolombiya İsrail'de başarı ile uygulanmıştır. Şili, Kolombiya İsrail'de, BBC kuralı, dalgalı kur rejim geçici kolaylaştırmıştır. BBC kuralını, dalgalı kura sistemine geçişi daha kolay sağlayacak

geçici bir dönem uygulanabilecek bir kur rejimi olarak değerlendirmek mümkündür.

Yönetimli Dalgalanma-Artı (Managed Float-Plus-MFP): Dış açıklık derecesi yüksek, sermaye piyasaları ile bütünleşmiş yükselen piyasa ekonomiler için nispi olarak daha uygun kur rejimi olan Yönetimli Dalgalanma-Artı yönetimli dalgalanma kur rejiminin temel güçlendirilmiş halidir Goldstein (2002). Yönetimli dalgalanma kur rejimindeki iki temel bileşen enflasyon hedeflemesi ve para birimin değerindeki uyumsuzluklar alınan sıkı önlemlerle uyumlaştırılır. Böylece bir yandan hem bağımsız para politikası ve dalgalı kur dış şoklara ekonomiyi daha dirençli kılar, diğer yandan para biriminin değerindeki uyumsuzlukları azaltmaya yönelik önlemler dalgalanma korkusunu azaltır ve daha etkin enflasyon hedeflemesi söz konusu olur. Yükselen ekonomilerde enflasyon düşük ve istikrarlı enflasyon oranları sermaye piyasalarının gelişimine ulusal para cinsinden borçların artmasına ve borç vadelerinin uzamasına neden olur. Böylece para biriminin dış değerindeki uyumsuzlukları giderme dönük önlemler daha kolay uygulanabilir.

Yönetimli Dalgalanma-Artı (MFP) kur rejimi, hem bağımsız para politikası yoluyla düşük enflasyon oranlarına ulaşmayı, hem para biriminin dış değerindeki uyumsuzlukları ortadan kaldırarak ödemeler dengesi krizlerine ekonomiyi karşı daha dirençli hale gelmeyi hedefler. Bu durumda yükselen piyasa ekonomilerinde düşük ve istikrarlı enflasyon oranlarına erişmek amacıyla para politikası bağımsızlığının sağlanması için para birimi uyumsuzluklarına bağlı olarak ortaya çıkan bilanço krizlerine karşı kırılganlığın azaltılması gerekir (Goldstein, 2002)

Yönetimli Dalgalanma-Artı kur rejimi MFP, ara rejimlerden farklıdır, niteliği itibariye dalgalı kur rejimidir. Böylece, Yönetimli Dalgalanma-Artı kur rejimi, dalgalı kur

siteminin sahip olduğu avantajlara sahiptir. Bunlar: (i) döviz kuru dalgalanmalarının paranın dış değerindeki uyumsuzlukları ortadan kaldırması, (ii) dış ticaret akımları, sermaye akımları değişmeleri ve dış şoklara karşı ekonomiye esneklik kazandırması ve (iii) bağımsız para politikası uygulanmasına imkân vermesidir (Goldstein, 2002).

MFP ekonomik istikrarı hedefler, BBC kuralı gibi ara rejimler ise, döviz kuru istikrarını hedefler. Bu nedenle, para politikası uygulamasına belirli ölçüde olanak veren BBC kuralı gibi ara rejimlerde para politikası çıpası döviz kuru MFP’de, ise para politikası çıpası enflasyon hedefidir. BBC Kuralı ise döviz kuru istikrarını hedefler. Enflasyon hedefi ile kur hedefi çeliştiğinde MFP’de enflasyon hedefi, BBC kuralında ise kur hedefi öncelikli patika hedefidir. Bununla birlikte, MFP ve BBC kuralı döviz kurundaki aşırı oynaklığı azaltmayı ve hem de belirli ölçüde bağımsız para politikası uygulamaya olanak tanıyan ara kur rejimleridir. Bununla birlikte, MFP kur rejiminin açık bir kur taahhüdünün olmaması ve ticaret, sermaye ve dış şoklara karşı daha fazla esneklik sağlaması diğer ara rejimler göre daha güçlü kılar hem de dalgalı kur sistemlerine daha da yaklaştırır.

Referans döviz kuru: “temel denge döviz kuru” sistemi olarak ta kur sistemin de parasal otoritenin döviz kurunu korumak gibi bir yükümlüğü bulunmamaktadır. Bununla birlikte, parasal otorite döviz piyasasına müdahale etmeden piyasada oluşan kurun referans ya da “temel denge döviz kurundan sapmasına neden olan politikaları düzenler. Para otoritesinin tek yükümlülüğü denge döviz kurunu belirlemek ve sonuçları kamuoyu ile paylaşmaktır (Williamson, 2000).

Yumuşak marjlar: kur sisteminde, “doğal reel efektif döviz kuru” önceden tahmin ve ilan edilen denge döviz kurudur. Parasal otorite döviz kurunun, doğal reel efektif döviz kuru etrafından +/- %5 aralığında hareket etmesine izin vermektedir.

Yumuşak marjlar kur sistemi, “gözetimli kur bandı” ya da “yumuşak marjlar ile sürünen bant”, olarak da adlandırılmakta ve söz konusu kur rejimi mali de regülasyon birlikte uygulanmaktadır. Yumuşak marjlar kur rejiminde para otoritesinin kur bandının alt ve üst sınırlarını korumak seklinde açık bir yükümlülüğü bulunmaz. Bu özellik sürüne bant ile yumuşak marjlar arasındaki temel farkı oluşturur. Yumuşak marjlar kur rejiminde yoğun spekülâtif ataklar olduğunda kurun kısa vadede kur bandının dışına çıkmasına izin verirken, uzun vadede parasal otorite kısa dönemde döviz kurunun oynaklığını düşürecek ve uzun vadede ise kur bandının içine dönmesini sağlayacak politikalar uygulanacağını ilan eder. Böylece, kısa vadede geçici olarak genişleyen marjlar, uzun vadede spekülâtif şoklar karşısında yumuşak marjlar gibi ara rejimlerin daha güçlü kılar (Williamson, 2000: 27-28).

Temel ihraç Ürün Fiyatlarına Sabitleme: Frankel (2003) tarafından ortaya atılan “temel ihraç ürünü fiyatına sabitlenme” seklindeki kur rejimidir yeni ara kur rejimleri arasından yer alır. Ulusal para biriminin değeri, yani döviz kuru, petrol, altın gibi temel ihraç ürününün fiyatlarına sabitlenir. Temel ihracat ürünlerinin fiyatlarındaki değişime bağlı olarak ulusal para biriminin değerinde değişir.

2.3. Serbest Dalgalı Kur Sistemleri

Ulusal para biriminin değerinin yabancı para birimleri karşındaki değerinin piyasada belirlendiği döviz kuru sistemini ifade eder. Serbest dalgalı kur sistemlerinin yurt içi sermaye piyasaları ve döviz piyasalarının gelişmiş, sermaye hareketlerinin üzerinde kısıtlamaların olmadığı ve döviz kurları ile reel şokların finanse edilemediği ekonomiler için hem daha uygun ve hem de uygulanması da daha kolay olan kur sistemidir.

Kirli Dalgalanma: önceden çizgisi belli olmayan kur rejimi olarak da ifade edilmektedir. Kirli dalgalanma kur

rejiminde önceden belirlemiş bir kur hedefi veya kur patikası olmadan doğrudan ve dolaylı müdahale ile kur etkilenmeye çalışılır. Ara kur sistemleri arasında yer alan sıkı yönetimli kur reminden farkı, sıkı yönetimli kur rejiminde; kura müdahaleler önceden belirlenen fakat açıklanmayan hedef döviz kurları veya patikasına göre yapılmakta ve döviz kurları bir patika izlemek yerine sabit kalmaktadır. Kirli dalgalı kur rejiminde ise, müdahaleler önceden belirlenmiş bir hedef olmaksızın döviz kurlarındaki oynaklığı azaltılmaya ve kur eğilimleri tersine çevrilmeye çalışılır. Rüzgâra karşı durma veya dönme olarak adlandırılan müdahalelerle; ulusal paranın değer kazandığı (veya hali hazırda ulusal paranın aşırı değerli) durumlarda açık piyasa işlemleri ile ulusal para satılarak yabancı para birimi satın alınarak ulusal paranın değer artışı önlenmeye çalışılır veya ulusal para değer kaybettiğinde (veya hali hazır değerinin düşük) olduğu durumlarda, ulusal para karşılığında yabancı para satın alınarak ulusal paranın değer düşüşü önlenmeye çalışılır. Ödemeler dengesi pozisyonu, uluslararası rezervlerin durumu ve döviz piyasasındaki gelişmeler çerçevesinde döviz piyasasına müdahale edilir.

Kirli dalgalanma, aşırı döviz kuru oynaklıklarını azaltmakla birlikte, merkez bankası uygulamaları şeffaf olmadığından belirsizliğe neden olmaktadır. Döviz piyasalarına müdahalelerin etkileri sinyal niteliğinde bile olsa kısa süreli olmakta ve istikrar kazandırıcı nitelik taşımamaktadır. Bununla birlikte, kirli dalgalanma en fazla kur uygulanan ve kabul gören kur rejimlerinden biridir (Pınar ve Erdal, 2016; 465-466).

Serbest Dalgalı Kur Rejimi: Serbest değişken kur, esnek kur ya da yüzen kur sistemi olarak da adlandırılan dalgalı kur rejiminde, döviz kuru piyasada belirlenir. Bununla birlikte, parasal otorite kurdaki aşırı oynaklıkları azaltmaya dönük döviz piyasasına müdahalelerde bulunur. Döviz kuru piyasadaki döviz ve talebine bağlı olarak belirlenmekte, parasal otorite kurda temel

ekonomik göstergelerle açıklanamayan dalgalanmalar olduğunda, döviz piyasasına müdahale etmektedir. Dalgali kur rejimi, fiyat mekanizmasına dayalı, döviz kurunun rekabetçi piyasa koşullarında oluştuğu kur rejimidir. Para otoritesinin bağımsız para politikası uygulayabilmesi ve döviz kurlarının oynaklığı dalgali kuru rejiminin en önemli iki ayırt edici özelliğidir. Dalgali kur rejiminde, parasal otoritenin belirli bir kur seviyesini korumak gibi bir taahhüdünün ve dolayısıyla önceliğinin bulunmaması, bağımsız para politikası uygulanmasına imkân tanır.

Dalgali kur rejiminin üç temel özelliği bulunmaktadır. Bunlar (i) bağımsız para politikası uygulayabilme, (İ) uluslararası para sisteminde simetri oluşturabilme ve (iii) toplam talepteki değişimler karşında iç ve dış dengeyi piyasa bazlı sağlanabilme olarak ifade edilebilir. Döviz kurunun piyasada oluşması nedeniyle döviz piyasasına müdahale etmeyen parasal otorite iç ve dış dengeyi sağlamak amacıyla aktif bir şekilde bağımsız para politikası uyulabilmektedir. Döviz kurunun piyasada oluşması nedeniyle aktif para politikası uygulama yeteneğinin olması “gün ışığından tasarruf” (the daylight saving argument) olarak ifade edilmektedir. Dalgali kur rejiminde, rekabet gücüne uygun fiyatlar, döviz kurları yoluyla piyasada otomatik olarak oluşur. Bir ekonominin uluslararası rekabet gücünü artırmak için milyonlarca fiyatı değiştirmek yerine sadece bir fiyatı (döviz kuru) değiştirmek daha kolaydır (Williamson, 2000: 54).

Sabit ya da ara kur sisteminde ya ulusal paranın yabancı para birimine bağlanır veya yabancı bir para birimi ulusal para birimi olarak kabul edilir. Dalgali kur rejiminde ülkeler kendi ulusal “para arzını” “ve” “ulusal para birimini” belirleyebilmektedirler. Ulusal para birimlerinin değeri ise, her bir yabancı para birimi cinsinden döviz piyasasında belirlenmektedir, Böylece dalgali kur sistemi uluslararası para sisteminde bir simetri etkisi yaratmaktadır. Diğer yandan, toplam

talep değişimlere bağlı olarak, dalgalı döviz kuru rejiminde piyasa-bazlı döviz kuru hareketleri ile iç ve dış denge otomatik olarak sağlanmaktadır. Bir ekonominin dış piyasada rekabet edeceği fiyatları ayarlamak için çok sayıda sektörde ticarete konu olan mal ve hizmetlerin fiyatları döviz kuruları aracılığıyla daha kolay ayarlanır.

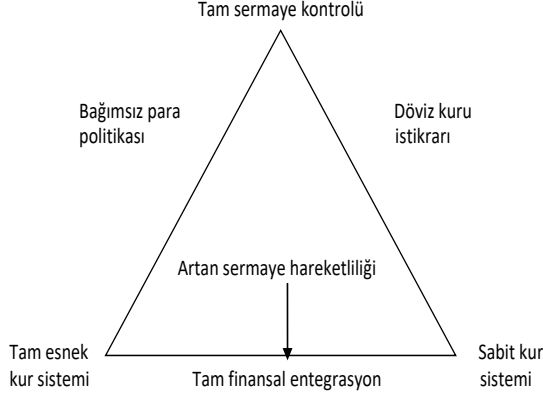
3. KUR SİSTEMİ SEÇİMİNE DÖNÜK YAKLAŞIMLAR

3.1. İmkansız Üçleme Hipotezi

İmkansız üçleme (impossible trinity) hipotezi Frankel (1999) tarafından ortaya atılmıştır. İmkansız üçleme hipotezine göre; Kur rejimi seçilirken göz önüne alınacak iki unsur vardır. Birincisi ekonomideki üretim çeşitliliği, ulusal gelirin büyüklüğü ve coğrafi konumu gibi öznel koşullardır. İkinci unsur ise ekonominin öznel koşulları ne olursa olsun tüm ekonomiler için geçerli olan imkânsız üçleme hipotezidir.

İmkânsız üçleme hipotezi; bir ekonomide hem mali serbestlik hem bağımsız bir para politikası hem de kur istikrarının aynı ayna gerçekleştirilemeyeceğini ifade eder. Bir başka deyişle, sermaye hareketlerinin serbestliği, sabit döviz kuru ve bağımsız bir para politikası aynı anda uygulanamaz. Hem dışa açık hem bağımsız bir para politikası ve hem de kur da istikrarı sağlayacak bir politika uygulamak imkansızdır. Üç politikadan sadece ikisi uygulanabilir. İmkânsız üçleme hipotezine göre bir ekonomide sermaye hareketleri üzerine bir kısıtlama yok ve bağımsız bir para politikası uygulanıyorsa bu durumda sabit döviz kuru sistemi uygulanamaz. Bununla birlikte, ekonomide sermaye kontrolü varsa ise sabit döviz kuru rejimi ve bağımsız bir para politikası eşanlı olarak uygulanabilir.

Şekil 1. İmkânsız üçleme

İmkânsız üçleme hipotezi Şekil 1 yardımıyla açıklanabilir. Şeklin üç tarafı (kenarı) kendi içinde çekiciliğe sahiptir. Her ekonomi bağımsız bir para politikası uygulamak, döviz kurlarının istikrarlı olmasını ve dünya ile finansal açıdan tam entegre olmak ister. Şekil 1'deki üçgenin kenarları ile köşeleri arasında bir politika uyumsuzluğu söz konudur. Tam sermaye kontrolünün olduğu bir ekonomi dünya ile mali açıdan tam olarak bütünleşemez. Tam esnek kur sistemi uygulayan bir ekonomide de kur istikrarından bahsedilemez. Benzer şekilde, sabit kur sistemi uygulayan ve/veya parasal birliğe dahil olan bir ekonominin de bağımsız para politikası uygulaması mümkün değildir. Üçgenin sağ alt köşesinde sabit kur sistemi, diğer köşesinde tam esnek kur sistemi, tepesinde ise sermaye kontrolleri yer almaktadır. Üçgenin köşelerinde yer alan tam sermaye kontrolü, tam esnek kur sistemi ve sabit kur sisteminin aynı anda gerçekleşmesi mümkün değildir. Kur rejimi, ekonominin özel koşulları çerçevesinde sabit ya da değişken kur sistemi olarak belirlenir. Tam esnek kur sistemi benimsenirse, ekonomi bağımsız para politikası uygulayabilir ve bir ölçüde dünya ile mali açıdan bütünleşebilir. Bununla birlikte, kur istikrarını sağlaması mümkün değildir. Sabit kur sistemini benimsemesi ve/veya parasal birliğe girmesi halinde ise, döviz

kur istikrarı ve ekonomide mali açıdan dünya ile bütünleşme sağlanır. Ancak ekonomi bağımsız para politikası uygulama yeteneğini kaybeder. Tam finansal bütünleşme; sermaye hareketlerinin serbest olmasını yani, ekonominin dış dünya ile tam olarak bütünleşmesini ifade eder.

İktisat politikası; belirli politika araçları kullanılarak belirli amaçlara (hedeflere) ulaşmak için uygulanır. Bir iktisat politikasının uygulanabilmesi için kullanılan politika araçları sayısı en azından amaçların (hedeflerin) sayısından fazla olmalı en azından politika araç sayısı politika amaç (hedef) sayısına eşit olmalıdır.

İmkânsız üçleme hipotezine göre ekonomiler için üç temel amaç vardır. Bunlar; üçgenin kenarları ile temsil edilen döviz kuru istikrarı, bağımsız para politikası ve tam finansal bütünleşmedir. Üçgenin köşeleri ile temsil edilen üç de politika aracına sahiptir. Politika araçları; tam esnek kur sistemi, parasal birlik ve tam sermaye kontrolü. Ancak, üç amaç eşanlı olarak gerçekleştirilemez. Zira, ekonomiler üç amacı eş anlı olarak gerçekleştirecek üç politika aracını eş anlı olarak kullanamazlar. Ekonomi politika aracı olarak ya tam esnek kur sistemi ya da parasal birlik ve/veya para birliği tercih etmek zorundadır. Diğer yandan, tam sermaye kontrolünü tercih eden bir ülke dünya ile tam entegrasyondan hedefinden vazgeçme durumundadır.

İmkânsız üçleme hipotezi, bağımsız para politikası, sermaye piyasaları ile bütünleşme ve döviz kur istikrarının eş anlı olarak gerçekleştirilemeyeceğini ortaya koyar. Bu bağlamda imkânsız üçleme hipotezi, piyasa ekonomilerinin ya tam sabit kur ya da tam esnek kur sistemlerine yönelmeleri gerektiğini ifade eder. Zira, uluslararası sermaye hareketlerindeki artış ara kur rejimlerinin uygulanabilirliğini ortadan kaldırmaktadır. Tam sermaye hareketleri ve ara kur rejimleri altında, gelişen piyasa ekonomileri her an spekülâtif hareketlerle karşı karşıya

gelebilirler. Bu bağlamda, tam sermaye hareketleri altında ara kur sistemlerinin uzun dönemde sürdürülebilirliği yoktur.

Gelişmekte olan ülkeler, 1999-2000 döneminde döviz kur sistemi olarak merkez bankasının desteği altında ara kur rejimlerini tercih etmişlerdir. Ara kur rejimleri tercih eden ekonomilerde ekonomilerin dolar cinsinden yükümlükleri artmış ve döviz kuru istikrarını kurmak mümkün olmamıştır. Zira cari işlemler hesabı açık veren ekonomiler cari açığı kısa vadeli döviz cinsinden borçlanmalarla finanse etme yoluna girmişlerdir. Bununla birlikte, yabancı yatırımlar durduğunda ve döviz cinsinden borçlanma olanakları azaldığında kur istikrarı ortadan kalkmıştır.

3.2. İki Kutup Hipotezi

İki kutup hipotezi (Bipolar View), Fischer (2001) tarafından ortaya atılmıştır. İki kutup hipotezi, yüksek sermaye hareketleri karşında ara kur rejimlerinin sürdürülebilir olmadığını ve bu durumda ekonomilerde tam esnek yada tam katı kur rejimlerinin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yüksek sermaye hareketleri durumunda ekonomilerin ara kur rejimlerini terk etmesi ve tam katı ya da tam esnek kur rejimlerini uygulamasını öneren hipotez, iki kutup görüşü veya köşe çözümü olarak ifade edilir (Fischer, 2001:1-2). İki kutup hipotezi üç temel dayanağa sahiptir (Bulut ve Demirel, 2015: 205-206). Birincisi; ara kur rejimleri sürdürülemez ve eğer esnek kur sistemleri tercih edilmeyecekse katı çıpalar tercih edilmelidir. İkincisi geniş ölçüde sabit kur sistemlerinden esnek kur sistemlerine doğru kayma söz konusudur. Üçüncüsü kriz yaşayan ekonomilerin döviz kur sistemi değiştirmeleri olasıdır.

İki kutup görüşü önemli ölçüde imkânsız üçleme hipotezine dayalıdır. İmkânsız üçleme hipotezi, bir ekonominin aynı anda hem finansal serbestiyi hem bağımsız bir para politikasını hem de kurda istikrarı hedefleyemeyeceğini ifade

eder. Tam esnek ve tam sabit kur sistemlerinin arasında kalan ara kur rejimleri, belirli bant aralığında döviz kurunda istikrar ve belirli ölçüde bağımsız para politikası uygulamayı hedefler. Bununla birlikte, İmkânsız üçleme hipotezinden hareketle, İki kutup hipotezi veya köşe çözümü, artan sermaye hareketleri durumunda, ara kur rejimlerinin hem döviz kurunda belir bant aralığında istikrar sağlama ve hem de istikrarlı para politikasını uygulama fonksiyonunu yerine getiremeyeceğini ifade eder. Sermaye hareketlerinin artması durumunda, ara kur rejimi uygulayan ülkelerin sermaye kontrolü yoluyla ara kur rejiminin devamını kısa dönemde sağlayabilseler de, ülke tecrübeleri bunun uzun dönemde mümkün olmadığını ortaya koymaktadır (Fischer, 2001; Bulut ve Demirel, 2015:206).

3.3. Dalgalı Kur Korkusu Hipotezi

Calvo ve Reinhart (2002) tarafından ortaya atılan dalgalı kur korkusu hipotezi, gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinin değerinde aşırı dalgalanma istememeleri olarak tanımlanabilir. Tasarruf açığı olan dış açık bir ekonomi, kredibilite sonunu yaşıyorsa, söz konusu ekonomide dalgalanma korkusu yaşanmaktadır. Yoğun sermaye hareketliliği ve yüksek kur oynaklığı nedeniyle dalgalı kur uygulayan gelişmekte olan ekonomilerde, ciddi finansal krizlerin ortaya çıkmasından dolayı dalgalanma korkusu yaşanmaktadır. Gelişmekte olan piyasalardaki kur oynaklıkları, genellikle gelişmiş ülkelerdekinden çok daha fazla ve yüksek kur oynaklıkları hem ekonomilerde durgunluğa neden olmakta ve hem de fiyat düzeyini (enflasyon) daha fazla etkilemektedir. Bu nedenle, gelişmekte olan ekonomilerde yüksel kur oynaklığı çok fazla istenmemektedir. Dalgalanma korkusunun (yüksek kur oynaklığının) ekonomik durgunluk ve enflasyonist etkilerinden dolayı, gelişmekte olan ülkelerde para otoriteleri kur ya da faiz oranlarını sabitlemek gibi bir seçimle karşı karşıya kaldıklarında, genellikle kuru sabitlemeyi tercih etmektedirler.

Serbest değişken kur sistemi (Tam dalgalı kur rejimi), para veya idari otoritelerin döviz kurlarına sözlü veya fiziki olarak hiçbir müdahalelerin olmadığı kur sistemini veya kur politikasını ifade eder. Bununla birlikte, belirli bir kur hedefine yönelik olmaması koşuluyla, döviz kurundaki aşırı oynaklıklara yönelik sistematik olmayan müdahaleler serbest dalgalı döviz kuru rejimi ile çelişmez ve kur rejimini tam dalgalı kur rejimi olmaktan çıkarmaz (IMF ,2006).

Calvo ve Reinhart (2002) dalgalı kur korkusu hipotezini ortaya koyduğu çalışmasında; döviz kur rejimlerini, serbest dalgalanma, korkulu dalgalanma ve sabit olmak üzere üç temel kategoriye ayırmakta ve dalgalı kur korkusu hipotezini; (i) ekonomilerin uluslararası rezerv oynakları, (ii) döviz kuru oynaklıkları ve (iii) faiz haddi oynaklıklarını karşılaştırmak suretiyle ortaya koymuştur. Bu bağlamda; korkulu dalgalanma niteliğinde döviz kuru rejimine sabit ülkelerin döviz kuru oynaklıklarının serbest dalgalanma uygulayan ülkelere daha düşük, sabit kur uygulayan ülkelere ise daha yüksek olması gerektiği varsayımından hareket edilmiştir. Keza, korkulu dalgalanma niteliğinde kur rejimine sahip ülkelerin uluslararası rezervlerinin oynaklığının serbest dalgalanma uygulayan ülkelerekinden daha yüksek, sabit kur uygulayan ülkelerekinden ise daha düşük olması beklenir. Dalgalanma korkusu yaşayan ülkelerin faiz oranlarını döviz kurlarındaki aşırı oynaklığı azaltmak için bir politika aracı olarak kullanabileceği beklentisidir. Dalgalanma korkusu yaşayan ülkelerin döviz kurlarına doğrudan ya da faiz oranlarını değiştirerek dolaylı olarak müdahalede bulunmakta ve bu ülkelerin enflasyon hedeflemesine geçmesiyle birlikte döviz kurlarına doğrudan müdahale yerine faiz oranlarını değiştirerek dolaylı müdahalede bulunmaktadırlar (Önder, 2007).

Gelişmekte olan ülkelerin para birimlerinin dış değerindeki değişme değişimler veya kur oynaklıkları: yüksek

dolarizasyon oranları, döviz kurundan iç fiyatlara geçirgenliğin yüksek oluşu, kredibilite sorunları, ani duruş problemlerinden kaynaklanmaktadır Calvo ve Reinhart (2002).

Sermaye kaçıışı sorunu ve Borç Dolarizasyonu; İçsel ve dışsal nedenle, ekonomiye gelen uluslararası sermayenin aniden durması ve/veya ekonomideki sermayenin ülke dışına kaçıışı dalgalanma korkuna yol açan veya dalgalanma hipotezini açıklayan temel faktörlerden biridir. Bu durum tekila etkisi, ani duruş (sudden stop), sermaye kaçıışı olarak tanımlanır. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan mali krizlerde, küresel likidite koşulları, bulaşıcılık etkisi, içsel ve dışsal koşullar sermaye kaçıışı sorununu tetiklemektedir (Calvo, Izquierdo ve Mejía, 2004).

Bir ekonomiye belirli bir dönemde giren net uluslararası sermaye; cari işlemler açığı ve uluslararası resmi rezervlerdeki değişimin toplamı kadardır. Bir başka deyişle, belirli bir dönem itibariye ülke giren yabancı sermaye ile cari işlemler açığı kapatılır ve cari işlemler açığı kapatıldıktan sonra kalan sermaye resmi rezervlere eklenir. Böylece ekonomiye cari işlemler açığı ve döviz rezervlerindeki artışın toplamı kadar yabancı sermaye girişi olması gerekir. Sermaye kaçıışı sorunu ile karşılaşan ekonomi, ya önemli miktarda döviz rezervlerinde kayıp yaşar ya da cari işlemler hesabında önemli miktarda düşüşler yaşar. Mali krizlerde, sermaye kaçıışı yaşayan ülkelerin hem döviz rezervlerinde hem de cari işlemler dengesinde önemli miktarda düşüşlerin eşanlı olarak gerçekleştiği görülmüştür. Döviz rezervlerindeki azalma ülke ekonomisini dışsal şoklara karşı kırılgan yaparken, cari işlemler dengesindeki düşüş ekonomide üretim ve istihdamda ciddi daralmalara neden olur (Calvo ve Reinhart, 2002). Mali krizlerde; sermaye kaçıışı sonucunda ulusal paranın değer kaybetmesi, ani duruşun ekonomiye etkilerinde belirleyici olur. Ani duruşun ülke ekonomisi üzerine etkilerinde; dışa açıklık düzeyi, cari işlemler açıklarının durumu ve ekonominin temel sektörlerindeki içsel kırılganlıklar ve döviz

kuru rejimleri, dış borç oranları gibi finansal kırılganlıklar temel belirleyici olmaktadır Calvo, Izquierdo ve Mejía, 2004).

Gelişmekte olan ülkeler, ulusal para birimleri cinsinden uluslararası mali piyasalardan uzun vadeli ve sabit faizle borçlanamazlar. Bundan dolayı gelişmekte olan ülkeler kamu, finansman ihtiyacını karşılayabilmek için kısa vadeli ya da döviz cinsinden borçlanmak zorunda kalabilmektedirler. Finansal sistemin bu açmazı “temel günah” olarak tanımlanmaktadır (Hausmann ve Panizza, 2003). Temel günah olgusu gelirleri temelde ulusal para cinsinden olan gelişmekte olan ülke ekonomilerinde “borç dolarizasyonuna” yol açmaktadır. Yüksek borç dolarizasyonu, gelişmekte olan ülkeleri içsel ve dışsal şoklar karşısında kırılgan hale getirmektedir. Ani (sermaye) duruşları; yüksek kur artışları (ulusal paranın değer kaybetmesi) yoluyla ekonomiyi etkilemektedir. Şöyle ki, gelirleri ulusal para cinsinden olan gelişmekte olan ülkelerin borçlarının döviz cinsinden olması; ani (sermaye) duruşları sonucunda gerçekleşen yüksek kur artışları döviz cinsinden borçlanan ülkelerini sektörlerin, firmaların borç sürdürülebildiğini ve ekonomiyi olumsuz etkiler. Ani (sermaye) duruşu sonucu gelişmekte olan ekonomilerde ülkelerde yaşanan döviz krizi, bir finansal ya da ödemeler krizlerine dönüşerek ekonomilerde daralmalara yol açabilmektedir.

Döviz kuru geçirgenliği (pass-through); Dış ülkelerdeki enflasyon kur yoluyla ithal edilir. Bu durum kur geçirgenliği olarak ifade edilmektedir. Kur geçirgenliği, döviz kurundaki değişimin ülkedeki mal ve hizmet fiyatları üzerinde oluşturacağı etkiyi, diğer bir değişle enflasyona etkisini ifade eder. Bir diğer deyişle, Döviz kurundaki yüzdelik değişimin yurtiçi fiyatlar genel seviyesi üzerinde meydana getirdiği yüzde değişimdir. Döviz kuru hareketlerinin ithalat ve dolayısıyla içi fiyatlar üzerindeki etkisi 1990’lı yıllardan itibaren ampirik analizlere konu olmaktadır. Kur ayarlamaları ile ihracat sektörleri

lehine gelişen nispi fiyatlar, aynı zamanda ithalat sektörleri aleyhine de gelişmektedir. Kurlar ihracat ve ithalat fiyatları arasındaki ilişki; özellikle ithalat fiyatları yoluyla iç fiyatları etkilemektedir. Bu bağlamda yansıma etkisini (pass-through) iki safhada ifade etmek mümkündür: (i) kur değişimlerinin dış ticaret (ihracat ve ithalat) fiyatlarına (geçiş), (ii) kur değişimlerinin dış ticaret fiyatları yoluyla iç fiyatlara (ÜFE, TÜFE) geçişi. Döviz kurlarındaki hareketleri birinci safhada, ithalat fiyatlarına yansımakta, ikinci safhada ise, ithalat fiyatlarındaki değişiklikler sırasıyla üretici ve tüketici fiyatlarına yansımaktadır (Azgün, 2013).

Tüketici fiyat endeksi, tüketicilerin satın aldığı yurtiçi ve ithal mal ve hizmetlerinin fiyatlarındaki ortalama değişimleri gösteren bir ölçüttür. Tüketici fiyat endeksi enflasyon değerindeki değişimi ölçmek için kullanılır. İthal mal ve hizmetlerin fiyatlarından meydana gelen değişimlerin yurt içi fiyatlara geçişi, iki faktöre bağlı olarak belirlenir. Birincisi, ithal edilen mal ve hizmetlerin toplam tüketici mal ve hizmetler içerisindeki payıdır. İkinci faktör ise, Tüketilen ithal ve yerli mal ve hizmetler içerisinde bulunan yerli mal fiyatlarının döviz kurunda yaşanan değişime duyarlılığıdır. Gelişmekte olan ekonomilerde döviz kurundan fiyatlara geçirgenlik oranının gelişmiş ülke ekonomilerine kıyasla çok daha yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon oranı ve dalgalanmasının fazla olması kur geçirgenliğinin yüksek olmasına neden olmaktadır Choudhri ve Hakura (2006). Gelişmekte olan ekonomilerde kur geçirgenlik oranlarının gelişmiş ülkelere göre fazla olması, gelişmekte olan ülkelerin para politikalarının döviz kurlarında yaşanan değişimlere daha duyarlı olmasına neden olmaktadır.

Enflasyon hedeflemesi, fiyat istikrarının para politikasının nihai ve öncelikli amacı olduğu ve enflasyon oranı için belirli bir zaman dönemi için resmi bir rakamsal hedefin ya da hedef

aralığının belirlendiği bir para politikası stratejisidir. Hem gelişmiş ve hem de gelişmekte olan enflasyon hedeflemesinin para politikası stratejisi olarak uygulandığı durumda; gelişmekte olan ülkelerdeki kur geçirgenlik oranı, gelişmiş ülkelerin kur geçirgenlik oranının hayli üzerindedir. Bu nedenle, enflasyon hedeflemesi uygulayan gelişmekte olan ülke Merkez Bankalarının döviz kurlarında meydana gelen değişimlere karşı duyarlılığı, gelişmiş ülke Merkez Bankalarından daha yüksektir. Bu bağlamda, geçici kur dalgalanmaları, gelişmekte olan ülkelerin enflasyon hedeflerine ulaşılmasında önemli bir engel teşkil etmez. Bununla birlikte, ulusal para birimlerinin Kötü yönetim, yapısal dış ticaret açıkları ve yatırım ikliminin bozulması gibi nedenlerle önemli oranda değer kaybettiği durumlar; gelişmekte olan ülkelerde enflasyon hedefinin tutturulamamasına ve merkez bankasının iç ve dış piyasalarda kredibilitesinin düşmesine neden olmaktadır. Enflasyon hedeflemesi, uzun dönemde bir hem ülkelerin petrol fiyatları ve döviz kuru şoklarına karşı daha az duyarlı olmalarına ve daha düşük enflasyon oranları ile karşılaşmalarına, hem de para politikası bağımsızlığının ve etkinliğinin güçlenmesine yardımcı olmaktadır.

Döviz Kuru Oynaklığı; Döviz kurlarında yaşanan ani ve büyük hareketler olarak tanımlanmaktadır. Sermaye akımlarının liberalleşmesiyle küresel düzeyde sermaye hareketleri önemli miktarda artmış ve ülkeler arasında büyük miktarda sermaye akışı, dünya genelinde birçok para birimlerinde ciddi dalgalanmalara olmaktadır. Bu bağlamda sermaye hareketleri, kur oynaklığına ve dolayısıyla dalgalanma korkusuna neden olmaktadır.

Yüksek kur oynaklığı, uluslararası ticaret ve yatırım iklimini bozacağından, dış yatırım kararları almayı ve ticaret yapmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, kur oynaklığı gelişmiş ülkelerden ziyade, finansal piyasaların gelişiminin

yetersiz olduğu gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve dış ticaretini olumsuz etkilemektedir (Vergil 2002).

Dalgalı kur sistemi, yüksek kur oynaklığının önemli ölçüde azaltabilmektedir. Böylece, dalgalanma korkusu, dalgalı kur rejimi uygulayan ülkelerde çok daha az olmaktadır. (Ball ve Reyes, 2004; Calvo ve Reinhart, 2002). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde finansal yapının güçlendirilmesi, finansal araç türlerinin artırılması ve sermaye hareketleri karşından döviz kuru oynaklıklarını azaltmaya daha uygun esnek kur rejilerinin benimsenmesi dalgalanma korkusunu azaltabilecek veya ortadan kaldıracabilecektir.

4. TÜRKİYE’DE UYGULANAN KUR SİSTEMLERİ VE POLİTİKALARI

Türkiye’de sanayileşme ve dış ticaret politikaları, kur sistem ve politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. İçe dönük sanayileşme ve ithal ikameci dış ticaret stratejisinin uygulandığı 1980 öncesi dönemde; sabit kur rejimi uygulanmıştır. Sabit kur sisteminin uygulandığı, 1980 öncesi dönemde döviz ticareti ve döviz tasarrufu yasaklanmıştır. 1980 öncesi dönemde sabit kur rejimi, belirli dönemlerde uygulanan istikrar programları kapsamında rekabet günü artırtmak için en etkin politika aracı olarak devalüasyon yapılmasına olanak tanımıştır.

1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı ile dış dönük sanayileşme ve dış ticaret stratejisi benimsenmiş ve ekonomi dışa açılmıştır. Sanayileşme ve dış ticaret stratejinin değişimi ile birlikte kur rejim tercihleri de değişmiştir. 1980 sonrası liberal politikaların uygulandığı dönem de kur politikalarında iki temel özellik dikkat çekmektedir. Birincisi, denetimli kur rejimlerinden dalgalı kur rejimine doğru bir eğilim söz konusudur. İkincisi ise,

günümüze kadar almasıık kur rejimlerinin belirli dönemlerde uygulanmasıdır (Gök, 200).

4.1. 1980 Öncesi Dönem: Sabit Kur Rejimi

Merkez bankasının kurulduğu 1930 yılına kadar merkez bankası faaliyetleri Osmanlı Bankası eliyle yürütölmüştür. Merkez bankasının faaliyete geçmesi ile birlikte, Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu ile dünyadaki uygulamalara paralel olarak sıkı bir kambiyo kontrolü temelli kur rejimi uygulanmaya başlanmış ve kişi ve kuruluşların döviz ticareti yapmaları ve döviz tasarruf etmeleri yasaklanmıştır.

1923-1947 arasında dönemde ağırlıklı olarak sabit kur rejimi uygulanmıştır. 1923-1947 arasında ulusal para birimi (TL) İngiliz Sterlinine bağlanırken, Bretton Woods sisteminin uygulandığı 1947 yılından sonra ABD dolarına bağlanmıştır. Breetton Woods sistemi kapsamında ulusal para biriminin (TL); ABD dolarına bağlanması, (söz konusu dönemde uygulanan sanayileşme stratejisi ve dış ticaret politikası gereği), yoğun kambiyo denetimi nedeniyle Ulusal para biriminin (TL) konvertibil olmaması, yasal döviz piyasasının bulunmaması sebebiyle döviz kurlarına döviz piyasasına müdahalelerle değil, yasa ve yönetmeliklerle düzenlemesi gibi) ekonomideki bazı eksikler nedeniyle başarısız olmuştur. Böylece, resmi merkez bankasınca belirlenen sabit döviz kurları ile piyasada oluşan (karaborsa) döviz kurları arasındaki fark giderek açılmış, dışarıya sermaye çıkışları artmış ve enflasyon yükselmiştir. Breetton Woods sisteminin çökmesinden sonra ulusal para biriminin (TL) dolar karşındaki değeri yeniden belirlenerek, yeniden dolara bağlanmıştır. Döviz kuru ayarlamalarında yaşanan gecikmeler resmi kur ile piyasada oluşan (karaborsa) arasındaki farkın açılması, ulusal para biriminin (TL) aşarı değeri lenmesine neden olmuştur. Değişen ekonomik koşullar dikkat alınarak ulusal paranın dolar değerinde ayarlamalar yapılarak dolara bağlı sabit

kur sistemi 1980 kadar devam etmiştir. Özellikle istikrar programlarının uygulandığı dönemlerde resmi kur ile karaborsa kur arasında oluşan kur açığını ortadan kaldırmak ve rekabet günü artırmak için yüksek oranlı devalüasyonlar yapılmıştır.

4.2. 1980 Sonrası Dönemde Uygulanan Kur Rejimleri

1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı ile birlikte sıkı döviz kambiyo denetimlerine dayanan sabit kur rejimi uygulaması sona ermiştir. 1980’lerin başında, serbest piyasa ekonomine geçiş sürecinde, daha az esnek bir kur rejimi olan “sürünen parite” rejimine geçilmiştir. Geçiş süreci sonrasında, uzun bir süre (Aralık 1999’a kadar) “yönetimli dalgalanma” rejimi benimsenmiştir. Yönetimli dalgalanma kur rejimin benimsendiği 1981-1999 döneminde, finansal istikrar çerçevesinde kur istikrarını sağlamaya dönük döviz piyasasına müdahaleler yapılmıştır. 1994 yılında müdahalelerin sıklığı nedeniyle kur rejimi, “kirli dalgalanma” şeklini almıştır. Bu bağlamda; 1980-1990 döneminde uygulanan ihracata dönük gelişme stratejisinin gereği; ihracatı arttırmak ve kısa süreli yabancı sermaye girişlerini hızlandırmak amacıyla müdahalelerin dozu zaman zaman artarak sırasıyla, eksik ve aşırı değerli kur politikası benimsenmiştir. Aralık 1999-Şubat 2001 döneminde ise yeniden sürünen parite kur rejimi uygulanmıştır. Döviz kurunun çıpa olarak kullanıldığı sürünen parite kur rejimi, (Aralık 1999-Şubat 2001) döneminde sadece 14 ay uygulanmış ve Şubat 2001 krizi ile birlikte sürüne parite kur rejimi terk edilerek dalgalı kur rejimine geçilmiştir. Tablo 1’de liberal politikaların uygulandığı 1980-2024 arası dönemde Türkiye’de uygulanan yasal kur rejimleri verilmektedir.

Tablo 1. Türkiye’de Yasal Kur Rejimleri (1980-2024)

1980:01 – 1981:04	Sürünen Parite
1981:05 – 1999:11	Yönetimli Dalgalanma
1999:12 – 2001:02	Sürünen Parite
2001:02	Dalgalı Kur

4.2.1. Ocak 1980- Mayıs 1981 Dönemi: Sürünen Parite

İthal ikameci politikalar sonuncunda 1970’lerden itibaren yüksek enflasyon, yapısal dış ticaret açıkları, döviz darboğazları nedeniyle, özellikle 1980-1981 döneminde, ulusal para biriminin (TL) aşırı değerlenmesine ve ödemeler dengesi krizine yol açmıştır. 24 Ocak 1980 uygulamaya konan yapısal değişim ve dönüşüm programı kapsamında; temel amaç, ithal ikameci kalkınma modeline dayanan bir ekonomik yapıdan ihracata dönük sanayileşme modelini esas alan serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik düzene geçmektir. Enflasyonla mücadele, mali disiplininin sağlanması, sürdürülebilir büyümeyi sağlama 1980 yapısal değişim ve dönüşüm istikrar programının öncelikli hedefleridir. 24 Ocak kararları hem istikrar programı hem de ekonominin yönünü ve ekonomi politikası anlayışını değiştirecek uygulamaları içeren serbest piyasa yayalı bir ekonomik yapı kurmayı öngören bir düzenlemedir. Böylece 1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı döviz kuru ve ödemeler sisteminde serbestleşmeyi ve dolayısıyla piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmasını da hedeflemiştir. Söz konusu programında dezenflasyon, mali disiplin ve sürdürülebilir büyüme hızına ulaşmak amacıyla daraltıcı para ve maliye politikaları uygulanmış, dış ticaret rejimi serbestleştirilmiş, çeşitli sübvansiyonlarla ihracat desteklenmiştir. Serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik yapıyı tesis etme amacı kapsamında; temel ekonomik sektörler ve kamusal mal ve hizmet üreten kuruluşlarının kurumsal etkinliği etkinliğini artırmaya ilişkin reformlar yapılmış, özel sermaye birikimi özendirilmiş ve

daha gerçekçi ve daha esnek kur politikası uygulanmaya çalışılmıştır.

1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı ile “daha gerçekçi ve daha esnek” yapıdaki kur rejimlerine geçilmiştir. Bu kapsamda, 1980:01- 1981:04 geçiş döneminde sürünen parite kur rejimi uygulanmıştır. Daha esnek kur rejimi; ihracatta rekabet gücünü artırmayı ve cari işlemler açığını düşürmeyi hedeflemektedir. Daha esnek kur rejimi olan 1980:01- 1981:04 döneminde uygulanan sürünen parite kur rejimi ihracatın artırılması amacıyla yönelik olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, ihracatın artırılması için ulusal para biriminin (TL)’nin kademeli değer kaybetmesine neden olacak bir kur politikası tercih edilmiştir. Bu kapsamda, Ocak 1980’de yaklaşık %50 oranında devalüasyon (1 dolar=47.10 TL’den 1 dolar=70 TL’ye) yapılmıştır. Sürünen parite kur rejimin uygulandığı 1980:01-1981:04 döneminde, Ocak 1980’de yaklaşık %50 oranındaki büyük oranlı devalüasyona ilaveten küçük ve düzenli kur ayarlamaları yapılmıştır. 1980:01- 1981:04 döneminde yapılan 11 mini devalüasyon, %1,5-%5,5 arasında gerçekleşmiştir. Böylece, 1970’lerde %1 dolayında seyreden yıllık ihracat artışı, 1980’lerin ilk yarısında %80’lere yükselmiştir. Bununla birlikte, Döviz kurlarındaki artış, bir yandan ithal girdi maliyetlerinde artışa neden olarak sanayi üretiminin önemli ölçüde azalmasına ve diğer yandan kur geçirgenliği (pass-through) yoluyla enflasyonun (% 60’lara) yükselmesine yol açmıştır (Çetintaş, 2002; Taban ve Altıntaş, 2004; Ayhan, 2008: 152). 1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı kapsamında 1980:01- 1981:04 döneminde uygulanan sürünen parite kur rejimi fiyat istikrarından (enflasyonu düşürmeden) ziyade rekabet gücünü (ihracatı) artırmak için kullanılmıştır. Söz konusu dönemde döviz kurunun sürekli yükselmesi (yani, ulusal para biriminin sürekli değer kaybı) ithal girdi kaynaklı sürekli kendi kendini besleyen bir maliyet enflasyonuna yol açmıştır.

1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı ile birlikte; 1980:01- 1981:04 döneminde “sürünen parite” ya da” hareketli sabit kur” rejimi iki nedenle tercih edilmiştir. Birincisi, uluslararası piyasalarda çapraz kurlardaki dalgalanmaların artmasıdır. İkincisi ise, yapısal cari işlemler açığı sorunlarının üstesinden gelmek için döviz kurunun enflasyona paralel götürölme arzusu ve böylece ulusal para biriminin aşırı değerlenmesinin yol açacağı ekonomik maliyetleri engellemektir (Taban ve Altıntaş, 2004: Ayhan, 2008: 153).

4.2.2. Mayıs 1981-Aralık 1999 Dönemi: Yönetimli Dalgalanma

Merkez bankası, 1 Mayıs 1981- 29 Aralık 1983 tarihleri arasında kurları günlük olarak kote etmiştir. Kurların günlük olarak açıklanması “Günlük döviz kuru uygulaması”, olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte, 29 Aralık 1983’ten sonra Merkez Bankası, sadece ulusal para biriminin (TL)’nin ABD doları cinsinden temel günlük kurunu belirleyip ilan etmeye başlamıştır. Hem TL-Dolar paritesi Hem de TL-Dolar paritesi etrafında kur bandı fiyat artışlarına göre belirlenmiştir. Özellikle, TL- Dolar paritesinin etrafındaki kur bandı, aylık devalüasyon oranına göre ayarlanmıştır. Mayıs 1981 sonra uygulanan kur sisteminin, Ocak 1980- Mayıs 1981 Döneminde uygulanan Sürünen Parite kur rejiminden temel farkı, Merkez bankasının önceden ilan edilen bir kur taahhüdünün olmamasıdır. Bu nedenle kur rejimi sürünen parite değil, yönetimli dalgalanma kur rejimidir.

1980-1988 döneminde yurtiçi ve yurtdışı enflasyon farkını dikkate alan gerçekçi bir kur politikası izlenmiştir. Bu dönemde, TL’nin, sürekli olarak yurtiçi enflasyon beklentisi kadar değer kaybetmesine izin verilmiştir. “Enflasyon kadar devalüasyon” ilkesinin benimsenmesi ve 1980’lerin sonlarına kadar süren kur ayarlamalarının hedefi ise, ihracatın hızla artırılmasıdır. Başka bir deyişle, bu dönemde kur politikası

ihracatı özendirme politikası gibi kullanılmıştır. Bu amaçla, hem TL'nin reel değer kaybı ile iç talebin kısılması hedeflenmiş, hem de iç talebin kısılmasında ücretlerin ve maaşların mutlak anlamda düşürülmesi ve tarım ürünleri fiyatlarının düşük tutulması önceliğe sahip olmuştur (Berument ve Dinçer, 2004; Çetintaş, 2002). Nitekim, 1980-1988 döneminde reel döviz kuru yıllık bazda ortalama %6,11 değer kaybetmiştir. Sonuç olarak, 1985 yılı dışında enflasyon farkının üzerinde gerçekleşen TL'nin dolar karşısında değer kaybı, 1981-1988 döneminde yıllık ihracat artışının %19,5 olmasına neden olmuştur (Ayhan, 2007: 153). Kur politikasının ihracatın artırılmasında özendirme aracı olarak kullanılması 1988 yılının son çeyreğine kadar sürmüştür.

Küresel ekonomide egmen olan liberal anlayışa uygun olarak 1989 yılında sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. Sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması sonunda ile ekonomiye kısa vadeli sermaye girişi artmıştır. Kısa vadeli sermaye ile kamu ve dış ticaret açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır. Bununla birlikte kısa vadeli sermaye girişi, bir yandan uluslararası rezerv artışına, diğer yandan parasal genişlemeye neden olmuştur. Sıcak para girişine dayalı parasal genişleme de yukarı yönlü hareket eden fiyat istikrarsızlıklarına (enflasyonist baskılara) yol açmıştır. Sermaye hareketlerinin üzerindeki kısıtlamaların kaldırıldığı 1989 sermaye deregülasyonundan sonra kamu ve dış ticaret açıkları yüksek faiz ve düşük politikası çerçevesinde sağlanan sıcak para girişi ile finanse edilmiştir. Yüksek faiz ekonomiye sıcak para girişi sağlayarak kamu ve dış ticaret açıklarını finanse ederken, kur taahhüdü olmadan uygulanan düşük kur politikası enflasyonla mücadele de politika aracı da olarak kullanılmıştır. 1989 sonrası dönemde uygulanan yüksek faiz – düşük kur politikası kapsamında, yüksek faiz ülkeye sermaye girişine neden olarak, düşük kur ise kur kaynaklı enflasyonist baskıları azaltarak 1980-1988 dönemindeki ulusal para biriminin (TL) eksik

değerlenmesini önemli ölçüde telafi etmiştir. Bir başka deyişle, 1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı kapsamında uygulanan dışa dönük dış ticaret stratejisi çerçevesinde rekabet gücünü artırmak amacıyla ulusal para birimin (TL) değerindeki eksik değerlendirme eğilimi, 1989 yılından başlayarak tersine dönmüştür. 1989 sermaye de regülasyonundan sonra tersine dönmüş ve 1989 yılında ulusal para birimi (TL) %6 değer kazanmıştır. 1989 sonrası dönemde döviz kurundaki artış oranı enflasyon artış oranının altında seyretmiştir. Bu bağlamda, 1980 yapısal değişim ve dönüşüm programı kapsamında; 1980 -1998 arası dönemde kur politikası, ihracat ve rekabet gününü artırmak için bir politika aracı olarak kullanılırken, 1989 sermaye de-regülasyonundan sonra döviz kurları, ihracat ve büyüme hedefi yerine enflasyonla mücadele de politika aracı olarak kullanılmıştır.

Liberal ekonomik politikası anlayışına paralel olarak, merkez bankası günlük döviz kuru uygulamasında değişikliklere gitmiş ve Merkez bankası Temmuz 1984- Haziran 1985 arası dönemde ticari bankalara Merkez bankasınca açıklanan kur baz alınarak, dövizler için $\pm\%6$, efektif dövizler için ise $\pm\%8$ bant aralığında alış ve satış kurları kote etme yetkisi verilmiştir. Haziran-1985 yılından sonra ise, bankalara döviz işlemlerinde alış ve satış kurlarını serbest olarak belirlemelerine izin verilmiştir. Bununla birlikte, Mart-1986 da bankaların alış ve satış kurlarını belirleme yetkisi kısıtlanmış, bankalar tarafından kote edilen alış ve satış kurlarının merkez bankasınca belirlenecek kurların resmi kurların $\pm\%1$ aralığında olması ilkesi benimsenmiştir. Döviz kurları, Ağustos-1988’te merkez bankası gözetiminde, merkez bankası, finansal kurumlar ve diğer lisanslı kurumlar tarafından, döviz piyasasında belirlenmeye başlanmıştır. Ağustos 1989 sermaye deregülasyonu ile, sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar bütünüyle ve kambiyo denetimleri ise önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Kambiyo

denetimlerinin kaldırılması ile ulusal para birimi (TL) konvertibl para haline gelmiştir. Kambiyo denetimlerinin kaldırılması ve bankalar, özel finans kurumları ve yetkili kurumlar alış satış kurlarını, Merkez Bankası kurlarından bağımsız olarak serbestçe belirlemeye başlamaları ile birlikte ulusal para birimi (TL) tam konvertibl para haline gelmiştir. Kambiyo denetimlerinin kaldırılması ve kurların piyasada serbestçe belirlenmesi ile kur oynaklığı artmıştır. 90'lı yılların ilk yarısında (1993 ve 1994'ler) cari işlemler açığı ve mali açık sorunları ortaya çıkmıştır. Cari işlemler ve yüksek kamu açıklarına bağlı olarak kur ve faiz oranlarında aşırı oynaklıklar husule gelmiştir. Ekonomide yapısal dengesizlikler sonucunda 1994 para krizi yaşanmış; Ocak 1994-Nisan 1994 döneminde nominal olarak %173 oranında devalüasyon yapılmış ve ulusal para birimi %64 değer kaybetmiş ve para krizinin yaşandığı 1994'te ekonomi %5,5 kadar küçülmüştür. 1994 para krizi, para politikası daraltıcı yönde uygulanmak piyasaya döviz satışı ve faiz oranlarının yükseltilmesi sağlanarak atlatılmaya çalışılmıştır. Parasal önlemlerle para krizinin üstesinden gelinememesi sonucu 5 Nisan Kararları (5 Nisan 1994) olarak ifade edilen yapısal istikrar programı devreye sokulmuş ve cari işlemler ve kamu açığı sorunlarının üstesinde gelinmiş ve 1995 yılında büyüme hızı %8 olarak gerçeklemiştir. 90'lı yılların ikinci yarısında (1996-1997 döneminde) yoğun sermaye girişleri döviz rezervlerinin atmasına ve Merkez Bankasının tarafından uygulanan genişletici para politikası ise, yatırımların atmasına ve dolayısıyla ekonomik faaliyet hacminin genişlemesine neden olmuştur. Para politikasının genişletici yönde kullanılmasının bir sonucu olarak, fiyat istikrarı bozulmuş ve enflasyonist sürece girilmiştir.

90'lı yılların ikinci yarısında yaşanan 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri ile birlikte, cari işlemler açığına bağlı olarak dış borç sorunları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, 1997 yılında kamu açıklarının merkez bankası kaynakları ile finanse edilmeyeceği

karara bağlanmıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren uygulanan kur politikasının amacı, reel döviz kurunun istikrarını sağlamaktır. Reel kur istikrarını sağlama hedefi doğrultusunda, Merkez Bankası, kısa vadeli enflasyon beklentilerine bağlı olarak döviz kurunun değer kaybetmesine izin vermiştir. Merkez kur istikrarını sağlamaya dönük politikası Aralık 1999'da uygulamaya başlanan yeni bir istikrar programına kadar devam etmiştir. Genel olarak, 90'lı yılların hem ilk hem de ikinci yarısında döviz kurlarının piyasada belirlendiği 1988-1993 ve 1995-1999 dönemlerinde, Merkez Bankası enflasyon oranlarını baz alarak döviz piyasasına müdahale yapmıştır (Taban ve Altıntaş, 2004).

4.2.3. Aralık 1999- Şubat 2001 Dönemi: Sürünen Parite

1990'lı yıllarda genişletici Para politikası uygulamaları sonucu, ekonomide kronik enflasyon oluşmuştur. Ekonomide fiyat istikrarını sağlamak için ardı ardına, Aralık 1999 “Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programı”, ve “2000 Yılı Enflasyonla Mücadele Programı” uygulanmıştır. Ekonomik istikrarı sağlamayı ve yapısal reformlar yapılmasını hedefleyen “Enflasyon ile Mücadele Programı” üç temel politika ayağı üzerine dayalıdır. Bunlar: (i) kamu maliyesinin disiplin altına alınması, (ii) para politikasının yeniden belirlenmesi ve döviz sepetinin çıpa olarak kullanılması, (iii) yapısal reformlar, özelleştirme ve gelirler politikası.

Programın birinci enflasyona neden kamu maliyesi disiplin altına alınmasıdır. Zira, yüksek enflasyonun nedeni kamu açıklarıdır. Kamu açıklarının disiplin altına alınması durumunda yukarı yönlü fiyat istikrarsızlığı ortadan kalkacaktır. Bu kapsamda, bütçede, 7,5 milyar dolar faiz dışı bütçe fazlası verilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, 2000 yılında %18,5 olan

KKBG/GSMH oranının 2001’de %10’a düşmesi öngörülmüştür (Gök, 2006).

Programın ikinci ayağı, para ve kur politikalarıdır. Para ve kur politikaları yeniden tasarlanarak enflasyonist beklentiler kırılmaya çalışılmıştır. Yeniden tanzim edilen para ve kur politikaları ile, geçmiş dönem ile gelecek enflasyon arasındaki bağın (enflasyon ataleti) kopması hedeflemiştir. Bu bağlamda, enflasyon beklentilerini kırmak için programda nominal döviz kuru antienflasyonist bir çipa olarak seçilmiştir. Nominal çipa, seçilen nominal çipanın artı hızı enflasyon oranının altında sabit tutulduğunda zamanla enflasyon oranının da nominal çipa orana yaklaşacağı varsayımına dayanır (Bahçeci, 1997: 16). Programda, nominal kurlar enflasyon çipası olarak seçilmiş ve belirli bir süre sonra enflasyon oranında nominal kur oranına yaklaşacağı öngörülmüştür. Böylece, 1980’den başlayarak uygulanan “enflasyon kadar devalüasyon” ilkesinden “devalüasyon kadar enflasyon” ilkesine geçilmiştir (Kalaycı, 2003; Yıldırım, 2002). Bir diğer değişle, gerçekleşen enflasyon kadar kur artışı yerine beklenen enflasyon kadar kuru artırma politikası belirlenmiştir. Bu kapsamda, kur politikasının beklenen enflasyona endeksli olması (forward indexed inflation targets) nedeniyle Merkez Bankası Dolar ve Avrodan oluşan kur sepetini “1 dolar= 0.77 Avro” olarak ilan etmiştir. Kurlar, bir yıllık süreyi kapsayacak şekilde günlük olarak kur sepetine kote edilecektir. Programda kur rejimi 18 aylık dönemler halinde iki ayrı rejim olarak tasarlanmıştır. Ocak 2000-Haziran 2001 dönemini kapsayan sürede kurun %20 artması ön görülmektedir. Dolar ve avro sepetine dayalı ilk 18 aylık dönemde uygulanan kur rejimi, “enflasyon hedefine yönelik kur sepeti” veya “önceden ilan edilen ve kur bandının olmadığı sürünen parite” (pre announced crawling peg regime without a band) olarak ifade edilir. Temmuz 2001-Aralık 2002 dönemini kapsayan ikinci 18 aylık sürede ise, her çeyrekte kur bandının kademeli olarak genişlemesi ile birlikte

dalgalı kur rejimine yumuşak geçişin tamamlanması ön görülmüştür. Yumuşak bir şekilde dalgalı kura geçişi ön gören rejim, “aşamalı olarak genişleyen bant” veya “önceden ilan edilen ve kur bandının olduğu sürünen parite” (preannounced crawling peg regime with a band) olarak ifade edilmektedir. Kur bandının merkezi parite etrafında genişliği, her altı ayda bir genişleyecektir. Bu bağlamda, Kur bandının merkezi parite etrafında genişliği Temmuz 2001-Aralık 2001 döneminde $\pm 7,5$; Ocak- 2002-Haziran 2002 döneminde ± 15 ve Temmuz 2002-Aralık 2002 döneminde $\pm 22,5$ olarak gerçekleşecektir. İkinci 18 aylık sürede uygulanan rejimde kur, bandın dışına çıktığında Merkez Bankası döviz piyasasına müdahale edecektir.

Yapısal reformlar, özelleştirme ve gelirler politikası programın üçüncü ayağını oluşturmaktadır. Yapısal reformlar, özelleştirme ve gelirler politikası ile bir yandan ekonomi yönetimi rasyonel hale getirilmeye çalışılırken, diğer yandan kamu maliyesi disiplin altına alınarak, ekonomide verimlik artışı, büyüme ve ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılmıştır. Yapısal reformlar kapsamında, kamu mali sistemin yeniden yapılandırılması, (kamu bütçe harcamaları, bütçe fonları, vergi sistemi ve kamu kesimi iç borç yönetiminin yeniden düzenlenmesi), tarımsal destekleme politikalarına (sübvansiyon ve gelir desteği) ilişkin reformlar yapılması, sosyal güvenlik sisteminin reforme edilmesi, özelleştirme sürecinin hızlandırılması ön görülmüştür. Gelirler politikası kapsamında, kamu çalışanlarının maaş ve ücretlerinin beklenen enflasyona göre; özel sektörde ise, fiyat ve ücretlerin piyasa koşullarında belirlenmesi ön görülmüştür.

“Döviz Kuruna Dayalı İstikrar Programı’nın uygulanmaya başlaması ile birlikte, enflasyon ve faiz oranları düşmüş, ekonomiye yabancı sermaye girişi sağlanmıştır. Kamu maliyesinde (kamu borcu/GSYH oranının düşme ve KKFA’da faiz dışı verme şeklinde) disiplin sağlanmış ve ekonomik büyüme

artmıştır. Bununla birlikte, programla birlikte finansal sistem daha kırılgan gelmiştir. Finansal sisteminin kırılgan hale gelmesi de Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine yol açmıştır.

4.2.4.Şubat 2001: Dalgalı Kur

Kasım 2000 ekonomik dalgalanması ve ardından Şubat 2001 krizi ile birlikte, ekonomi (%9,5 kadar) daralmış, döviz kuru nominal çıpa işlevini kaybetmiş ve dalgalanmaya bırakılmıştır. Şubat 2001 krizinin ardından 15 Mayıs 2001’de “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı: Hedefler, Politikalar ve Uygulamalar” olarak adlandırılan yeni bir ekonomik istikrar programı uygulamaya konmuştur. Program, kısa vadede parasal hedefleme rejimi yoluyla ödemeler dengesi sistemindeki sıkıntıları ortadan kaldırmayı ve finansal istikrarı sağlamayı hedeflemektedir. Program orta vadede ise, krize yol açan yapısal sorunları ortadan kaldırarak sağlıklı bir mali sistem (bankacılık sektörü) kurmaktadır. Güçlü geçiş programının diğer istikrar programlarında temel farkı; ekonomideki yapısal sorunları yasal ve kurumsal düzenlemeler ortadan kaldırmayı ön görmesidir.

Şubat 2001 krizine, finansal sistemi daha kırılgan hale getiren para kur politikaları yol açmıştır. Şubat 2000 krizine yol açan esasen ulusal para birimin aşırı değerlenmesine yol açan nominal kur çıpasıdır. Ulusal para biriminin aşırı değerlenmesi finansal sistemdeki kırılganlıkları tetikleyerek Şubat 2001 krizine yol açmıştır. Bu bağlamda; enflasyon oranının kur artış oranının üzerinde gerçekleşmesi sonucu; (i) cari işlemler açıkların artması, (ii) artan enflasyon ve enflasyona bağlı olarak ortaya çıkan dolarizasyon, (iii) para birimi ve vade uyumsuzluğundan kaynaklanan kur ve faiz riskinin artması, Şubat 2001 krizini derinleştirmiştir. Mali sistemde sermaye yeterliği sorunu ve bankalarında tutulan mevduatlara sınırsız kamu garantisi verilmesi sonucunda bankacılık sektöründe açık pozisyon, kamu bankalarının görev zararları, kısa vadeli döviz borçlarının

yüksekliği krize yol açan finansal faktörlerdir. Krize yol açan finansal sistemdeki sorunlar yasal ve kurumsal düzenlemelerle güçlü ekonomiye geçiş programı ile önemli ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Bu kapsamda, programda; öncelikle kamu bankalarının görev zararının giderilmesi, yeniden yapılandırılması öngörülmüştür.

Programda orta vadedeki enflasyon hedeflemesine geçilerek fiyat istikrarının sağlanması hedeflenmiştir. Enflasyon hedeflemesi, Merkez Bankasının fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi amacına yönelik olarak belirli bir dönem için belirlenen sayısal bir enflasyon hedefi/hedef aralığının kamuoyuna açıklanmasıdır. Program kapsamında Mayıs 2002’den itibaren “örtük enflasyon hedeflemesi”, Ocak 2006’dan itibaren ise “açık enflasyon hedeflemesi” rejimi uygulanmıştır. Programda, “bankacılık sektörüne ilişkin önlemler” çerçevesinde yasal ve kurumsal düzenlemelerle mali sistem güçlendirilmiştir. Merkez Bankası yasasında yapılan değişiklik ile Merkez Bankasına amaç ve araç bağımsızlığı tanınmıştır. Bu bağlamda, Merkez bankasının görev alanı sadece fiyat istikrarını sağlamakla sınırlandırılmıştır. Böylece, Merkez Bankası ani ve olağanüstü dalgalanmalar durumunda veya aşırı likiditeyi kısırlaştırmak amacıyla döviz piyasasına müdahale edebilecektir. Ayrıca, döviz kurunun enflasyonist baskıyı artırdığı durumlarda faiz oranlarının yükseltilmesi öngörülmüştür (Gök, 2006). Bankaların, bakanlar kurulu kararı yerine, yasal mevzuata göre kurulması öngörülmüş ve bankaların sermaye yeterlilikleri ve diğer durumlarının denetlenmesi için BDDK (bankacılık düzenleme ve denetleme kurumu) kurulmuştur.

Programda temel hedefi enflasyonun düşürülmesidir. Bu kapsamda para otoritesi ve dolayısıyla para politikalarının birinci hedefi, fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarını sağlamak için kısa vadeli faiz oranları temel para politikası aracı olarak belirlenmiştir. Programda, enflasyon hedeflemesi rejiminin

başarılı bir şekilde sürdürülmesi için, bir yandan enflasyonla mücadele programının uygulanma koşullarından biri olan dalgalı kur rejiminin sürdürüleceği, diğer yandan merkez bankasının bağımsız olması ilkesine bağlı kalınacağı ifade edilmektedir. Programın temelini oluşturan dalgalı kur rejimi ile, iç ve dış şokların ekonomiye etkisi azalmak için kurların piyasa koşullarında oluşması sağlanacaktır. Bununla birlikte, aşırı kur oynaklıklarına müdahale edilecek ve ılımlı uluslararası rezerv biriktirme politikası izlenecektir.

Para ve kur rejiminde 2015-2016 yıllarına kadar önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. 2018 yılında cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesi ve Covid 19 küresel salgını ile birlikte, merkez bankasının amaç ve araç bağımsızlığı fiilen ortadan kaldırılmış, merkez bankası kaynakları kamu finansman aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Covid 19 küresel salgını ile birlikte para politikası genişletici yönde kullanılmıştır. Parasal genişlemenin doğal sonucu olarak, kısa vadede faiz oranları düşmüş, kurlar yükselmiş, uzun vade de ise faizler, kurlar, ücretler, kiralar başta olmak üzere bütün fiyatlar artmış ülke enflasyonist sürece girmiştir. Bir yandan para politikasının genişletici yönde kullanılması, diğer yandan merkez bankası bağımsızlığının fiilen ortadan kaldırılarak uygulanan heteredoks politika uygulamaları, Türkiye'nin sadece enflasyonist sürece girmesine yol açmamış aynı zamanda parasal makro ekonomik göstergeler (faiz, kur ve fiyatlar) arasındaki denge ilişkisinin de bozulmasına neden olmuştur. Makro ekonomik göstergelerdeki bozulmalarla birlikte 2024-2026 orta vadeli açıklanmıştır. Hali hazırda orta vadeli program, bir yandan reel anlamda fiyat istikrarını sağlamayı, mali disiplini yeniden tesis etmeyi, cari açığı azaltmayı ve ekonomik büyümeyi hedeflerken, diğer yandan, parasal anlamda, parasal genişleme ile piyasaya sürülen merkez bankası kaynakları yeniden piyasadan

çekilmeye çalışılarak, parasal makro ekonomik değişkenler (faiz, kur ve fiyat) arasında ilişki yeniden kurulmaya çalışılmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uluslararası para sisteminde üç çeşit kur sistemi ve üç kur sisteminin alt rejimleri bulunmaktadır. Kur sistemlerine tarihsel açıdan bakıldığında sabit kur sistemlerin esnek doğru bir eğilim gözlenmektedir. Çalışmada kur sistemleri bunların alt rejimleri, optimal kur tercihinine yönelik yaklaşımlar ve Türkiye’de uygulanan kur rejimleri ele alınmıştır. Kur rejimleri ile ilgili tartışma üç kur sistemi çerçevesinde yürütülmektedir. Katı sabit kur rejimleri, bir yandan işlem maliyetlerini azaltarak ve kur riskini ortadan kaldırarak ticaret ve yatırımların artmasına yol açarken, diğer yandan ulusal para biriminin aşırı değerlenmesi nedeniyle devalüasyon riskine yol açabilmektedir. Sabit ve dalgalı kur sistemi arasında bir hibrit sistem alan ara kur rejimleri, spekülasyon saldırılar karşısında kırılgan olmakla birlikte, katı bir kur sistemine göre oldukça esnek kur sistemidir. Ara kur sistemi, her iki sistemin özelliklerini taşıdığından, güçlü bir parasal otorite ile başarılı olabilir. Dalgalı kur sistemi ise dışsal şoklara karşı esneklik sağlaması ve para politikasının etkin bir şekilde kullanılabilmesine olanak tanınmasına karşın, kur oynaklığı sistemin en temel açmazıdır.

Kur sistemleri ilgili tartışma, ekonomiler için en uygun kur rejimin seçme dair yaklaşımların ve yeni kur rejimlerinin ortaya atılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ekonomilerde reel ekonomi ve finansal piyasalar için en uygun kur rejimini kur rejimlerini seçmeye dönük üç temel yaklaşımdan bahsetme mümkündür. Bunlar: imkânsız üçleme hipotezi, iki kutup hipotezi ve dalgalı kur korkusu hipotezidir. İmkânsız üçleme hipotezi, bağımsız para politikası, sermaye piyasaları ile bütünleşme ve döviz kur istikrarının eş anlı olarak gerçekleştirilemeyeceğini

ortaya koyar. Sermaye hareketlerinin serbestliği, sabit döviz kuru ve bağımsız bir para politikası eşanlı olarak uygulanamaz.

İmkânsız üçleme hipotezi; bir ekonomide hem mali serbestlik hem bağımsız bir para politikası hem de kur istikrarının aynı ayna gerçekleştirilemeyeceğini ifade eder. Bir başka deyişle, sermaye hareketlerinin serbestliği, sabit döviz kuru ve bağımsız bir para politikası aynı anda uygulanamaz. İki kutup hipotezi, yüksek sermaye hareketleri karşında ara kur rejimlerinin sürdürülebilir olmadığını ve bu durumda ekonomilerde tam esnek ya da tam katı kur rejimlerinin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dalgalı kur korkusu hipotezi ise, tasarruf açığı ve kredibilite sorunu olan dışa açık gelişmekte olan ekonomilerin kur istikrarsızlığı ile karşılaşmalarını ifade eder. Dışa açık ekonomilerde kur rejimi tercihinde ne önemli sorun dalgalı kur rejimlerinin ülkelerin kur oynaklığı ile karşı karşıya kalmaları, sabit kur rejimlerinin ise, ekonomilerin hem bağımsız para politikası yürütme yeteneğini ortadan kaldırması ve hem de ulusal para ulusal para birimin aşırı değerenmesi nedeniyle ekonomileri devalüasyon riskine mazur bırakmasıdır. Hem kur oynaklığı ve hem de devalüasyon ekonomik istikrarı ortadan kaldırmaktadır. Diğer yandan, aşırı sermaye hareketleri ulusal para birimine yönelik potansiyel spekülâtif baskılara yol açması ara kur rejimleri daha kırılğan hale getirebilmektedir. Optimal kur tercihinine yönelik tartışma, bir yandan dalgalı ve sabit kur rejimlerinin birtakım özelliklerini taşıyan yeni ara kur rejimlerinin ortaya çıkmasına yol açarken, diğer yandan bütün ekonomiler için optimal olan tek bir kur rejimi ya da sisteminin olmadığını ortaya koymuştur. Optimal kur rejimi tercihi, ülke ekonomilerinin yapısal özelliklerine ve zaman göre değışim göstermektedir. Ekonomik büyüklük, dışa açıklık, yüksek sermaye hareketliliği, kamu maliyesi, dış ticaretin yapısı ve kur geçirgenliği, ekonomi yöntemi özellikle para otoritesinin gücü ve saygınlığı gibi faktörlere bağılı olarak kur rejimi belirlenmektedir.

Sabit kur ve ara kur rejimleri, gelişmekte olan ekonomiler ve Türkiye’de küresel finansal krizlerin ağır ekonomik sonuçlar doğurmasına açmıştır. Küresel ekonomiyi dikkate almaksızın ekonomi politikalarını belirleme ve uygulamanın son derece güç olduğundan, Türkiye’de dünyaya paralel olarak sabit kur rejimlerinden esnek kur rejimlerine doğru bir eğilim söz konusudur. Bununla birlikte, ekonomilerin yapısal karakterleri ile uyumlu yeni ara kur rejimleri de ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ayhan, A.D. (2008) “Kur Rejimlerinin Makro Ekonomik Değişkenlerin Oynaklığına Etkisi," *DEU SBE: yayımlanmış doktora tezi*
- Aykın, H. (2001). “Fiyat İstikrarı İçin Önerilen Alternatif Bir Kurum: Para Kurulu (Currency Board)”, *Maliye Dergisi*, (136), 3-16.
- Ball, C.P. ve Reyes J. (2004). “Inflation Targeting or Fear of Floating in Disguise: The Case of Mexico”, *International Journal of Finance and Economics*, 9,(1), 49-69.
- Berument, H. Ve Dinçer, N. N. (2004). “The Effects Of Exchange Rate Risk On Economic Performance: The Turkish Experience”, *Applied Economics*, 36 (21), 2429-2441.
- Bubula, A. ve Otker-Robe, I. (2002).” The evolution of exchange rate regimes since 1990: Evidence from de facto policies”, IMF Working Paper No: 155.
- Bubula, A. ve Otker-Robe, I. (2004). “The Continuing Bipolar Conundrum” *Finance and Development*, 41(1), 32-35.
- Bulut, E., Demirel, B. (2015). *Uluslararası Parasal İktisat*, Ankara: Pelikan Yayıncılık
- Calvo, G, Reinhart, C. (2002),” Fear of Floating”, *Quarterly Journal of Economics*, 117(2), 379-408.
- Calvo, G.A., A. Izquierdo ve L.F. Mejía (2004). “On The Empirics of Sudden Stops: The Relevance of Balance Sheet Effects”, NBER Working Paper No: 11492.
- Choudhri, E., Hakura D. (2006). “Exchange Rate Pass-through to Domestic Prices:Does Does the inflationary environment matter?”, *Journal of International Money and Finance*, 25(4), 614-639.

- Çetintaş, H. (2002). “Türkiye’de Devalüasyonlar”, *Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar*, 39(3), 65-86.
- Edwards, S. (2001). “Dollarization: Myths and realities”, *Journal of Policy Modeling*, 23(3), 249-265.
- Fischer, S. (2001), “Distinguished lecture on economics in government: Exchange rate regimes: Is the bipolar view correct?”, *Journal of Economic Perspectives*, 15(2), 3-24.
- Fischer, S. (2001). “Exchange Regimes: Is The Bipolar View Correct?”, *Journal of Economic Perspectives*, 15(2), 3-24.
- Frankel, J.A. (1999), “No Single Currency Is Right For All Countries Or At All Times”, NBER Working Paper No:7338.
- Frankel, J.A. (1999). “No Single Currency Regime is Right for All Countries or for All Times”, NBER Working Paper No: 7338.
- Frankel, J.A. (2003) “Experience of And Lessons From Exchange Rate Regimes
- Goldstein, M. (2002). Managed floating plus (Chapter 7). Policy Analyses in International Economics (43-68). Washington,DC.: Institute for International Economics,
- Gök, A. (2006).” Sabit Kur Uygulamasının Sakıncaları Ve Türkiye”, *Finans-Politik Ve Ekonomik Yorumlar*, 43(507), 60-69.
- Hausmann, R., Panizza, U. (2003). “On the Determinants of Original Sin: An Empirical Investigation”, *Journal of International Money and Finance*, 2003, 22(7), 957-990.
- İn Emerging Economies.” NBER Working Paper No: 10032

- Kalaycı, İ. (2003). “Şubat 2001 Krizinin Anatomisi: Kur Çıpası ve Devalüasyon”, *Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar*, 40(469), 5-25.
- LeClair, M.S. (2007), “Currency Regimes and Currency Crises: What About Cocoa Money?”, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 17(1), 42-57.
- Levy-Yeyati, E. ve Sturzenegger, F. (2001),” Exchange Rate Regimes And Economic Performance” IMF Staff Paper No: 47, 62–98.
- Önder, Y (2007). “Dalgalanma korkusu ve Türkiye Örneği”, Ankara: TCMB, Piyasalar Genel Müdürlüğü.
- Pınar, A, Erdal, B. (2016), Para- Banka Mali Kuruluşlar ve Uluslararası Mali Sistem, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Taban, S. Ve Altıntaş, H. (2004). “Döviz Kuru Rejimlerinin Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri ve Türkiye”, *Finans-Politik Ve Ekonomik Yorumlar*, 41(486), 55-71.
- Taban, S. Ve Altıntaş, H. (2004). “Döviz Kuru Rejimlerinin Enflasyon Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri Ve Türkiye”, *Finans-Politik Ve Ekonomik Yorumlar*, 41(486), 55-71.
- Vergil, H. (2002). “Exchange Rate Volatility in Turkey and Its Effect on Trade Flows”, *Journal of Economic and Social Research*, 4(1), 83-99.
- Williamson, J. (1998), “Crawling bands or monitoring bands: How to manage exchange rates in a world of capital mobility?”, *International Finance*, 1(1), 59-79.
- Williamson, J. (2000). Exchange rate regimes for emerging markets: Reviving the intermediate option. Washington, DC.: Institute for International Economics,

Yıldırım, O. (2002). “Kura Dayalı İstikrar Politikasına Teorik Bir Yaklaşım”, *İktisat Dergisi*, 1(1) 25-36.

ULUSLARARASI TİCARET

yaz
yayınları

YAZ Yayınları
M.İhtisas OSB Mah. 4A Cad. No:3/3
İscehisar / AFYONKARAHİSAR
Tel : (0 531) 880 92 99
yazyayinlari@gmail.com • www.yazyayinlari.com